

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Strömberg, Håkan, Lagen och den politiska yttrandefriheten

Moberg, Erik, och *Sjöblom, Gunnar*, Partimodeller och beslutsanalys

— ett replikskifte

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDE

Latinamerika — en litteraturöversikt. Av *Lars Zanderin*

Östeuropa — en översikt. Av *Christer Jönsson*

De östeuropeiska kommuniststaternas aktuella författningsutveckling. Av *Gunnar Nordenstam*

1968 års folketingsval i Danmark. Av *Lars-G. Nilsson*

Valet i Belgien 1968. Av *Lennart Lundquist*

Kvantitativ innehållsanalys av politisk text. Av *Björn Karlin*

LITTERATURGRANSKNINGAR

Lars Rudebeck, Party and People. A Study of Political Change in Tunisia.

Anm. av *Krister Wahlbäck*

Lars Furhoff, Upplagespiralen. Anm. av *Niels Thomsen*

3 1968

Universitetsbiblioteket
LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Professor Pär-Erik Back, Umeå

Redaktör för avdelningen Litteraturgranskningar

Professor Carl Arvid Hessler, Uppsala

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt
professorerna Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare

Fil. lic. Lennart Lundquist, Lund

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Statens Råd för Samhällsforskning

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund
(Postgiro nr 27 95 65)

Prenumerationspriset för 1968 är 36 kr. Pris för enstaka häfte 12 kr.

Universitetsstudering erhåller abonnemang till nedsatt pris
genom hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionens och redaktionens adress: Fack, Lund 5, tel. (046)11 99 76

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan
förbjudes

Lund i januari 1968

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Strömberg, Håkan</i> , Lagen och den politiska yttrandefriheten	207
<i>Moberg, Erik</i> , Partimodeller och beslutsanalys — en replik	220
<i>Sjöblom, Gunnar</i> , Replik på Mobergs replik	238

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Latinamerika — en litteraturöversikt. Av <i>Lars Zanderin</i>	249
Östeuropa — en översikt. Av <i>Christer Jönsson</i>	261
De östeuropeiska kommunistländernas aktuella författningsutveckling. Av <i>Gunnar Nordenstam</i>	272
1968 års folketingsval i Danmark. Av <i>Lars-G. Nilsson</i>	281
Valet i Belgien 1968. Av <i>Lennart Lundquist</i>	288
Kategorischema och metoder för kvantitativ innehållsanalys av politisk text. Av <i>Björn Karlin</i>	294

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Lars Rudebeck</i> , Party and People. A Study of Political Change in Tunisia. Anm. av <i>Krister Wahlbäck</i>	298
Genmäle till <i>Krister Wahlbäck</i> . Av <i>Lars Rudebeck</i>	314
Replik till <i>Rudebeck</i> . Av <i>Krister Wahlbäck</i>	318
<i>Lars Furhoff</i> , Upplagespiralen. Anm. av <i>Niels Thomsen</i>	320
Polish Round Table, Yearbook 1967. Anm. av <i>Lars Rudebeck</i>	329

Bilaga medföljer

LAGEN OCH DEN POLITISKA YTTRANDEFRIHETEN*

AV PROFESSOR HAKAN STRÖMBERG, LUND

För knappt två år sedan, i december 1966, antog Förenta Nationernas generalförsamling en konvention om medborgerliga och politiska rättigheter. I dennas nittonde artikel fastslås, att envar skall ha rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet, och att yttrandefriheten får inskränkas endast genom lag och endast av hänsyn till andras rättigheter och rykte eller till skydd för statens säkerhet, den allmänna ordningen, folkhälsan eller moralen.¹ De stater, som ratificerar denna konvention, kommer härigenom att förplikta sig att garantera bl.a. åsikts- och yttrandefriheten genom sin egen lagstiftning. Det återstår att se, om FN:s medlemsstater kommer att visa samma beredvillighet att ratificera konventionen som att rösta för den i generalförsamlingen.

Denna nya konvention avser att ge juridisk giltighet åt principerna i den allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, som antogs av generalförsamlingen 1948, och som även innehöll bestämmelser om åsikts- och yttrandefriheten.² De västeuropeiska staterna har redan tidigare slutit en bindande överenskommelse av liknande slag, nämligen Europarådets konvention

* Uppsatsen bygger på ett föredrag, som författaren hållit i Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund den 28 nov. 1967.

¹ Konventionens engelska text finns tryckt i UN Monthly Chronicle 1967: 2. Dess artikel 19 lyder:

»1. Everyone shall have the right to hold opinions without interference.

2. Everyone shall have the right to freedom of expression; this right shall include freedom to seek, receive and impart information and ideas of all kinds, regardless of frontiers, either orally, in writing or in print, in the form of art, or through any other media of his choice.

3. The exercise of the rights provided for in paragraph 2 of this article carries with it special duties and responsibilities. It may therefore be subject to certain restrictions, but these shall only be such as are provided by law and are necessary:

a) For the respect of the rights or reputations of others;

b) For the protection of national security or of public order (*ordre public*), or of public health or morals.»

² Förklaringen finns tryckt på svenska hos Björnberg, FN — en handbok (5 uppl. 1966), s. 205 ff. Åsikts- och yttrandefriheten behandlas i art. 19.

1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Även denna konvention, som ratificerades av Sverige 1952, innehåller bestämmelser till skydd för yttrandefriheten.³

Det principiellt nya i efterkrigstidens utveckling på detta område är, att man sökt skapa internationella garantier för individens yttrandefrihet. Härvid har man haft tillgång till förebilder i olika staters egna rättsordningar. Inom den västeuropeiska kulturkretsen har den politiska yttrandefriheten, som i äldre tid var en okänd företeelse, så småningom vunnit erkännande under loppet av de senaste århundradena. I England avskaffades censuren redan 1695, och i Sverige blev tryckfriheten grundlagsgaranterad genom 1766 års tryckfrihetsförordning, som visserligen fick en kort livslängd. Den viktigaste förebilden för den kommande rättsutvecklingen blev emellertid den franska revolutionens rättighetsförklaring 1789. I denna fastslogs, att ingen får ofredas för sina åsikter, förutsatt att dessas yttringar inte stör den allmänna ordning, som upprättats av lagen. Vidare uttalades, att det fria meddelandet av tankar och åsikter är en av människans dyrbaraste rättigheter, och att varje medborgare därför äger tala, skriva och trycka fritt, dock med skyldighet att svara för missbruk av denna frihet i de fall som lagen bestämmer.⁴

Den franska revolutionens rättighetsförklaring har utövat ett starkt inflytande på åtskilliga senare författningar. Det hör numera till regeln, att en stats författning innehåller en uppräknning av medborgerliga rättigheter, som förlänas grundlagsskydd, och till dessa rättigheter brukar yttrandefriheten, inklusive tryckfriheten, höra. En annan sak är, att sådana deklarationer i en del stater knappast är mera än dekorationer.

Om vi vänder blickarna till vårt eget land, får vi förgäves leta efter allmänna grundlagsgarantier för yttrandefriheten. Vår s.k. Magna Charta, regeringsformen § 16, innehåller ett stadgande om religionsfriheten men har ingenting att säga om yttrandefriheten i allmänhet. Däremot har en särskild form av yttrandefriheten, nämligen tryckfriheten, fått en mera uttömmande grundlagsreglering hos oss än i något annat land, i det att hela tryckfrihetsförordningen har karaktären av grundlag. Ett allmänt principstadgande om åsikts- och yttrandefriheten föreslogs av författningsutredningen i det förslag till ny regeringsform, som lades fram 1963. Sedan hela författningsfrågan överlämnats till en ny kommitté, grundlagberedningen, lär det emellertid

³ Konventionen finns tryckt på svenska hos *Malmgren-Sundberg-Petrén*, Sveriges grundlagar (10 uppl. 1968), s. B 225 ff. Dess art. 10 behandlar yttrandefriheten.

⁴ Art. 10: »Nul ne doit être inquiété pour ses opinions, même religieuses, pourvu que leur manifestation ne trouble pas l'ordre public établi par la loi.» — Art. 11: »La libre communication des pensées et des opinions est un des droits les plus précieux de l'homme: tout citoyen peut donc parler, écrire, imprimer librement, sauf à répondre de l'abus de cette liberté dans les cas déterminés par la loi.»

dröja åtskilliga år innan vi kan vänta oss ett generellt grundlagsstadgande om yttrandefriheten.

I vårt land regleras yttrandefrihetens utövning genom en rad olika lagar av delvis ganska skiftande innehåll. De allmänna gränserna för yttrandefriheten uppdrages av brottsbalken. Det är ganska många stadganden i brottsbalken, som kan tänkas ha betydelse för den politiska yttrandefriheten. Bland de i praktiken viktigaste kan nämnas bestämmelserna om straff för uppvisning, hets mot folkgrupp, förargelseväckande beteende, skymfande av utländsk rikssymbol och ärekränkning mot främmande makts statsöverhuvud eller representant här i riket.

För vissa särskilda former av yttrandefrihetens utövning gäller speciella lagar, som ibland är mildare och ibland strängare än brottsbalkens regler. Det starkaste skyddet för yttrandefriheten erbjuder tryckfrihetsförordningen, vars huvudprinciper är, att yttranden i tryckt skrift får bli föremål för ingripanden endast i efterhand, endast genom allmän domstol eller under domstolskontroll, och endast i sådana fall där yttrandet är brottsligt enligt lag, närmare bestämt enligt både brottsbalken och tryckfrihetsförordningen. Det straffbara området är något snävare avgränsat beträffande yttranden i tryckta skrifter än annars; bl.a. märkes, att man inte kan straffas för tryckfrihetsbrott enbart för att man skrivit något förargelseväckande.

Beträffande yttrandefriheten i radio och television gäller numera 1966 års radiolag och radioansvarighetslag, av vilka den senare till stor del är kopierad efter tryckfrihetsförordningen. Yttrandefriheten i radio och TV är sålunda i princip av samma omfattning som tryckfriheten, men programföretagets monopolställning och de begränsade tekniska resurserna sätter vissa faktiska gränser för medborgarnas möjlighet att få yttra sig genom detta medium, vilket nödvändiggjort en särskild föreskrift i radiolagen att programföretagets ensamrätt skall utövas opartiskt och sakligt.

Av vikt för den politiska yttrandefriheten är vidare lagen om allmänna sammankomster, som gäller bl.a. för politiska möten och demonstrationer. Allmänna sammankomster är ställda under viss, men strängt begränsad polis-kontroll. Av viss betydelse för den politiska yttrandefriheten kan även sådana uttrycksmedel som teater och film vara. Teaterföreställningar är underkastade en viss begränsad poliskontroll genom allmänna ordningsstadgan. Filmen intar en särställning genom föreskrifterna om filmcensur i förordningen om biografiföreställningar. Av särskilt intresse i detta sammanhang är, att biografbyrån kan vägra att godkänna en film, om dess förevisande kan anses olämpligt med hänsyn till rikets förhållande till främmande makt. Möjligheten att förbjuda filmer sträcker sig även i andra avseenden ett stycke utanför det område, som är förbjudet enligt brottsbalken. Beträffande politiska möten, demonstrationer och teaterföreställningar gäller däremot i princip de gränser för yttrandefriheten, som brottsbalken bestämmer.

Den inledande översikt över yttrandefrihetens rättsliga reglering som nu har lämnats måste kompletteras med en allmän anmärkning om den rättsliga regleringens räckvidd. De bestämmelser om yttrandefriheten, som finns i internationella konventioner, i olika staters författningar eller i vanliga lagar, avser i princip endast att garantera den enskildes yttrandefrihet gentemot statsmakten. Däremot ger de i stort sett inte individen några rättigheter gentemot dem, som förfogar över tidningspress, radio, samlingslokaler o.d., vare sig det nu är privatägda eller statsägda företag. Det låter sig givetvis sägas, att den lagstadgade yttrandefrihetens praktiska värde reduceras i samma mån som pressen, bokförlagen eller radion behärskas av intressen som intar en monopolställning, oavsett om dessa intressen uppbäres av staten eller av den s.k. storfinansen. Detta är förhållanden, som rättsreglerna om yttrandefriheten i huvudsak ej befattar sig med. Vad beträffar vårt eget land förtjänar att framhållas, att tryckfrihetsförordningen inte förbjuder ingrepp i tryckfriheten från privata företags eller organisationers sida. En boktryckare, ett förlag, en tidning, en bokhandlare eller en pressbyrå har full frihet att vägra sin medverkan till offentliggörandet av en skrift. Så länge fri konkurrens råder, behöver ju yttrandefriheten inte härigenom råka i någon verklig fara. I fråga om sådana monopolföretag som Sveriges Radio har det däremot visat sig nödvändigt att skapa särskilda garantier för opartiskhet och oberoende.

Den rättsliga regleringen av den politiska yttrandefriheten innefattar många svåra problem, särskilt när det gäller att utforma de olika begränsningar av yttrandefriheten, som påkallas av olika motstående intressen, på ett sådant sätt att yttrandefrihetens väsentligaste värden inte går förlorade. Själva kärnpunkten i den politiska yttrandefriheten är rätten att kritisera de makthavande och det rådande politiska systemet, både i det egna landet och i andra stater. En fråga av största vikt är, om det är möjligt att bestämma den politiska yttrandefrihetens gränser så, att dess centrala innebörd ej äventyras. Ur denna synpunkt skall här göras en granskning av några olika legislativa metoder att sätta en gräns för inskränkningarna i yttrandefriheten. En metod är, att man söker skilja mellan de framförda åsikterna som sådana och det sätt varpå, de framföres och begränsar yttrandefriheten endast i det sistnämnda hänseendet. Ett annat tillvägagångssätt är, att man tillåter rättsliga reaktioner mot politiska meningsyttringar endast i efterhand och sålunda förbjuder förhandscensur och liknande hinder. En tredje metod är, att man söker precisera de ändamål, för vilka yttrandefriheten får inskränkas. Slutligen kan man, för det fjärde, uppställa ett krav på lika behandling av alla politiska meningsriktningar.

Innebörden av dessa olika metoder kommer här att belysas med exempel, som huvudsakligen är hämtade ur svensk lagstiftning och rättspraxis. Avsikten är att härigenom söka visa, i vad mån man lyckats skapa fullgoda garantier

för den politiska yttrandefriheten. Det skall även göras ett försök att belysa frågan, om det överhuvudtaget är möjligt att genomföra den politiska yttrandefrihetens princip till dess yttersta konsekvenser.

Tanken, att åsiktsfriheten som sådan är okränkbar, och att endast åsikternas yttre manifestationer kan vara otillåtna, framträder redan i franska revolutionens rättighetsförklaring, som fastslog att ingen kunde ofredas för sina åsikter, förutsatt att deras yttringar inte störde rättsordningen. En liknande tanke synes ha kommit till uttryck i vår regeringsform § 16, där det säges att konungen skall »ingens samvete tvinga eller tvinga låta, utan skydda var och en vid en fri utövning av sin religion, så vitt han därigenom icke störer samhällets lugn eller allmän förargelse åstadkommer». Självva samvets- eller trosfriheten framstår här som obegränsad, medan rätten till religionsutövning är underkastad vissa inskränkningar. I 1966 års konvention om medborgerliga och politiska rättigheter förklaras, att envar skall ha rätt att hysa åsikter utan någon inblandning, och några inskränkningar i åsiktsfriheten medges inte. Däremot tillåter konventionen vissa begränsningar av yttrandefriheten.

När friheten att hysa åsikter på detta sätt framställes som oinskränkt, kan man frestas att betrakta detta endast som ett uttryck för det banala förhållandet, att man inte med säkerhet kan veta något om en persons åsikter, förrän de på något sätt har kommit till yttre uttryck. Åsiktsfrihetens princip kan dock ha praktisk betydelse på det sättet, att den förbjuder förföljelse av personer på grund av lösa antaganden om deras åsikter eller på grund av åsiktsyttringar, som framtvings genom narkoanalys eller liknande moderna metoder för tankeläsning.

En intressantare uppgift är emellertid att undersöka, om det är möjligt att draga gränserna för yttrandefriheten så, att endast sättet eller formen för en meningsyttring men inte den framförda åsikten som sådan kan göra ett yttrande otillåtet. I en viss utsträckning är en sådan distinktion säkerligen möjlig. Det är tillåtet att kritisera en främmande stats politik, men man får härvid inte rikta ärekränkande beskyllningar mot statschefen eller skymfa den främmande maktens flagga. Det är tillåtet att ogilla värnplikten och propagera för dess avskaffande, men den som uppmanar folk till värnpliktsvägran kan dömas för uppvigling. Det är tillåtet att kritisera myndigheterna, men om man därvid sprider medvetet lögnaktiga rykten kan man straffas för beljugande av myndighet. I många fall är det alltså bara de metoder man använder vid framförandet av en åsikt, däremot inte åsikten själv, som ej godtas av rättsordningen.

Å andra sidan har vi i vår tryckfrihetsförordning ett stadgande, som ger uttryck för en rakt motsatt syn på förhållandet mellan en meningsyttrings innehåll och dess form. I den s.k. instruktionen i TF 1 kap. 4 § sägs det bl.a., att den som har att döma över missbruk av tryckfriheten alltid skall fästa sin

uppmärksamhet mera på ämnets och tankens än på uttryckets lagstridighet, på syftet än på framställningssättet. I motiven till den nya TF uttalas härom följande: »Då syftet ej är ärekränkande, bör således ej alltför stor betydelse tillmätas en olämplig formulering, liksom å andra sidan, då syftet är klart brottsligt, ett omskrivande framställningssätt ej bör fria från straff.»⁵ Stadgandet innebär alltså å ena sidan, att ett lovligt syfte kan ursäktat ett grovt uttrycksätt, men å andra sidan även att ett yttrande, som är formellt oklanderligt, kan komma att bedömas som tryckfrihetsbrott, om det bakomliggande syftet är brottsligt. I sistnämnda hänseende kan stadgandet tänkas bli en fara för åsiktsfriheten, en fara som dock motverkas av föreskriften i samma paragraf, att man i tvivelsmål hellre skall fria än fälla.

Frågan, om det är möjligt att skilja mellan en framförd åsikt och sättet för dess framförande, ställes på sin spets vid tillämpningen av straffstadgandet om förargelseväckande beteende (brottsbalken 16: 16), vilket brukar åberopas vid åtal för olämpliga politiska meningsyttringar, som inte faller under något av de mera speciella straffstadgandena i brottsbalken. I motiven till stadgandet uttalas, att förargelseväckande beteende inte får fattas som en åsiktsförbrytelse.⁶ Denna uppfattning kan illustreras med ett rättsfall från tiden för Algeriets frihetskamp.⁷ Vid förstamajdemonstrationerna i Stockholm 1962 företog sig ett par personer att ställa sig invid en talarstol på Gärdet försedda med ballonger, på vilka de skrivit texten »Algérie française», samtidigt som talaren höll ett anförande, som uttryckte sympati för algeriernas frihetssträvanden. För detta tilltag, som helt naturligt väckte förargelse hos talaren och mötesdeltagarna, åtalades ballongbärarna. De fälldes av rådhusrätten för förargelseväckande beteende men frikändes av hovrätten, eftersom annat inte lagts dem till last än att de givit uttryck för en avvikande ståndpunkt. Det kan tilläggas, att ballongbärarna kunde ha dömts för störande av allmän sammankomst (brottsbalken 16: 4), om de hade framfört sina åsikter på ett våldsamt eller bullersamt sätt.

Lagmotivens uttalande, att förargelseväckande beteende inte får fattas som en åsiktsförbrytelse, tycks emellertid vara ganska dubbelbottnat. I den halv-officiella kommentaren till brottsbalken utvecklas innebörden härav i följande ordalag: »Innehållet av ett uttalande är som sådant icke tillräckligt för att uppfylla förutsättningarna för straffbarhet. Vad som är straffbelagt är sättet att uppträda offentligen genom att offentligen göra ett sådant uttalande, varvid visserligen är att märka att innehållet i ett uttalande kan vara så beskaffat att uttalandet, emedan det sker offentligen, fyller kravet på att vara ett förargelseväckande beteendesätt.»⁸ Denna kloka och välformulerade utläggning innebär först och främst, att ett uttalande som är straffritt om det

⁵ SOU 1947: 60 s. 214.

⁶ SOU 1944: 69 s. 236.

⁷ SvJT 1964 rf. s. 19.

⁸ *Beckman-Holmberg-Hult-Strahl*, Kommentar till brottsbalken II (1965), s. 218.

göres privat kan bli straffbart om det göres offentligen. Detta är ju ett ganska banalt påpekande, eftersom lagen straffbelägger förargelseväckande beteende endast om det sker offentligen. Det intressanta i kommentaren är att innehållet i ett offentligt uttalande säges kunna vara avgörande för dess bedömning som förargelseväckande beteende. Trots allt tycks alltså förargelseväckande beteende kunna vara en åsiktsförbrytelse.

Tyvärr ger kommentaren inga närmare anvisningar om när innehållet i ett offentligt uttalande kan betraktas som ägnat att väcka förargelse hos allmänheten. De publicerade rättsfallen rörande denna fråga är fåtaliga och föga vägledande. Som exempel ur äldre rättspraxis kan nämnas ett rättsfall från 1909, där högsta domstolen dömde några demonstranter, som burit en fana med texten »Ned med tronen, altaret och penningpåsen» för förargelseväckande beteende under försvarande omständigheter.⁹ Den oklarhet som råder på detta område är beklaglig, eftersom polisen i dessa dagar ofta får taga ställning till frågan, om ett plakat i ett demonstrationståg bör beslagtagas såsom ägnat att väcka förargelse hos allmänheten. Ett typfall, där kraven på förargelseväckande beteende säkerligen bör anses uppfyllda, är när en främmande stat utsättes för grovt kränkande beskyllningar, t.ex. för massmord. Man måste dock här hålla fast vid kravet, att uttalandet skall ha varit ägnat att väcka förargelse hos allmänheten, och att den främmande statens förargelse sålunda är irrelevant. Ärekränkning mot en främmande stat som sådan faller inte under något speciellt straffstadgande i brottsbalken, varför åtal inte kan anställas för något annat brott än förargelseväckande beteende. Ofta är det väl i sådana fall bara det grova uttryckssättet, inte den framförda åsikten, som betraktas som förargelseväckande. Men det kan ju tänkas, att de missgärningar för vilka man vill beskylla den främmande staten är sådana, att de inte kan sanningsenligt omnämnas i höviska ordalag. Om en offentlig beskyllning för sådana missgärningar straffas som förargelseväckande beteende, är det svårt att komma ifrån att det är den framförda åsikten som bestraffas.

Frågan, om ett offentligt uttalande på grund av sitt innehåll kan betraktas som förargelseväckande beteende, kompliceras ytterligare, om uttalandet göres i en tryckt skrift, som uppvisas för eller utdelas till allmänheten. Enligt 1812 års TF § 1: 1 kunde ingen tilltalas eller straffas för tryckt skrifts innehåll i annan ordning eller i annat fall än TF stadgade. Trots detta har det i ett par rättsfall från denna förordnings giltighetstid ansetts möjligt att döma för förargelseväckande beteende på grund av innehållet i tryckta affischer, som burits omkring, eller tryckta flygblad, som delats ut till allmänheten. I det första fallet, från 1935, åtalades några personer, som i Stockholm burit omkring tryckta affischer med en bild av Hitler i centrum av ett hakkors

⁹ NJA 1909 s. 104.

med fyra händer, bärande en revolver, en brinnande fackla, en kniv och en nyckelknippa samt med texten »Köp ej tyska varor. Se ej tysk film. Bojkotta.»¹⁰ Åtalet gällde inte texten utan bara bilden med dess i och för sig fullt korrekta symbolik. I detta fall sade högsta domstolen ej mer än att TF ej hindrade en prövning av frågan, om kringbärandet av ifrågavarande bild innebar förargelseväckande beteende. I ett senare rättsfall, från 1944, dömdes en person för förargelseväckande beteende på grund av att han delat ut flygblad med antisemitiskt innehåll på en gata i Stockholm.¹¹ Det kan tilläggas, att tryckfrihetsåtal numerä skulle ha kunnat anställas för hets mot folkgrupp, men att förargelseväckande beteende lika litet nu som då är något tryckfrihetsbrott. I båda dessa rättsfall tycks de tilltalades uppträdande ha varit oklanderligt, och det ansågs alltså möjligt att döma för förargelseväckande beteende enbart på grund av innehållet i tryckta skrifter som spreds på allmän plats.

I den nu gällande TF av 1949 1 kap. 3 § står det, att ingen får tilltalas eller dömas till ansvar för missbruk av tryckfriheten i annan ordning eller i annat fall än förordningen bestämmer. I motiven till detta stadgande uttalas följande: »Är sättet för spridningen [av en tryckt skrift] förargelseväckande, föreligger icke något hinder mot dess bestraffande; att enbart på grund av skriftens innehåll anse dess spridande vara straffbart såsom förargelseväckande står däremot icke i överensstämmelse med tryckfrihetsförordningens grundsatser.»¹² Numera bör det alltså vara uteslutet att bestraffa spridningen av en tryckt skrift som förargelseväckande beteende i andra fall än då utspridarens uppträdande varit bullersamt eller påträngande. Demonstranter, som vill bära omkring förargelseväckande plakat, bör därför lämpligen se till att plakaten framställs i tryckpress. Det är anmärkningsvärt, att kommentaren till brottsbalken inte har mer att säga i denna fråga, än att straffbestämmelsen om förargelseväckande beteende bör tillämpas med försiktighet såvitt gäller spridning av tryckta skrifter.¹³

En vanlig metod att garantera yttrandefriheten och sätta en gräns för inskränkningarna däri är att man tillåter ingrepp på grund av missbruk av yttrandefriheten endast i efterhand och sålunda stämplar censur och förbud i förhand som otillåtna. De internationella konventionerna på området saknar visserligen regler av sådan innebörd, men i staternas författningar är förbud mot censur vanliga, åtminstone såvitt gäller tryckta skrifter. I vår TF 1 kap. 2 § stadgas, att någon tryckningen föregående granskning av skrift eller något förbud mot tryckning därav ej må förekomma, och även andra hinder mot

¹⁰ NJA 1935 s. 113.

¹¹ NJA 1944 s. 702.

¹² SOU 1947: 60 s. 108.

¹³ A.a. s. 204.

skrifters tryckning, utgivning eller spridning är i princip förbjudna. Inte ens under krigstid har vi någon möjlighet att införa censur av tryckta skrifter utan att först ändra TF. Vid tillkomsten av den nu gällande TF uttalade departementschefen härom: »Censur är förkastlig under fredstid, i krig kan den bli en verklig fara för landet och den demokratiska ordningen.»¹⁴ Den enda speciella inskränkning av tryckfriheten under krig, som TF medger, är tidsbegränsat utgivningsförbud för tidningar, som kan ådömas av domstol som påföljd för vissa grövre tryckfrihetsbrott.

Ett liknande censurförbud finns i radiolagen, enligt vilken myndighet eller annat allmänt organ ej får i förväg granska eller föreskriva förhandsgranskning av radioprogram och ej heller förbjuda radiosändning eller trådsändning på grund av dess innehåll (dock med undantag av vissa bilder av militär betydelse).

Även beträffande allmänna sammankomster finns ett förbud mot förhandscensur. Enligt lagen om allmänna sammankomster får polismyndigheten sålunda inte förelägga arrangören att i förväg tillhandahålla handling angående eller redogörelse för innehållet i föredrag, tal eller annan muntlig framställning, som är avsedd att förekomma vid sammankomsten. Samma princip har i rättspraxis ansetts tillämplig på texterna på banderoller och plakat, avsedda att medföras i demonstrationståg. När polismyndigheten i Göteborg lämnade tillstånd till 1963 års förstamajdemonstration, krävde den som villkor härfor att få granska banderolltexterna i förväg. Vid granskningen vägrade polismyndigheten att godkänna vissa texter, bl.a. texten »Sydafrika 1963 — Människoslakt». Sedan denna vägran överklagats, förklarade Kungl. Maj:t, i enlighet med inhämtat yttrande av regeringsrätten, förhandsgranskningen för olaglig.¹⁵ Vid en demonstration följande år i Göteborg ingrep polisen just när demonstrationståget skulle börja och beslagtog en banderoll med texten »Franco — Mördaren». Justitieombudsmannen betraktade ej detta som en otillåten förhandscensur, eftersom redan banderollens uppvisande på allmän plats var lagstridigt och polisen därför hade rätt att ingripa för att hindra fortsatt brottsligt förfarande.¹⁶

För politiska möten och demonstrationståg på allmän plats krävs polisens tillstånd, men sådant skall i regel beviljas och får vägras bara om det är nödvändigt av hänsyn till trafiken eller den allmänna ordningen. Sedan ett möte väl börjat, kan polisen ingripa, om det därvid förekommer något som strider mot lag, t.ex. uppvigling eller smädelser mot främmande stats överhuvud. Polisen kan i så fall upplösa sammankomsten och förbjuda dess förnyande.

¹⁴ KPr 1948: 230 s. 104.

¹⁵ RA 1963 ref. 43. Jfr JO 1968 s. 337.

¹⁶ JO 1966 s. 491.

Lagen om allmänna sammankomster medger alltså i stort sett inte att yttrandefriheten vid politiska möten o.d. inskränkes genom några i förväg lagda hinder. Lagen möjliggör emellertid att generella förbud mot allmänna sammankomster utfärdas under extraordinära förhållanden. Sådana förbud kan utfärdas av regeringen eller med dess bemyndigande av länsstyrelsen, om det finnes påkallat med hänsyn till krig, krigsfara eller andra sådana utomordentliga förhållanden eller farsot. I äldre tid har länsstyrelserna ansett sig befogade att utfärda förbud mot politiska möten i syfte att skydda den allmänna säkerheten. Dessa förbud, som var särskilt vanliga i samband med storstrejken 1909, blev utsatta för stark kritik av justitieombudsmannen, och de kom att ge eftertryck åt kraven på församlingsfrihetens lagfästade. När vi till sist fick en lag om allmänna sammankomster 1956, skedde tyvärr ingen annan förändring i detta avseende än att beslutanderätten i fråga om mötesförbud överflyttades från länsstyrelserna till regeringen, och det blev inte klarlagt vad lagen avser med »andra sådana utomordentliga förhållanden». Det skulle vara ganska intressant att veta, om därmed åsyftas större arbetskonflikter eller ömtåliga utrikespolitiska situationer. Lyckligtvis har lagens bemyndigande att utfärda mötesförbud ännu inte tillämpats.

Om vi till sist noterar, att filmen hos oss är underkastad förhandscensur, så blir slutsatsen den, att i förväg lagda hinder för yttrandefrihetens utövning inte helt saknas i vårt land. I stort sett är vi dock fria från sådana hinder, och den som vill ta risken av eventuella påföljder kan alltså yttra vad han vill.

Den tredje metoden att skydda yttrandefriheten innebär, att man söker precisera de ändamål, för vilka den får inskränkas. Försök till sådana preciseringar har gjorts i de internationella deklARATIONER och konventioner, som tidigare har berörts. Enligt Förenta Nationernas allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna kan dessa rättigheter underkastas endast sådana inskränkningar, som blivit fastställda i lag i utslutande syfte att trygga tillbörlig hänsyn till och respekt för andras fri- och rättigheter samt för att tillgodose det demokratiska samhällets rättmätiga krav på moral, allmän ordning och allmän välfärd. 1966 års konvention om medborgerliga och politiska rättigheter tillåter endast sådana inskränkningar av yttrandefriheten, som bestämts genom lag och som är nödvändiga för hänsynen till andras rättigheter och rykte eller för skyddet av nationens säkerhet eller den allmänna ordningen eller folkhälsan eller moralen. Europarådets konvention innehåller en liknande bestämmelse, som dock är utförligare och särskilt betonar att endast sådana inskränkningar är tillåtna, som är nödvändiga i ett demokratiskt samhälle. Tilläggas bör, att båda konventionerna medger staterna att begränsa bl.a. yttrandefriheten i sådana nödlägen, som hotar nationens existens.

Man kan fråga sig, om så allmänt hållna ändamålsbestämmingar som dessa lägger några egentliga band på staternas handlingsfrihet, och om de är ägnade att garantera det väsentliga i den politiska yttrandefriheten, nämligen rätten att kritisera de maktavande och det rådande politiska systemet. Särskilt möjligheten att inskränka yttrandefriheten av hänsyn till nationens säkerhet eller den allmänna ordningen kan lätt komma att åberopas till stöd för åtgärder som syftar till att sätta munkorg på oppositionen. Visserligen är det enligt förklaringen om de mänskliga rättigheterna liksom enligt Europarådets konvention endast ett demokratiskt samhälle som har rätt att företaga sådana inskränkningar. Men denna föreskrift lär knappast hindra någon diktaturstat från att själv ta sig samma rätt.

I vårt eget lands författning finner man inga liknande försök att ange de ändamål, för vilka yttrandefriheten får inskränkas. Inte ens författningsutredningen, som föreslog ett allmänt stadgande om yttrandefriheten, vågade sig på en sådan precisering. Enligt förslaget till ny regeringsform skulle medborgarna, enligt vad i grundlag och annan lag närmare stadgas, äga fritt uttrycka tankar och åsikter. I motiven konstaterades att yttrandefriheten inte kunde gälla oinskränkt samt tillades följande tänkvärda ord: »Grundsatsen om yttrandefrihet innebär att begränsningarna icke får göras så omfattande att yttrandefrihet icke längre kan anses råda. Annorlunda uttryckt får yttrandefriheten icke på något område inskränkas så att dess väsentliga innebörd angripes. När så måste anses vara fallet kan icke anges genom någon allmän formel.»¹⁷ Man kan fråga sig, om denna totala resignation inför den besvärliga lagstiftningsuppgiften är berättigad. Om det verkligen är så, att man vill i grundlag förbjuda sådana inskränkningar i yttrandefriheten, som syftar till att tysta den politiska opinionen, borde det inte vara omöjligt att uttrycka en sådan princip i grundlagstexten.

Om man vill klarlägga, för vilka ändamål yttrandefriheten är begränsad i vårt land, får man inventera bestämmelserna i brottsbalken och de olika speciallagar, som tidigare omnämnts. En sådan inventering ger till resultat, att vi saknar bestämmelser som syftar till att undertrycka oppositionen. Den som uttrycker sig i hovsamma former och inte uppmanar till olagliga handlingar, kan framföra vilka politiska åsikter som helst. Han får kritisera regeringen och myndigheterna, han får föreslå ändringar i vårt statsskick, och han får kritisera andra staters politik. De svagaste punkterna i vår reglering av yttrandefriheten är dels straffstadgandet om förargelseväckande beteende och dels möjligheten att förbjuda filmer av utrikespolitiska skäl.

Till sist skall några ord sägas om den fjärde metod som kan komma till användning för att garantera den politiska yttrandefriheten, nämligen uppställandet av ett krav på lika behandling av alla politiska meningsriktningar.

¹⁷ SOU 1963: 17 s. 171.

I de internationella dokument, som tidigare flera gånger har nämnts, har en sådan likställighetsprincip kommit till uttryck på det sättet, att envar förklaras ha rätt att åtnjuta de proklamerade rättigheterna, således även yttrandefriheten, utan åtskillnad av något slag; bland de omständigheter, som inte får föranleda diskriminering, nämnes uttryckligen politisk åskådning.

Att fullt ut genomföra principen om alla politiska meningsriktningars jämställdhet stöter emellertid på vissa svårigheter. Varje samhälle bygger på vissa grundläggande värderingar, vilkas ifrågasättande lätt kan komma att uppfattas som ett hot mot samhället självt. I vår första, i och för sig ganska liberala, TF av 1766 förbjöds sålunda inte bara avvikelser från den evangeliska läran utan också bestridande eller anfäktande av grundlagarna. I våra dagar saknas inte grundläggande värderingar, som hävdas med samma styrka. Detta är inte bara fallet i de moderna diktatur- eller enpartistaterna, där varje kritik mot det rådande politiska systemet självfallet betraktas som brottslig. Även de demokratiska staterna har sina centrala värden, som försvaras med energi. Betecknande är, att 1966 års konvention, samtidigt som den fastslår åsikts- och yttrandefrihetens princip, uttryckligen ålägger staterna att förbjuda krigspropaganda och rashets. Man bör vidare beakta, att yttrandefrihetens princip ingår som en del i de demokratiska staternas grundläggande ideologi, och att det därför kan te sig motsägelsefullt att tillerkänna full yttrandefrihet åt motståndarna till denna ideologi.

I vår svenska lagstiftning kan man knappast finna några spår av diskriminering av odemokratiska åsiktsriktningar. Det är fullt tillåtet att propagera för demokratins avskaffande, förutsatt att man syftar till ett avskaffande i grundlagsenlig ordning. De politiska ytterlighetspartierna är sålunda i lagens ögon jämställda med andra partier. Möjligen kan man göra den reservationen, att lagen om förbud mot politiska uniformer trots sin generella formulering i realiteten drabbar endast vissa ytterlighetsriktningar. I rättspraxis har likställighetsprincipen hävdats så långt, att regeringsrätten förklarat, att kommunala samlingslokaler, som brukat upplåtas för politiska möten, måste upplåtas även åt ytterlighetspartier, som önskar använda dem.¹⁸

Frågan om de politiska åsiktsriktningarnas jämställdhet är särskilt ömtålig inom radion, där programverksamheten skötes av ett enda företag med monopolställning. Enligt radiolagen åligger det programföretaget att utöva sin ensamrätt opartiskt och sakligt.¹⁹ I gällande avtal mellan staten och Sveriges radio heter det, att en vidsträckt yttrandefrihet skall råda i rund-

¹⁸ RÅ 1942 S 408, 1944 S 407, 408, 1945 E 49, 1946 E 78, 1947 S 225, E 85.

¹⁹ I KPr 1966: 149 s. 39 kommenteras stadgandet sålunda: »Kravet på opartiskhet medför att olika åsiktsriktningar skall få komma till tals och balanseras på ett rättvist sätt.»

radion, och att programverksamheten i sin helhet skall präglas av skälig balans mellan olika åsikter och intressen. Samtidigt betonas det, att bolaget i programverksamheten skall hävda de grundläggande demokratiska värdena.²⁰

Radion skall alltså på en gång vara opartisk och hävda de demokratiska värdena. Svårigheten att samtidigt tillgodose dessa båda krav framgår av de regler för programverksamheten, som har antagits av styrelsen för Sveriges Radio.²¹ I dessa programregler uppställs opartiskheten som huvudregel. Vidare fastslås, att radion har skyldighet att hävda den västerländska demokratiens grundprinciper, särskilt dess krav på rättssäkerhet samt tanke-, yttrande- och församlingsfrihet. I fråga om de odemokratiska riktningarnas möjlighet att komma till tals i radion uttalar programreglerna följande:

»Huvudregeln måste vara, att de odemokratiska riktningarna endast i undantagsfall får komma till tals och att deras uttalanden därvid icke får lämnas oemotsagda. Vidare kan Sveriges Radio låta demokratiska riktningar framträda i program, hävda de demokratiska värdena och kritisera övergrepp mot dessa utan att därför ge odemokratiska riktningar motsvarande möjligheter att framträda eller rätt till försvar eller motkritik.»

Det kan förefalla paradoxalt att det enda medium för åsiktsyttringar, för vilket kravet på opartiskhet är fastslaget i lag, har sett sig nödsakat att tumma på denna princip för att försvara samhällets grundläggande värderingar. Både principen om opartiskhet och avvikelserna från densamma har sin förklaring i radions monopolställning. För tidningspressen, som arbetar under fri konkurrens, gäller varken något krav på opartiskhet eller något förbud mot odemokratiska meningsyttringar. Men för ett monopolföretag, som sysslar med åsiktsförmedling, finns det ingen möjlighet att undgå demokratiens dilemma: frågan om demokratiens fiender skall få njuta demokratiens fördelar, om man skall medge yttrandefrihet åt yttrandefrihetens fiender. Vi finner alltså till sist, att det knappast finns någon möjlighet att till dess yttersta konsekvenser genomföra principen, att den politiska yttrandefriheten inte får angripas i själva sin kärna, som är alla åsiktsriktningars jämställdhet och friheten att kritisera det bestående samhällsskicket. Att driva denna princip in absurdum, att utan förbehåll ställa ett monopoliserat massmedium till förfogande för demokratiens fiender vore liktydigt med demokratiens självuppgivelse.

²⁰ Avtalet finns tryckt i nr 4 av serien »Sveriges Radio informerar».

²¹ Programreglerna finns intagna som bilaga i SOU 1962:27 och har även utgivits av Sveriges Radio i ett offsettryckt häfte med titeln »Regler för programverksamheten vid Sveriges Radio». Programreglerna är f.n. föremål för revision.

PARTIMODELLER OCH BESLUTS- ANALYS—EN REPLIK

AV FIL. LIC. ERIK MOBERG, STOCKHOLM

1. Inledning

Gunnar Sjöblom har i uppsatsen »Partimodeller och beslutsanalys»¹ kritiserat min uppsats »Modeller för politiska partiers handlande».² Föreliggande uppsats är ett bemötande av denna kritik. Jag tar först upp Sjöbloms kritik av min distinktion mellan hypotesprövning och förklaring, därefter hans kritik av min distinktion mellan höggradigt medvetet handlande hos en organisation och annat handlande och slutligen hans kritik av min rekonstruktion av den hos Molin förekommande modellansatsen. Jag tror att jag på detta sätt får med de väsentliga punkterna i Sjöbloms kritik.

2. Distinktionen mellan hypotesprövning och förklaring

I min uppsats gjorde jag en distinktion mellan hypotesprövning och förklaring och hävdade att en stor del av Molins verksamhet borde karakteriseras som hypotesprövande snarare än förklarande.³ Distinktionen mellan dessa båda verksamheter, som i min uppsats betecknades 2 respektive 1, menar Sjöblom är »poänglös».⁴ Följaktligen menar han också att det är ointressant att klassificera Molins verksamhet som tillhörande den ena eller den andra typen. För att diskutera denna motsättning mellan mig och Sjöblom är det klagörande att utgå från en beskrivning av vad Molin faktiskt gör i sin avhandling. Följande avsnitt innehåller en sådan beskrivning.

2a. »Vad Molin faktiskt gör»

Följande tabeller är en sammanfattning av avsnittet »Ståndpunkterna» i Molins avhandling.⁵ Där finns markerat vilka ståndpunkter i tjänstepensionsfrågan som partierna intog vid olika tidpunkter. Den eller de förklaringsfaktorer som Molin enligt sin text ansett förklara att en viss ståndpunkt

¹ Sjöblom: Partimodeller och beslutsanalys. Statsvetenskaplig Tidskrift 1967: 4, ss. 293—317 (cit. Sjöblom).

² E. Moberg: Modeller för politiska partiers handlande. Statsvetenskaplig Tidskrift 1966: 2—3, ss. 125—137 (cit. Moberg).

³ Moberg, ss. 129—131, 136. ⁴ Sjöblom, s. 295.

⁵ B. Molin: Tjänstepensionsfrågan. En studie i svensk partipolitik. Scandinavian University Books, 1965, s. 154 ff.

intagits är markerade med »ja». Om, enligt texten, det är tveksamt om en förklaringsfaktor kan förklara ståndpunktstagandet eller om den antas ha spelat en mindre roll är den markerad med »(ja)». Förklaringsfaktorer som talat mot att en viss ståndpunkt, som faktiskt intagits, skulle intas är på motsvarande sätt markerade med »nej».

Vad Molin faktiskt gjort i avsnittet »Ståndpunkterna» är alltså sammanfattat i ovanstående tabeller och kan beskrivas som en serie observationer av följande slag: Partiet P valde i det och det politiska läget den och den ståndpunkten med de och de egenskaperna. Med »de och de egenskaperna» avses då att ståndpunkten med hänsyn till opinionen var mer eller mindre gynnsam för partiet, att den med hänsyn till det parlamentariska läget var mer eller mindre gynnsam för partiet osv. Dessa observationer är det empiriska inslaget i Molins verksamhet.

2b. Begreppet »förklaring»

Nästa fråga blir nu vilken funktion dessa observationer har i ett vidare sammanhang. Ingår de i förklaringar eller i en hypotesprövningsprocedur, eller bådadera? I min tidigare artikel menade jag att observationerna till stor del ingick i en hypotesprövningsprocedur men inte i förklaringar. Sjöblom menar, utgående från uppfattningen att denna distinktion är poänglös, att observationerna har båda funktionerna samtidigt.⁷ För diskussionen av denna motsättning är det väsentligt att definiera begreppet »förklaring».

I min tidigare uppsats skrev jag följande: »En förklaring brukar vara uppbyggd på det sättet att det som skall förklaras logiskt följer ur ett antal premisser som man vet är sanna. Om partiet P_1 intagit ståndpunkten s , skulle detta då kunna få följande förklaring:

premiss 1: P_1 söker maximera sitt röstetal

premiss 2: ståndpunkten s ger P_1 högst röstetal

slutsats: P_1 intar ståndpunkten s »⁸

En förklaring är här definierad som en slutledning i vilken det som skall förklaras deduceras från tidigare kända förhållanden. Innebörden är att

⁶ Vid sidan om ståndpunktstagandena i tjänstepensionsfrågan analyserar Molin på några ställen också ståndpunktstagandena i andra frågor, t.ex. beträffande folkomröstningen. I tabellerna är emellertid endast ståndpunkter i tjänstepensionsfrågan medtagna.

Sammanhanget mellan de i tabellerna ingående faktorerna och variablerna i modellrekonstruktionen i min föregående uppsats är följande. Mot intressefaktorn svarar v , mot parlamentariska faktorn z , mot kontinuitetsfaktorn x , mot popularitetsfaktorn y och mot opinionsfaktorn u . Till resultatvariabeln r finns ingen motsvarighet i tabellerna. Beträffande detta sista se även avsnittet 2 f. i denna uppsats.

⁷ Sjöblom, s. 297. ⁸ Moberg, s. 128.

Högerpartiets ståndpunkter

Ståndpunkt	Intresse- faktorn	Parlamenta- risk faktorn	Kontinuitets- faktorn	Popularitets- faktorn	Opinions- faktorn	Tidpunkt för ståndpunkten	Sidhänvisning till Molins avhandling
1) Krav på höjd folkpen- sion (ett motförslag mot Åkessonutredningen).	(ja)	(ja)	ja	ja	ja	1955	155
2) Allmän tjänstepensio- nering genom avtalsöver- enskommelser, men ej ge- nom lagstiftning.	(nej)	ja			(nej)	1956	156
3) Dispositiv lagstiftning om allmän tilläggs pensio- nering med valfrihet i frå- ga om förmånerna.		ja				1958 (februari)	156
4) Samhällets medverkan bör inskränkas till botten- pensionering. Efter maj 1959 krav på upprivande av det då fattade definiti- va beslutet om allmän tjänstepensionering.		(ja)		ja	ja	våren 1958—1960	157
5) Kampen mot tjänste- pensionering upphör.	ja	(ja)	nej	ja		fr.o.m. valneder- laget, 1960	158

Centerpartiets ståndpunkter

Ståndpunkt	Intresse- faktorn	Parlamenta- risk faktorn	Kontinuitets- faktorn	Popularitets- faktorn	Opinions- faktorn	Tidpunkt för ståndpunkten	Sidhänvisning till Molins avhandling
1) Krav på kraftig förbättring av folkpensionsförmånerna (motkrav till Åkessonutredningens förslag om obligatorisk tjänstepensionering).	ja		ja	ja	ja	1955	159
2) En frivillig, till 3 000 kr maximerad statsadministrerad kompletteringsförsäkring (linje 2). Första alternativ till ståndpunkt 2): Uppgörkelse med socialdemokraterna, dvs. anslutning till linje 1. Andra alternativ till ståndpunkt 2): Uppgörkelse med folkpartiet och högern, dvs. anslutning till linje 3.	(nej)	ja	(nej)	(nej)	(nej)	årsskiftet 1956—67	160—161
	nej						160
		nej					161
3) I huvudsak samma ståndpunkt som 2).			ja	ja		efter koalitionsupplösningen i oktober 1957	162
4) Motstånd mot alla former av lagstadgad tilläggs-pensionering.	ja				ja	efter de båda valen 1958	164

15—337-6460. Statsv. tidskr. 1968: 3

Folkpartiets ståndpunkter

Ståndpunkt	Intresse- faktorn	Parlamenta- risk faktorn	Kontinuitets- faktorn	Popularitets- faktorn	Opinions- faktorn	Tidpunkt för ståndpunkten	Sidhänvisning till Molins avhandling
1) Höjda folkpensioner och frivillig allmän pensionsförsäkring (i stora drag ett ställningstagande mot Åkessonutredningens majoritetslinje).	ja				ja	1956 (juni)	165—166
2) Minoritetsförslaget (linje 3) i beredningen. Kollektivavtalsmöjligheten ges en mer framträdande plats än i 1).	ja	(ja)		ja	ja	1956 (senare)	166
3) Dispositiv lagstiftning med valfrihet om egenpensioneringens förmåner och generösa regler för utträde.	ja	ja		ja		omkring årsskiftet 1957—58	167
4) Kvarhållande vid ståndpunkt 3) trots isolering gentemot centerpartiet och högerpartiet.	ja			ja		upplösningssval- kampanjen 1958	167
5) Ståndpunkt 3) bibehålles även efter kommunalvalet 1958.			ja			1958	169
6) Efter riksdagsbeslutet i maj 1959 accepteras det fattade beslutet.	ja (från som- maren 1959)	ja	(nej)	ja	ja	1959 (maj)	

Socialdemokratiska partiets ståndpunkter

Ståndpunkt	Intresse- faktorn	Parlamenta- risk faktorn	Kontinuitets- faktorn	Popularitets- faktorn	Opinions- faktorn	Tidpunkt för ståndpunkten	Sidhänvisning till Molins avhandling
1) Höjning av folkpensionerna och obligatorisk löntagarpensionering i statlig regi.	(ja)	ja		ja		1956 (hösten)	174
2) Efter folkomröstningen samma ståndpunkt: obligatorisk, lagstiftad tjänstepensionering.	ja	ja		ja		1957	177
3) Efter upplösningsvalet 1958 samma ståndpunkt. Föga kompromissvillighet.	ja			(ja)	(ja)	1958	178

den eventuella gåtfullheten hos en företeelse försvinner om man kan visa att den i själva verket är en konsekvens av redan tidigare kända förhållanden.

Premiss 1 i den ovanstående slutledningen är en empirisk generalisering. Sjöblom säger nu att man aldrig kan veta att sådana är sanna. De kan endast vara mer eller mindre sannolika.

Anmärkningen är riktig och medför att min definition av »förklaring» måste justeras. Justeringen innebär att av premisserna i förklaringen endast krävs att de skall ha ett visst mått av sannolikhet. Även i detta fall reduceras ju förväningen inför en viss företeelse då det visar sig att denna följer av förhållanden som på basis av tidigare observationer är sannolika. Att kräva ett visst mått av sannolikhet hos premisserna för att man skall tala om en förklaring är emellertid väsentligt. Om inte en sådan sannolikhet finns så har ju den företeelse som skall förklaras inte ställts i relation till tidigare kända förhållanden och därmed inte heller blivit mindre gåtfull — dvs. inte blivit förklarad. Det ingår alltså alltid i en förklaring enligt den här tillämpade definitionen en eller flera empiriska generaliseringar av en viss sannolikhet.⁹ Det är av betydelse för den fortsatta framställningen att utförligare diskutera sådana generaliseringar.

2c. Om hypotesprövning

De generaliseringar som här diskuteras är av följande typ: »Partiet P väljer i sådana och sådana beslutssituationer ståndpunkter med egenskapen E». Generaliseringen har ett visst applikationsområde även om detta inte är skarpt avgränsat. Den gäller ett visst parti (eventuellt vissa partier) och ba-

⁹ När jag här och i det följande talar om förklaringar är det hela tiden fråga om *riktiga förklaringar*. Det krävs alltså, för att man skall tala om en förklaring, att den logiska slutledningen är korrekt gjord och att de ingående premisserna faktiskt har ett visst minimimått av sannolikhet.

Den definition av »förklaring» jag givit här är på intet vis unik. Två exempel kan belysa det.

I Carl G. Hempel, *The Function of General Laws in History*, tryckt i Feigl-Sellars (ed.), *Readings in Philosophical Analysis*, New York 1949, s. 461, står: »Any explanation of scientific character is amenable to objective checks; these include (a) . . . (b) an empirical test of the universal hypotheses on which the explanation rests; . . .»

I Olaf Helmer-Nicholas Rescher, *On the Epistemology of the Inexact Sciences*, *Management Science*, 1959, s. 31, står: »A somewhat simplified characterization of scientific explanation — but one which none-the-less has a wide range of applicability, particularly in the physical sciences — is that explanation consists in the *logical derivation* of the statement to be explained from a complex of factual statements and well-established general laws». Detta citat avser framför allt »physical sciences» men de modifieringar författarna sedan gör med hänsyn till andra vetenskaper är inte i detta sammanhang väsentliga.

Båda dessa citat innehåller alltså tanken på att en förklaring, eller åtminstone en riktig förklaring, är baserad på generella satser för vilka det finns en påtaglig evidens.

ra i vissa typer av beslutssituationer. I beskrivningen av beslutssituationen kan ingå sådant som frågans art, t.ex. om den är politiserad eller inte, partiets allmänna strategiska situation m.m. Egenskapen E hos ståndpunkten kan t.ex. vara att den har ett starkare opinionsmässigt stöd än någon annan ståndpunkt, som är aktuell vid beslutstillfället.

Det är av intresse att studera hur en sådan generalisering förändras med tillkomsten av allt fler empiriska data av relevans för generaliseringen. Antag att i ett utgångsläge generaliseringen inte ens finns uttalad hos någon — det finns inget medvetande om den. Antag sedan att man råkar göra ett fåtal observationer av att partiet P vid några olika tillfällen valt ståndpunkter med egenskapen E. Efter dessa observationer kan generaliseringen formuleras som en hypotes och för denna hypotes finns, p.g.a. de gjorda observationerna, ett visst men bräckligt stöd. På detta sätt, liksom på åtskilliga andra, kan en hypotes komma till stånd.

Antag, för att fortsätta, att en hypotes finns formulerad och att det finns ett visst bräckligt stöd för den samt att man gör ytterligare observationer innebärande att partiet P väljer ståndpunkter med egenskapen E. Sannolikheten för hypotesens riktighet ökar då successivt.

I detta läge kanske man gör en observation som går emot hypotesen. Man finner att i en beslutssituation av den typ som avses i hypotesen så finns en ståndpunkt som har egenskapen E, men partiet väljer inte denna ståndpunkt utan en annan. Vad händer då med generaliseringen?

En möjlighet är att den inte helt förkastas utan istället omformuleras så att den verifieras av alla tidigare observationer och också av den nya observationen. I den ursprungliga formuleringen var ju beskrivningen av applikationsområdet vag. Man kan därför beskriva detta område skarpare och samtidigt begränsa det. På så sätt kan i lyckliga fall nya observationer utnyttjas för att öka sannolikheten för och samtidigt precisera en ursprungligen vagt formulerad hypotes.

Ett annat sätt att reagera i händelse av observationer som ej stöder hypotesen är att, i stället för att begränsa tillämpningsområdet, formulera om den till en sannolikhetsutsaga. T.ex. Partiet P *brukar* i sådana och sådana beslutssituationer välja ståndpunkter med egenskapen E.

I andra fall, slutligen, kan naturligtvis nya falsifierande observationer leda till att hypotesen helt måste förkastas.¹⁰

2d. Observationernas funktioner

Jag skall nu med utnyttjande av det föregående diskutera observationen: »Partiet P har i en viss beslutssituation valt ståndpunkten s och denna

¹⁰ En utförligare diskussion av de frågor som berörts i detta avsnitt finns t.ex. i Helmer-Rescher, op. cit., s. 27 ff.

ståndpunkt har egenskapen E.» Denna observation är av samma slag som de observationer Molin gör. Diskussionen kan utgå från följande slutledning:

premiss 1: Partiet P väljer i sådana och sådana beslutssituationer ståndpunkter med egenskapen E.

premiss 2: Partiet befinner sig i en beslutssituation av angiven beskaffenhet och av flera möjliga ståndpunkter är det ståndpunkten s, som har egenskapen E.

slutsats: P väljer s.

Premiss 1 är en hypotes som kan vara mer eller mindre sannolik beroende på hur mycket evidens som tidigare samlats för den. Slutsatsen, att P väljer s, är det faktum som skall förklaras och samtidigt en del av den gjorda observationen. Premiss 2, slutligen, är den andra halvan av observationen.

En första effekt av den gjorda observationen är att den ökar sannolikheten för premiss 1. Detta gäller oberoende av om den ursprungliga sannolikheten för premissen var hög eller låg. Observationen ingår alltså i en hypotesprövningssammanhang. Dessutom ingår den eventuellt i en förklaring. Betingelserna för detta är följande.

Antag att premiss 1 har en hög grad av sannolikhet. Om man då kan påvisa att ståndpunkten har egenskapen E, vilket man gör i den diskuterade observationen, och samtidigt hänvisar till den sannolika generaliseringen så har man förklarat varför partiet intog ståndpunkten s. Hänvisningen till generaliseringen behöver inte vara explicit. Om generaliseringen kan anses sannolik och är underförstådd så är det för förklaringen tillräckligt att hänvisa till att ståndpunkten har egenskapen E. P.g.a. detta är det fullt möjligt att enstaka observationer, av det slag som Molin gör, kan vara förklaringar.¹¹ Förutsättningen är emellertid att det finns en underförstådd generalisering av viss sannolikhet.

Slutsatsen blir att Molins observationer under alla förhållanden ingår i en hypotesprövande verksamhet. Eventuellt ingår de också i förklaringar. Om detta är fallet eller inte beror på de underförstådda generaliseringarnas sannolikhet. Nästa problem blir därför att explicitgöra dessa generaliseringar och bedöma deras sannolikhet. Detta skall göras i nästa avsnitt.

Dessförinnan skall jag emellertid ta upp Sjöbloms invändning att min distinktion mellan hypotesprövning och förklaring är »poänglös».

Det är svårt att på ett distinkt sätt bemöta en sådan kritik eftersom Sjöblom inte talar om vad han menar med »poänglös». Några formuleringar hos Sjöblom tyder på att han menar distinktionen vara poänglös eftersom en förklarande och hypotesprövande verksamhet alltid sker samtidigt. Kan-

¹¹ Man kan i detta fall tala om en förklaringskiss istället för förklaring. Se Hempel, *op. cit.*, s. 465.

ske menar han t.o.m. att dessa båda verksamheter i själva verket är samma sak. Följande formulering hos Sjöblom pekar i den riktningen: »Den aktivitet, som Moberg behandlat under 2 b, att uppställa hypoteser, som sedan empiriskt prövas, innebär just att vi prövar om hypoteserna duger som förklaringar.»¹²

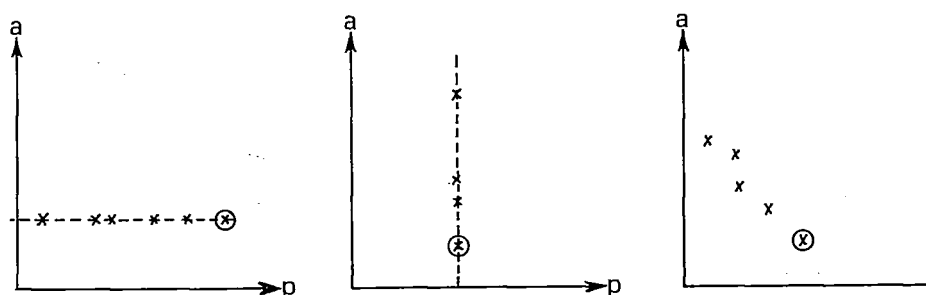
Mitt resonemang har visat att distinktionen är möjlig att göra. Observationerna i Molins avhandling ingår i ett hypotesprövningssammanhang men inte nödvändigtvis i förklaringar.¹³

2 e. Vilka är de empiriska generaliseringarna hos Molin?

Molin säger en del om tillämpningsområdet för sina generaliseringar. De gäller, tycks Molin mena, alla partier i ett flerpartisystem av den typ som finns i Sverige. Emellertid är giltigheten begränsad till beslut i politiserade frågor. Detta är vad som framgår om tillämpningsområdet.

Inom detta tillämpningsområde är partierna enligt Molin styrda av två målsättningar. Den ena är att maximera sannolikheten att komma i regeringsställning och den andra att göra avståndet mellan offentligt intagna ståndpunkter och partiets kärngrupps faktiska ståndpunkt så litet som möjligt.¹⁴ Molin anger också medlen som är underordnade målsättningen att komma i regeringsställning. Hur partierna beter sig då de båda målsättningarna kommer i konflikt med varandra sägs inget om.

De redovisade generaliseringarnas innebörd kan belysas i några figurer. Det förutsättes i dessa figurer att olika ståndpunkter kan beskrivas med hän-

a = avståndet från partiets kärngrupps ståndpunkt till den offentligt intagna ståndpunkten.

p = sannolikheten att komma i regeringsställning.

¹² Sjöblom, s. 297.

¹³ Eventuellt ingår de ibland i ett hypotesgenererande sammanhang snarare än i ett hypotesprövande. Var denna gräns går är svårt att avgöra. Jfr avsnittet 2 c.

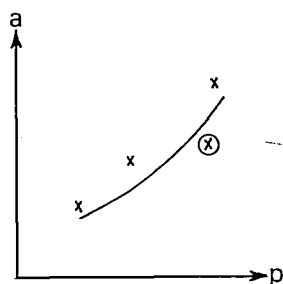
¹⁴ I dessa påståenden utgår jag från att min tidigare rekonstruktion av Molins resonemang är riktig. Sjöbloms kritik av denna rekonstruktion tar jag upp senare.

syn till vilken sannolikhet de ger ett parti att komma i regeringsställning och med hänsyn till deras avstånd från partiets kärngrupps ståndpunkt. Figurerna beskriver de för ett parti möjliga ståndpunkterna i tre olika beslutssituationer.

I vart och ett av dessa fall kommer partiet, enligt Molins antaganden, att välja den i figuren inringade ståndpunkten.

Om de av Molin gjorda antagandena, som är *empiriska* generaliseringar, är falska är det inte säkert att de inringade ståndpunkterna intas. Om antagandena är falska kan detta ha flera skäl. Ett är att partiet, betraktat som singular beslutsfattare, inte styrs av några målsättningar alls i sitt handlande. Ett annat är att partiet styrs av fler eller andra målsättningar än de två antagna. Ytterligare skäl varför antagandena kan vara felaktiga är naturligtvis tänkbara.

Så långt har jag redovisat de generaliseringar Molin faktiskt antar gäller. Som jag redan sagt finns det emellertid en punkt på vilken han inte gör något antagande. Denna punkt gäller vad som händer om de båda målsättningarna kommer i konflikt med varandra. Antag t.ex. att vid ett visst beslutstillfälle ett parti kan välja mellan de ståndpunkter som är representerade i följande figur.

Dessa ståndpunkter karakteriseras av att ju högre sannolikhet de ger partiet att komma i regeringsställning desto större blir samtidigt avståndet till den ståndpunkt partiets kärngrupp faktiskt har. Det blir därför nödvändigt för partiet att göra en avvägning mellan de båda målsättningarna.

I det schematiserade fall som illustreras i figuren kan regeln för denna avvägning göras precis och symboliseras av en indifferenskurva. En tänkbar sådan kurva är inlagd i figuren. Om partiet har denna indifferenskurva kommer det att välja den inringade ståndpunkten.

I praktiken är det naturligtvis omöjligt att ge en operationell innebörd åt indifferenskurvor som är exakt inlagda i ett koordinatsystem. Reglerna för beteende vid målsättningskonflikt blir med nödvändighet grövre. Sådana grövre regler är emellertid möjliga och här är två tänkbara exempel.

1) Vid målkonflikt skall hänsyn till sannolikheten av att komma i rege-

ringsställning väga tungt. Detta innebär följande. Om två ståndpunkter är så beskaffade att den ena ger en *något* högre sannolikhet för att komma i regeringsställning än den andra så måste den senare ligga *mycket* närmare partiets kärngrupps ståndpunkt än den tidigare för att kunna bli vald.

2) Vid målkonflikt skall hänsyn till kärngruppens ståndpunkt väga tungt. Vad detta innebär kan uttryckas analogt med formuleringen ovan.

Att ge en operationell innebörd åt uttrycken *mycket* och *något* i de ovanstående formuleringarna är inte något oöverkomligt problem.

Dessa exempel visar att generaliseringar som beskriver partiernas beteende vid målkonflikt kan formuleras och ges en operationell innebörd. Emellertid har inga sådana generaliseringar formulerats av Molin. Dessutom framstår ingen av tänkbara sådana generaliseringar som utan vidare mera sannolik än någon annan. Båda dessa förhållanden är av intresse i det följande.

Sammanfattningsvis kan alltså följande sägas. Molin hävdar att partierna i sitt ståndpunktsval på det politiserade planet styrs av två målsättningar. Den ena är att maximera sannolikheter för att komma i regeringsställning och den andra är att minimera avståndet till den ståndpunkt som partiets kärngrupp faktiskt har. Utan att denna tanke blivit föremål för någon mera rigorös empirisk prövning förefaller den på allmänna grunder sannolik. Om emellertid i någon beslutssituation, konflikt skulle uppstå mellan dessa båda målsättningar är det inte utan vidare givet hur partierna kommer att bete sig. Flera möjligheter föreligger. Ingen framstår som mera sannolik än någon annan och Molin gör inga antaganden i frågan.

2 f. Hypotesprövning eller förklaring?

Frågan om vad Molin gör kan nu behandlas utgående från den förda diskussionen och tabellerna i avsnittet 2 a. Tre saker som karakteriserar Molins framställning är därvid väsentliga.

1) Med få undantag redovisas inte alternativ, som partierna kan ha övervägt, till faktiskt intagna ståndpunkter. Även om en viss intagen ståndpunkt gynnat en viss målsättning så vet man därför inte om någon annan ståndpunkt gynnat samma målsättning än mer.

2) Texten innehåller inte så mycket information att ett fullständigt ifyllande av tabellerna, ens för intagna ståndpunkter, är möjligt. Även om en viss ståndpunkt varit fördelaktig med hänsyn till någon eller några faktorer så vet man därför inte hur den förhållit sig till övriga faktorer.

3) Ståndpunkternas förmåga att gynna den ena av de båda huvudmålsättningarna, så hög sannolikhet som möjligt att komma i regeringsställning, finns över huvud inte redovisad. Vad som finns medtaget är ståndpunkternas förhållande till de faktorer som har betydelse för denna målsättning,

nämligen parlamentariska faktorn, kontinuitetsfaktorn, popularitetsfaktorn och opinionsfaktorn.

Om problemet med målsättningskonflikter inte funnits är det möjligt att man, trots dessa ofullständigheter i det empiriska materialet, hade kunnat tala om förklaringar av partiernas ståndpunktsval eller åtminstone förklaringskisser. Detta skulle då bero på att de underförstådda generaliseringarna verkar rimliga, att man med hjälp av egna kunskaper kan fullständigt fylla i tabellen och med hjälp av sin egen fantasi föreställa sig alternativa ståndpunkter och se att de sämre skulle gynna målsättningarna.

Nu kan det emellertid vid åtskilliga tillfällen ha rätt målsättningskonflikt. Vid vilka tillfällen går inte att säga beroende på luckorna i det empiriska materialet. Och vilka generaliseringar som gäller vid sådana konflikter är det, som sagt, svårt att utan vidare ha någon uppfattning om. Av dessa skäl kan man inte säga att Molin bedrivit en förklarande verksamhet. Vad han gjort är att han samlat data utifrån vilka vissa hypoteser ansatsvis kan formuleras. Dessa data ger också dessa hypoteser ett första underlag. Andra hypoteser har varit explicitare formulerade från början och har eventuellt fått ytterligare stöd i presenterade data.

Bortsett från att man kan göra distinktionen mellan förklaring och hypotesprövning och till stor del placera Molins verksamhet i den ena kategorin så menar jag också att distinktionen från följande synpunkt är värdefull. Om Molin varit starkare medveten om sin verksamhets hypotesprövande och hypotesgenererande karaktär så hade detta förmodligen lett till ett explicitare formulerande av de olika generaliseringarna, vilket varit bra.

Några smärre kommentarer får avsluta detta avsnitt. Frågan om partiernas handlande vid målsättningskonflikt tog jag upp i min tidigare uppsats. Det resonemang jag där för har kritiserats av Sjöblom. Huvudtankarna i Sjöbloms kritik har jag inte förstått varför jag nöjer mig med att ta upp några enstaka punkter. Sjöblom skriver att jag gör ett avsteg från min ambition att föra resonemanget på modellplanet när jag »plötsligt frågar efter vägningsregler i Molins analyschema».¹⁵ Varför kan vägningsregler inte förekomma på modellplanet? Vidare skriver Sjöblom att »Det är föga rimligt att som Moberg kräva situationellt obundna vägningsregler, formulerade redan i det abstrakta modellresonemanget».¹⁶ Ett modellresonemang behöver inte vara situationellt obundet och jag har inte krävt några *situationellt obundna* vägningsregler.

Följande citat från Sjöblom är också av intresse: »Nu kunde man tänka sig, att Molin skulle ställa upp hypoteser om vägningsregler redan i anslutning till denna förklaringsform — det är sådana hypoteser Moberg efterly-

¹⁵ Sjöblom, s. 303.

¹⁶ Sjöblom, s. 305.

ser. Ett annat förfaringssätt vore om Molin efter analysen av de konkreta ställningstagandena i tjänstepensionsfrågan och på grundval av analysens resultat försökte ställa upp empiriska generaliseringar om vägningsregler, och att dessa generaliseringar sedan finge tjäna som hypoteser, vilka skulle kunna prövas vid analys av partiernas ståndpunktsval i andra politiserade frågor.»¹⁷ Vad jag sagt är att om man vill göra anspråk på att *förklara* ståndpunktstagandena så behövs hypoteser om vägningsreglerna och av en viss sannolikhet. Naturligtvis är det inget fel på den typen av verksamhet som Sjöblom beskriver i slutet av citatet och Molins arbete är också en god utgångspunkt för en sådan verksamhet. Felet är bara att den beskrivs som en förklarande verksamhet.

3. Partierna som singulära beslutsfattare

De empiriska generaliseringar på vilka Molin stöder sig är inte rigoröst prövade. De har på allmänna grunder en viss sannolikhet men det är allt. Det är därför av intresse att se i vilka avseenden dessa generaliseringar kan vara sårbara för en empirisk prövning. En punkt som då ligger nära till hands att diskutera är antagandet att partierna kan betraktas som medvetna, kalkylerande och singulära beslutsfattare.¹⁸ Formulerat på ett annat sätt innebär detta antagande att varje parti beter sig som »economic man».

Detta antagande kan komma i konflikt med den empiriska verkligheten på flera sätt. Det är uppenbart att inte inom något av de här diskuterade partierna fattas de väsentliga besluten av en enda person utan besluten är någon form av gruppbeslut. Vilken den i realiteten beslutande gruppen är diskuterar Molin inte närmare och naturligtvis kan denna grupp växla till storlek och sammansättning från beslut till beslut. Det väsentliga är emellertid här att för att denna grupp skall kunna uppfattas som en medveten, kalkylerande och singulär beslutsfattare krävs dels att varje enskild medlem i gruppen fungerar som »the economic man» och dels att alla medlemmar i gruppen i det avseendet fungerar på samma sätt. Det senare innebär att de alla har samma målsättningar och att de gör samma bedömningar av vilka åtgärder som leder till dessa målsättnings realiseringar. Om verkligheten mera drastiskt avviker från något eller båda av dessa villkor är det inte längre möjligt att betrakta partierna som medvetna, kalkylerande och singulära beslutsfattare.

Antag som ett illustrerande exempel, att den beslutande gruppens medlemmar alla, var och en för sig, kan betraktas som en »economic man» men att de har olika målsättningar eller gör olika bedömningar av hur målsätt-

¹⁷ Sjöblom, ss. 304—305.

¹⁸ Detta antagande är inte explicit formulerat hos Molin men det finns implicit i hans avsnitt om förklaringsformen. Molin, op. cit., s. 141 ff.

ningarna skall realiserats. I så fall blir gruppbesluten kompromisser och det blir svårt att betrakta dem som resultatet av *en* medveten viljas verkande.

Det är dessa förhållanden som åsyftas med distinktionen mellan a och b i min tidigare uppsats: Sjöblom gör en åtskillnad mellan distinktionen 1 a och 1 b å ena sidan och distinktionen 2 a och 2 b å den andra. Jag tänkte mig emellertid samma distinktion i de båda fallen, distinktionen mellan a och b, varför det är tillräckligt att tala om denna. Den situation som råder om partierna kan betraktas som medvetna, singulära beslutsfattare betecknades med a och den situation som råder om detta inte är fallet betecknades med b. Att denna distinktion skulle vara »missuppfattad» eller inte ta upp »det grundläggande problemet i sammanhanget» är en kritik som jag inte förstår.¹⁹ Dels därför att Sjöblom inte säger vad det är en missuppfattning av för något och dels därför att han inte, annat än mycket vagt, antyder vad det är som är den grundläggande problematiken i sammanhanget. Dessutom frågar man sig varför man inte får lov att göra distinktioner som inte berör den grundläggande problematiken. Däremot kan jag hålla med om att jag uttryckte distinktionen mellan a och b på ett alltför summariskt och möjligen oklart sätt i min tidigare uppsats. Härmed borde detta vara tillrättalagt.

Det är här lämpligt att ta upp en annan punkt i Sjöbloms kritik. Den distinktion mellan a och b som jag gjort sammanhänger inte med det sätt på vilket man skaffar sig kunskaper, genom intervjuer eller inte, om partiernas målsättningar.²⁰

Detta framgår av vad jag just skrivit. Vad jag skrev om intervjuer i min tidigare uppsats var att om partierna var höggradigt medvetna i sitt handlande så kunde man *eventuellt* få information om deras målsättningar och verklighetsbedömningar genom att göra intervjuer med partifunktionärer. Sedan skrev jag att om »partierna ej är intresserade av att lämna ifrån sig korrekt information . . .» så får man tänka sig andra metoder.²¹ Att Sjöblom påpekar att vi inte kan »vara säkra på att funktionärerna i detta avseende ger en korrekt verklighetsbeskrivning . . .» måste därför bero på att han inte observerat att jag skrivit detsamma.²²

4. Partiernas kalkyl

4 a. Syftet bakom rekonstruktionen

Molin antar inte bara att det är möjligt, att betrakta partierna som medvetna, kalkylerande och singulära beslutsfattare utan han har också uppfatt-

¹⁹ Sjöblom, s. 295.

²⁰ Denna missuppfattning finns hos Sjöblom, s. 295.

²¹ Moberg, s. 131.

²² Sjöblom, s. 296.

ningar om hur denna kalkyl ser ut i sina detaljer. En del av Molins uppfattningar på denna punkt, de som gäller målsättningarna, har jag redovisat tidigare. Men Molin gör också antaganden om hur partierna ser på sambandet mellan målsättningarna och de ståndpunkter de intar. Partiernas uppfattning om dessa samband har Molin uttryckt i sin »förklaringsform». Jag har velat beskriva dessa samband med en annan formalism än den Molin använder. Därför har jag rekonstruerat Molins förklaringsform — eller för att uttrycka det på ett annat sätt — översatt den till en annan formalism.

Hur min respektive Molins formalism ser ut framgår av våra opus.²³ Emellertid vill jag närmare ange vari jag menar att min formalisms företräden består eftersom det har undgått Sjöblom. Symboliken i Molins formalism är oklar. En pil t.ex. kan betyda olika saker på olika ställen i diagrammet. Hur de olika företeelser som är markerade i boxarna förhåller sig till varandra är inte klart. Ibland kan en box vara indelad i flera fack. Vilka relationer till varandra dessa fack har framgår inte. Å andra sidan framgår av Molins text vilka samband han tänker sig mellan de olika variablerna och med en annan formalism kan därför dessa samband klart illustreras. Det är detta jag sökt göra. Jag ser inte på denna översättning, eller rekonstruktion, som enbart exercis. Tvärtom är den väsentlig eftersom en klar formalism underlättar alla diskussioner om de olika variabelsambanden.

Så kan jag då ta upp Sjöbloms kritik av min rekonstruktion. Sjöblom vill i rekonstruktionen infoga ytterligare variabler som jag inte tagit med. Mot detta har jag i och för sig inget att invända men jag ser inte heller poängen med det. Min avsikt har ju endast varit att till en ny formalism överföra de faktorer och samband mellan dessa, som Molin haft med i sitt diagram eller den text som kommenterar detta diagram. De ytterligare variabler Sjöblom vill tillfoga skulle han lika gärna kunnat tillfoga Molins resonemang som mitt. Däremot är det bra att Sjöblom i sina resonemang utnyttjat den av mig föreslagna formalismen istället för Molins.

En annan kritik mot min rekonstruktion är att jag säger att »ståndpunkten» är handlingsvariabel. Sjöblom vill hellre tala om »ståndpunktsalternativ» och har av flera formuleringar att döma uppfattningen att denna förändring är mycket väsentlig.²⁴ Jag förstår inte denna kritik. Tanken är naturligtvis att för varje ståndpunkt partiet överväger så måste det ta hänsyn till vilket avståndet mellan denna ståndpunkt och parties kärngrupps ståndpunkt är och till vilken sannolikhet att komma i regeringsställning den ger. Mer komplicerat än så är det inte.

²³ Molin, op. cit., s. 143 och Moberg, s. 134.

²⁴ Sjöblom, ss. 301, 302, 304.

4 b. *Rekonstruktionens förhållande till verkligheten*

I rekonstruktionen, och i Molins egen framställning, anges ett antal variabelsamband. Ett exempel på detta är att ett partis opinionsmässiga ställning sägs bero dels på hur populär den ståndpunkt partiet intar är i och för sig själv, och dels på i vilken utsträckning ståndpunktstagandet kan ses som ett uppföljande av partiets politik, som en kontinuitet. Här finns alltså ett påstående om att en variabel beror av två andra.

Beskrivningen av dessa variabelsamband ingår i de generaliseringar som beskriver hur partierna förfar då de fattar beslut om ståndpunkt. Vid sidan om de generaliseringar som gäller målsättningarna, har vi alltså här ytterligare generaliseringar som gäller de bedömningar partierna gör när de söker realisera sina målsättningar; eller annorlunda uttryckt, som gäller partiernas föreställningar om olika variablers beroende av varandra.

I min tidigare uppsats ställde jag frågan om dessa samband avsågs beskriva hur dessa variabler faktiskt är beroende av varandra eller hur man inom partiernas beslutande grupper tror att dessa beroendeförhållanden ser ut. I min lista över alternativa tolkningar fanns ytterligare en som här kan utelämnas. Av det föregående framgår att jag anser den andra tolkningen vara den rimliga. Eftersom Molin vill förklara partiernas ståndpunktsval med utgångspunkt från deras målsättningar och bedömningar är det klart att modellens variabelsamband måste ses som partiernas föreställning om verklighetens beskaffenhet.

Skälen till att jag trots denna uppfattning ställt frågan är följande. För det första är frågan om hur partiernas eventuella kalkyler går till så lite diskuterad, både på common sense-planen och i vetenskapliga sammanhang, att det ter sig förvånande att man kan ha så bestämda uppfattningar på denna punkt som Molin har. Detta är en synpunkt som gäller även om dessa generaliseringar inte är mer än hypoteser. För det andra får man i Molins text en känsla av att dessa uppfattningar om hur partierna resonerar har tillkommit på följande sätt. Molin säger, på basis av common sense, att så och så måste verkligheten se ut, så och så måste sambanden mellan vissa intressanta variabler se ut. Eftersom nu partierna, med hänsyn till sina målsättningar, måste vara intresserade av sambanden mellan just dessa variabler och eftersom i partierna sitter klokt folk, så måste deras uppfattning om verkligheten vara densamma som Molins. På så sätt är det alltså möjligt att modellen, från Molins synpunkt, kan beskriva både det faktiska sambandet mellan vissa variabler och den uppfattning partierna har om dessa samband. Men eftersom det är den senare aspekten som är intressant i detta sammanhang är det nödvändigt att framhäva det för att undvika sammanblandning. Det är därför jag ställt min fråga om »modellens relation till verkligheten».

Sjöblom har en kritik av min fråga om »modellens relation till verkligheten» som lätt kan tillbakavisas. Kritiken går ut på att många av sambanden i modellen är av analytisk karaktär och att min fråga därför är meningslös.²⁵ Min fråga gäller naturligtvis enbart de samband som inte är av analytisk karaktär. Att sådana samband finns framgår av det ovan givna exemplet.

²⁵ Sjöblom, s. 308 ff.

REPLIK PÅ MOBERGS REPLIK

AV DOCENT GUNNAR SJÖBLOM, LUND

1. Inledning

»Huvudtankarna i Sjöbloms kritik har jag inte förstått . . .»¹ Detta meddelande från Moberg avser endast ett av delresonemangen i min kritik, men jag befarar att omdömet har ett vidare giltighetsområde. Under sådana förhållanden blir vidare diskussion i frågan en smula tröttsam, i synnerhet som Mobergs förra inlägg, »Modeller för politiska partiers handlande» enligt min uppfattning till stor del behandlade efemära problem.² I sitt nya inlägg har Moberg emellertid inte bara gjort en del välbehövliga preciseringar av sitt tidigare resonemang utan dessutom i några väsentliga avseenden ändrat ståndpunkt — i ett fall på ett drastiskt sätt — och därtill i vissa avseenden försökt att vidga området för diskussionen. Av dessa skäl skall jag ta upp hans tre huvudpunkter till bemötande. Dessa presenterar han själv såsom gällande distinktionen mellan hypotesprövning och förklaring, distinktionen mellan höggradigt medvetet handlande hos en organisation och annat handlande, samt slutligen sin rekonstruktion av den hos Molin förekommande »modellansatsen».

Mobergs uttalade syfte med kritiken av Molins avhandling i den förra artikeln var dels att diskutera vissa problem av »formell karaktär» (han menade att Molins resonemang i väsentliga avseenden led av formella brister), dels att försöka fastställa »målsättningen» med avhandlingen. Syftet med Mobergs uppsats var därför, som han själv framhöll, synnerligen begränsat.³ Mitt eget inlägg avsåg dels att pröva huruvida Mobergs anklagel-

¹ Moberg 1968: 232.

² B. Molin: Tjänstepensionsfrågan. En studie i svensk partipolitik. Akademiförlaget, Göteborg 1965. (cit. Molin 1965). E. Moberg: Modeller för politiska partiers handlande. Statsvetenskaplig Tidskrift 1966: 2—3 (cit. Moberg 1966). G. Sjöblom: Partimodeller och beslutsanalys. Statsvetenskaplig Tidskrift 167: 4 (cit. Sjöblom 1967). E. Moberg: Partimodeller och beslutsanalys — en replik. Statsvetenskaplig Tidskrift, detta häfte (cit. Moberg 1968).

³ Moberg 1966: 125, 126, 135, 136.

ser för formella brister kunde anses rimliga, dels — och fr.a. — att diskutera huruvida Mobergs resonemang allmänt kunde sägas vara lärorika och fruktbara för dem, som sysslar med partiforskning. Med hänsyn till Mobergs svårigheter att hålla diskussionen inom de gränser han själv utstakat är det angeläget att från början ha dessa syften hos de olika inläggen klara för sig.

2. Mobergs nya definition av »förklaring»

Mobergs nuvarande definition av »förklaring» lyder: »En förklaring brukar vara uppbyggd på det sättet att det som skall förklaras följer ur ett antal premisser ...» ... »som har ett visst minimimått av sannolikhet». — »Det ingår alltså alltid i en förklaring enligt den här tillämpade definitionen en eller flera empiriska generaliseringar av en viss sannolikhet.»⁴ För att kunna avgöra den enligt Moberg centrala frågan huruvida Molin faktiskt kommer med förklaringar eller endast sysslar med »hypotesprövning», måste vi därför (bl.a.) avgöra, vilka empiriska generaliseringar Molin arbetar med och vilken grad av sannolikhet dessa har.

De grundläggande generaliseringarna hos Molin är, att politiska partier inom ett flerpartisystem styrs av två målsättningar vid sitt ståndpunktsval i politiserade frågor: den ena är att maximera sannolikheten för att komma i regeringsställning, den andra är att inta ståndpunkter, som ligger så nära kärngruppens faktiska ståndpunkter som möjligt.

Vi kan t.v. stanna här och fråga, huruvida dessa generaliseringar ter sig sannolika. Moberg svarar själv på detta: »Utan att den tanke blivit föremål för någon mera rigorös empirisk prövning förefaller den på allmänna grunder sannolik.» Han tillägger dock: »Om emellertid i någon beslutssituation konflikt skulle uppstå mellan dessa båda målsättningar är det inte utan vidare givet hur partierna kommer att bete sig. Flera möjligheter föreligger. Ingen framstår som mera sannolik än någon annan och Molin gör inga antaganden i frågan.»⁵ — »Av dessa skäl kan man inte säga att Molin bedrivit en förklarande verksamhet.»⁶ »Vad han gjort är att

⁴ Moberg 1968: 225 f. Moberg tillägger: »När jag här och i det följande talar om förklaringar är det hela tiden fråga om *riktiga förklaringar*.» Moberg 1968: 226, not 9.

⁵ Moberg 1968: 231.

⁶ Moberg 1968: 232. Till »dessa skäl» hör vidare, att det enligt Moberg skulle föreligga »luckor» i det empiriska material Molin presenterat. Huruvida denna karakteristik är rättvisande skall jag inte här diskutera. Karakteristiken äger emellertid sitt intresse som en illustration till Mobergs svårigheter att hålla diskussionen »på det formella planet» — när Moberg skall avgöra, huruvida Molin bedriver en förklarande eller en hypotesprövande verksamhet, måste han m.a.o. också göra en bedömning av Molins materialpresentation.

han samlat data utifrån vilka vissa hypoteser ansatsvis kan formuleras. Dessa data ger också dessa hypoteser ett första underlag.»⁷

Mobergs konklusion lyder därefter på följande sätt: »Bortsett från att man *kan* göra distinktionen mellan förklaring och hypotesprövning och till stor del placera Molins verksamhet i den ena kategorin så menar jag också att distinktionen från följande synpunkt är värdefull. Om Molin varit starkare medveten om sin verksamhets hypotesprövande och hypotesgenererande karaktär, så hade detta förmodligen lett till ett explicitare formulerande av de olika generaliseringarna, vilket varit bra.»⁸

3. »Förklaringar» inom statsvetenskapen

Jag övergår nu till att granska Mobergs resonemang för att se hur det förhåller sig till den kritik jag riktade mot hans förra inlägg.

Huruvida en empirisk generalisering skall kunna komma till användning i en »riktig förklaring» är alltså beroende på huruvida den har »ett visst minimimått av sannolikhet». Detta sista är förvisso en öppen term (och det kan f.ö. diskuteras, huruvida den rimligen bör betecknas som ekvivalent med en annan term, som Moberg också begagnar, nämligen generella satsar, *för vilka det finns en påtaglig evidens*.)⁹ Jag gjorde i mitt förra inlägg det triviala påpekandet, att alla empiriska generaliseringar endast kan vara mer eller mindre sannolika — och att den av Moberg då använda termen »vetande» därför alltid måste vara något relativt — samt att denna egenskap hos de empiriska generaliseringarna givetvis får konsekvenser för de förklaringar, i vilka de kommer till användning; jag framhöll vidare, att försök att formulera teorier om partiets beteende kräver empiriska generaliseringar av hög generalitetsgrad, och att det kan finnas skäl att tro, att generaliseringarnas osäkerhet ökar med deras generalitetsgrad.¹⁰ Allmänt kan man säga, att vi f.n. inom statsvetenskapen (och förmodligen gäller samma sak övriga samhällsvetenskaper) endast har ett mycket begränsat antal empiriska generaliseringar, som på en och samma gång har en hög generalitetsgrad samt för vilka det finns en påtaglig evidens. (Huruvida de kan sägas ha »ett minimimått av sannolikhet» kan på sin höjd konventionsvis fastställas från fall till fall.) När vi talar om att vi bedriver »en förklarande verksamhet» av mera generell art, måste vi i detta läge därför ständigt vara medvetna om det »hypotetiska» (eller »det villkorliga», »det tentativa») i de »förklaringar» vi presenterar. Därtill kommer, (och det är ett ännu större problem), att för-

⁷ Moberg 1968: 232.

⁸ *Ibm.*

⁹ Moberg 1968: 226, not 9.

¹⁰ Sjöblom 1967: 296.

klaringarna inte bara är »hypotetiska» utan också oftast i hög grad »partiella». Det är m.a.o. synnerligen sällsynt, att vi kan ange de faktorer, som är både nödvändiga och tillräckliga för att förklara en viss företeelse.

Den av Moberg refererade termen »förklaringskiss» kunde därför vara en lämpligare benämning på den verksamhet vi faktiskt bedriver.¹¹ Men språkbruket inom statsvetenskapen är f.n. sådant, att uppställandet av sådana »förklaringskisser» betecknas som en »förklarande verksamhet», varvid »förklaringsarnas» hypotetiska och partiella karaktär antingen är ut-sagd eller underförstådd. Man kan givetvis kritisera detta språkbruk, men kritiken får då riktas mot större delen av den nuvarande statsvetenskapens företrädare; att som Moberg rikta den mot en enskild forskare ter sig föga meningsfullt.

I detta sammanhang bör en detalj i Mobergs framställningssätt påtalas, som tycks spela en viktig roll för hans bedömning av Molins avhandling. Läsaren av Mobergs båda uppsatser måste få den uppfattningen, att Molin inte skulle varit medveten om det hypotetiska och det partiella i sin »förklaringsform» utan framträda med stora pretentioner på att lansera »riktiga förklaringar» i den mobergska meningen.¹² Läsaren av Molins avhandling får emellertid inte denna uppfattning; Moberg har alltså gjort det för lätt för sig i sin kritik.

4. Varför Mobergs distinktion är »poänglös»

Moberg säger i sitt senaste inlägg, att distinktionen mellan planen 1 och 2 i hans förra uppsats avsåg en distinktion mellan en förklarande och en hypotesprövande verksamhet. (Som framgår av båda hans inlägg avser emellertid planet 2 dessutom en »hypotesgenererande» verksamhet).¹³ Enligt Moberg skulle jag ha betecknat denna distinktion som »poänglös» för en bedömning av Molins avhandling och kanske t.o.m. mena, »att dessa båda verksamheter är samma sak».¹⁴

¹¹ Moberg 1968: 228, not 11, 232.

¹² Jfr t.ex. Moberg 1968: 236: »... frågan om hur partiernas eventuella kalkyler går till /är/ så lite diskuterad, både på common-sense-planet och i vetenskapliga sammanhang, att det ter sig förvånande att man kan ha så bestämda uppfattningar på denna punkt som Molin har.» Jfr Molin 1965: 141: »För att åstadkomma en någotsånär systematisk förklaring ... /av partiernas handlande i tjänstepensionsfrågan/ har det förefallit nödvändigt att i mera generella termer söka precisera de faktorer som kan tänkas bestämma partiernas handlande och dessa faktorerers inbördes förhållande.» Jfr ibm: 1, 142 f.

¹³ Moberg 1966: 131, Moberg 1968: 227, 232. Gränsdragningen mellan ett »hypotesgenererande sammanhang» och ett »hypotesprövande» är enligt Moberg svår att göra. Moberg 1968: 229, not 13.

¹⁴ Moberg 1968: 228 f.

En närmare granskning av termernas innebörd i de olika textsammanhangen avslöjar omedelbart orimligheten i Mobergs sätt att här diskutera. För det första är innebörden av »förklaring» inte densamma i hans båda inlägg, och den ändring han gör är inte någon liten obetydlig redigering utan vidare konsekvenser. För det andra har Moberg inte refererat min karakteristik (som torde vara okontroversiell) av de empiriska generaliseringar med hög generalitetsgrad, som kommer till användning »på statsvetenskapens nuvarande nivå». När Moberg talar om en »förklarande verksamhet» menar han således framförandet av »riktiga förklaringar» i enlighet med sin här tidigare angivna definition. Att i denna mening »uppställa riktiga förklaringar» kan naturligtvis inte vara samma sak som att »pröva hypoteser» och *den* distinktionen kan inte vara poänglös. Mitt resonemang utgick emellertid från det läge, som f.n. råder inom statsvetenskapen, och vad jag skrev var följande (som Moberg delvis citerat, men tydligen inte begripit): »Den aktivitet, som Moberg behandlat under 2 b, att uppställa hypoteser, som sedan empiriskt prövas, innebär just att vi prövar om hypoteserna duger som förklaringar. För att använda Mobergs terminologi prövar vi, om hypoteserna kan utgöra premisser, från vilka det som skall förklaras — i detta fall partiernas ståndpunktsval — kan dras som slutsatser.»¹⁵ Att pröva hypoteser är alltså detsamma som att pröva hypotetiska förklaringar, och det är i stort sett detta vi gör f.n. inom statsvetenskapen bedriver en »förklarande verksamhet».

Det var mot denna bakgrund och med dessa innebörder hos termerna som jag hävdade, att distinktionen mellan en »hypotesprövande» och en »förklarande verksamhet» var »poänglös» för att bedöma ett resonemang av Molins typ.

Moberg klagar vidare över att jag inte talat om vad jag menar med »poänglös».¹⁶ En distinktion har »poäng», om man med dess hjälp kan komma fram till ett för analysområdet relevant resultat, som inte kan uppnås utan distinktionens hjälp. Det skall således medföra en intressant »skillnad» ifall distinktionen görs eller inte. Leder den inte till en sådan »skillnad» är den »poänglös».

Låt oss nu se vilket resultat Moberg kommer fram till på grundval av sin vidlyftiga diskussion utifrån distinktionen »förklaring»/»hypotesprövning» (varvid »förklaring» betyder en »riktig förklaring», dvs. att de ingående empiriska generaliseringarna har »ett visst minimimått av sannolikhet» eller alternativt »en påtaglig evidens», medan »hypotesprövning» också innefattar »hypotesgenerering».) Distinktionen sägs vara värdefull i sammanhanget av följande skäl: »Om Molin varit starkare medveten om

¹⁵ Sjöblom 1967: 297.

¹⁶ Moberg 1968: 228.

sin verksamhets hypotesprövande och hypotesgenererande karaktär, så hade detta förmodligen lett till ett explicitare formulerande av de olika generaliseringarna, vilket varit bra.»¹⁷

Detta förefaller mig att vara ett häpnadsväckande magert utbyte av Mobergs stort upplagda polemik. Frånsett att satsen som ett resultat ter sig i menlösaste laget, förefaller den dessutom sakligt besynnerlig. Låt oss t.v. bortse från frågan, huruvida Molin verkligen gjort sina generaliseringar explicita eller inte. Låt oss vidare komma ihåg vilken innebörd termen »förklaring» har hos Moberg. (Det framgår av sammanhanget, att satsen givetvis inte kan uttrycka ett antagande om en viss psykologisk disposition hos Molin.) Denna sats om behovet av att göra generaliseringar explicita bygger då tydligen, ironiskt nog, på vissa implicita antaganden av följande typ: det är viktigare att göra sina empiriska generaliseringar explicita när man a) testar hypoteser, och b) genererar hypoteser än när man c) framför »riktiga förklaringar». (ty: eftersom Molin — enligt Mobergs uppfattning — trodde sig hålla på med att framföra »rätta förklaringar», lade han inte den vikt vid att göra de empiriska generaliseringarna explicita som han skulle ha gjort om han insett att han sysslade med »hypotesprövning» och »hypotesgenerering»). Till detta är bara att säga, att om det alltid är svårt att avgöra, när en förklaring av mera generell typ är en »riktig förklaring» inom samhällsvetenskaperna, så lär det vara helt omöjligt att ha någon uppfattning om saken ifall de i förklaringen ingående generaliseringarna inte görs explicita. Mobergs gradering i det angivna citatet ter sig således minst sagt besynnerlig.

Mitt sammanfattande omdöme blir således: Moberg har inte presenterat något för bedömningen av Molins avhandling relevant resultat på grundval av sin distinktion mellan »förklaring» respektive »hypotesprövning»/»hypotesgenerering». Distinktionen har därför i detta fall visat sig vara »poänglös», vilket är tråkigt med hänsyn till att den legat till grund för så många sidor text.

5. Implicita generaliseringar hos Molin?

Det i föregående avsnitt återgivna citatet från Moberg antyder också uppfattningen, att Molin — vilken »verksamhet» han nu än sysslar med — skulle arbeta med implicita generaliseringar. Jag vet inte vad Moberg här närmare avser. Generaliseringar angående partiernas grundläggande målsättningar är explicita hos Molin och så också generaliseringar om de föreställningar partiernas antas ha om beroendeförhållandena mellan de olika variablerna i Molins »förklaringsform» (eller i Mobergs »rekonstruktion»).

¹⁷ Moberg 1968: 232.

Det som saknas är emellertid generaliseringar om beroendeförhållandena mellan de båda grundläggande målsättningarna (eller de båda resultatvariablerna, i Mobergs terminologi) — och det är frånvaron av sådana generaliseringar, som Moberg tydligen uppfattar som den största bristen i Molins analys, dvs. frånvaron av »vägningsregler» vid målkonflikt. Det är riktigt, att hypoteser om sådana vägningsregler saknas i Molins avhandling, och deras frånvaro gör det förvisso berättigat att i tidigare angiven mening beteckna Molins »förklaringar» som inte bara »hypotetiska» utan också som »partiella». Moberg säger, att Molin i dessa avseenden »samlat data utifrån vilka vissa hypoteser /om vägningsregler/ ansatsvis kan formuleras». ¹⁸ Detta är förmodligen sant men kan ju inte rimligen vara liktydligt med påståendet, att sådana hypoteser skulle ligga implicita i Molins analys.

6. Vägningsregler

Jag skall kortfattat ta upp Mobergs polemik mot mig angående vägningsregler. Han skriver: »Varför kan vägningsregler inte förekomma på modellplanet?» — »Ett modellresonemang behöver inte vara situationellt obundet och jag har inte krävt några *situationellt obundna* vägningsregler.» ¹⁹

Det i sammanhanget väsentliga är, att Moberg resonerar om vägningsregler utifrån sin »rekonstruktion av modellansatsen» i Molins avhandling, och *denna* rekonstruerade modell är i hans framställning situationellt obunden. ²⁰ De exempel på möjliga vägningsregler han själv formulerat är följande: »... partierna försöker maximera r under restriktionen att v skall ligga under något visst angivet tröskelvärde...» — »... partierna söker minimera v under restriktionen att r skall ligga över ett visst tröskelvärde.» ²¹ — »Vid målkonflikt skall hänsyn till sannolikheten av att komma i regeringsställning väga tungt.» — »Vid målkonflikt skall hänsyn till kärngruppens ståndpunkt väga tungt.» ²² Dessa vägningsregler är givetvis situationellt *obundna*. Situationellt *bundna* vägningsregler skulle vara formulerade i anknytning till olika konkreta värden på de variabler, som ingår i partiernas beslutsräkning. Exempel på omständigheter av tänkbar relevans för sådana vägningsregler är: graden av homogenitet inom ett partis kärngrupp, kärn-

¹⁸ Moberg 1968: 232.

¹⁹ Moberg 1968: 232.

²⁰ Moberg 1966: 134. Moberg snuddar vid frågan om situationellt bestämda beslutsregler i ett helt annat sammanhang, där han emellertid inte diskuterar »vägningsregler». Det är i avsnittet 2 d i hans nya inlägg, om »Observationernas funktioner», där han illustrerar en »förklaring» med hjälp av bl.a. följande hypotes: »Partiet P väljer i sådana och sådana beslutsituationer ståndpunkter med egenskapen E.» (min kurs.) Moberg 1968: 228. Jfr även ibm: 225, 227.

²¹ Moberg 1966: 135.

²² Moberg 1968: 230 f.

gruppens andel av partiets totala valmanskår, hur pass distinkt partiet tidigare tagit ställning i en viss fråga eller typ av fråga, opinionsläget inom den för partiets kalkyl relevanta delen av valmanskåren, partiets valmöjligheter vad gäller bildandet av regeringskoalitioner, partiets möjligheter att nå egen parlamentarisk majoritet.²³

Jag är för min del övertygad om att ifall det skall vara möjligt att komma fram till de vägningsregler, som partierna tillämpar vid sitt beslutsfattande under målkonflikt, så måste man formulera och pröva hypoteser om vägningsregler, som i här angiven bemärkelse är situationellt bundna. Det förefaller m.a.o. otroligt, att partierna i sådana beslutssituationer skulle tillämpa vägningsregler av den utomordentligt höga generalitetsgrad, som de av Moberg formulerade situationellt obundna vägningsreglerna utgör — vore så fallet, skulle det bl.a. innebära, att analysen av partiets ståndpunktsval i politiserade frågor vore förhållandevis okomplicerad, vilket knappast är fallet. Det bör följaktligen vara en angelägen forskningsuppgift att försöka ställa upp en typologi över beslutssituationer med målkonflikt och att finna den vägningsregel eller beslutsregel, som tillämpas i respektive typ av situation.

Molin har inte gjort detta och påstår sig inte heller ha gjort det — men detta är ju inte någon »formell brist» i hans förklaringsform. Att en »förklaring» är »partiell» kan givetvis inte i och för sig vara detsamma som att den skulle lida av »formella brister». Moberg bortser genomgående från denna enkla distinktion (som inte är »poänglös»).

7. »Partierna som singulära beslutsfattare»

En mycket stor del av Mobergs uppsats från 1966 diskuterade frågan om partierna borde uppfattas som medvetna eller omedvetna beslutsfattare, huruvida deras val av ståndpunkter i politiserade frågor föregicks av medvetna kalkyler eller inte. De olika förklaringstyper, som Moberg betecknade 1 a respektive 1 b, baserade på denna distinktion.

I sitt nu föreliggande inlägg gör Moberg det häpnadsväckande påståendet, att distinktionen istället skulle avse huruvida ett parti kunde betecknas som en »singulär beslutsfattare» eller inte, dvs. betecknas som en »enhetlig aktör» eller inte. I detta fall har Moberg helt enkelt totalt ändrat angreppspunkt, utan att meddela läsarna att så är fallet.²⁴ Inte någonstans i sin förra

²³ Jfr Sjöblom 1967: 315.

²⁴ Moberg 1968: 233 f. Ang. Mobergs tidigare ståndpunkt, se Moberg 1966: 129, 130, 131, 135. Jfr ibm: 136: »Man kan kanske också säga att det förefaller osannolikt att alla partier genomför mycket likartade typer av medvetna kalkyler när de bestämmer sitt ståndpunktsval. Om det finns en förklaringsmodell av den typ som Molin är ute efter som är generellt tillämpbar på politiska partier, bör den därför innehålla element om vilka partierna är omedvetna.»

uppsats ifrågasatte han antagandet, att ett parti kan betraktas som en enhetlig aktör.²⁵ Problemet medvetenhet/omedvetenhet hos en aktör är givetvis inte detsamma som problemet huruvida en organisation (eller något annat kollektiv) i en viss analys kan betraktas som en enhetlig aktör eller inte. Det finns vissa beröringspunkter mellan de båda problemen, som jag kortfattat antydde i mitt förra inlägg, men det är allt.²⁶

Det blir följaktligen en fullständigt meningslös diskussion. Moberg för när han först drastiskt ändrar ståndpunkt och sedan utifrån sin nya ståndpunkt bemöter min kritik, som avsåg hans gamla ståndpunkt.

Jag hävdade i mitt förra inlägg, att frågan om medvetenhet/omedvetenhet hos en aktör var ett problem av rätt ringa intresse när det gällde analysen av organisatoriskt beteende, och att distinktionen inte berör den i sammanhanget grundläggande frågan: »finns det några regelbundenheter i aktörens beteende, och hur ser i så fall de satser ut som beskriver dessa regelbundenheter?»²⁷ Mobergs vidlyftiga sysslande med medvetenhetsproblemet var ett av huvudskälen till att jag karakteriserade hans resonemang som skäligen ofruktbara.

8. Rekonstruktionen och dess »förhållande till verkligheten»

Moberg anser, att de ytterligare variabler, som jag tillfogat hans modellrekonstruktion är onödiga, och att de i varje fall lika gärna kunde ha tillfogats Molins resonemang; Mobergs »avsikt har ... endast varit att till en ny formalism överföra de faktorer och samband mellan dessa, som Molin haft med i sitt diagram eller i den text som kommenterar detta diagram».²⁸ Min kritik gick emellertid ut på att rekonstruktionen var en alltför långtgående förenkling och trivialisering av det resonemang Molin för; detta gällde i synnerhet beträffande »kontinuitetsfaktorn» och i viss mån »den parlamentariska faktorn». Mina tillägg till Mobergs rekonstruktion har således stöd i Molins text.²⁹ Mobergs förenklingar får negativa konsekvenser till följd av de långtgående frågor han ställer på grundval av rekonstruktionen angående syftet med Molins avhandling.

Moberg betecknade i rekonstruktionen »ståndpunkten» såsom handlingsvariabel; jag ändrade denna beteckning till »ståndpunktsalternativ» och

²⁵ Att Moberg 1966 hela tiden utgår från »partiet som aktör» och aldrig diskuterar frågan om partiets enhetlighet påpekade jag på två ställen i mitt förra inlägg. Sjöblom 1967: 294, 316.

²⁶ Sjöblom 1967: 316.

²⁷ Sjöblom 1967: 297.

²⁸ Moberg 1968: 235.

²⁹ Sjöblom 1967: 305 ff. Jfr Molin 1965: 145, 146.

påstås nu ha framställt denna förändring som mycket väsentlig.³⁰ Läser man innantill i min text finner man att jag endast betecknat förändringen som ett förtydligande.³¹ Den förändring, som *däremot* föreföll mig mycket väsentlig, och som Moberg inte tar upp till diskussion, gällde omformuleringen av resultatvariabeln *v* i rekonstruktionen; den var nämligen felaktigt formulerad hos Moberg på ett sätt som visade, att Moberg inte insett att uppställandet av en sådan modell endast kan ses som ett steg i en aktörs beslutsprocess, eller, sett från analytikerns synvinkel, som ett steg i en beslutsanalys.³² Denna Mobergs brist på insikt i arten av den molinska analystypen underströks ytterligare av att han endast diskuterade situationellt obundna vägningsregler.

Det avslutande avsnittet i Mobergs nya inlägg handlar om »rekonstruktionens förhållande till verkligheten». Efter att ha presenterat rekonstruktionen, som angav sambanden mellan olika variabler, baserade på variablerna i Molins förklaringsform, ställde Moberg i sin förra uppsats bl.a. följande frågor: avses sambanden »beskriva hur dessa variabler *faktiskt är* beroende av varandra *eller* hur man inom partiernas beslutande grupper *tror* att dessa beroendeförhållanden ser ut?» (min kurs.)³³ På detta svarar han nu själv i sitt sista inlägg: »Av det föregående framgår att jag anser den andra tolkningen vara den rimliga. Eftersom Molin vill förklara partiernas ståndpunktsval från deras målsättningar och bedömningar är det klart att modellens variabelsamband måste ses som partiernas föreställning om verklighetens beskaffenhet».³⁴ Det är glädjande att Moberg nu kommit fram till denna ganska självklara tolkning, som han inte anslöt sig till i sin förra uppsats — trots att Molins analys sker i mål-medel-termer.³⁵

Jag gjorde i min förra uppsats en systematisk genomgång av de olika variabelsambanden i Mobergs modellrekonstruktion och påvisade, att ett utläsande av de olika relationerna i flertalet fall resulterade i analytiska satser, vilka alltså är trivialt sanna; inför satser av detta slag blir Mobergs frågor naturligtvis meningslösa. Rekonstruktionen innehåller emellertid också vissa empiriska samband (vilka således kan uttryckas som empiriska generaliseringar). Inför dessa *kan* man givetvis ställa frågor av angiven typ, men det visar sig vid en närmare granskning av dessa samband att de enligt Mobergs rekonstruktion blir så vaga och allmänt formulerade, att de

³⁰ Moberg 1968: 235.

³¹ Sjöblom 1967: 301 f.

³² Sjöblom 1967: 302 ff. I Mobergs nya inlägg är variabeln korrekt formulerad. Moberg 1968: 235.

³³ Moberg 1966: 135, Moberg 1968: 236.

³⁴ Moberg 1968: 236.

³⁵ Moberg 1966: 136.

nästan blir intresselösa.³⁶ Det är fr.a. av detta skäl allvarligt, att Mobergs rekonstruktion utgör en förenkling och trivialisering av Molins faktiska analyschema. Det visar sig naturligtvis också, att en bedömning av »modellens relation till verkligheten» inte är ett problem, som kan diskuteras enbart på »det formella planet», och att Moberg därför går utanför den snäva ram han dragit upp för sin kritik, när han börjar diskutera detta problem.

Den typ av problem, som då vore av intresse att diskutera, kan med Mobergs egna ord formuleras så: »Ger modellens uppbyggnad ett på det hela taget rimligt intryck eller hade det varit bättre att arbeta med andra variabler och andra beroendeförhållanden dem emellan?» Moberg formulerar emellertid denna fråga i syfte att exemplifiera den typ av problem han *inte* berört i sin uppsats.³⁷

³⁶ Sjöblom 1967: 308—314.

³⁷ Moberg 1966: 137.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Latinamerika — en litteraturöversikt^{1, 2}

»The accumulation of data has been the major preoccupation of the traditional political research on Latin America, the failure to construct explanatory theory (on the basis of generalizations derived from systematic observation) has been its major shortcoming, and the generous distribution of prescriptions for public policies has been its major diversion.»

Ovanstående citat är hämtat ur Merle Kling, *The state of Research on Latin America*, i Charles W. Wagley (ed.), *Social Science Research on Latin America*.

I sin artikel betonar Kling vidare den traditionella förankring som latinamerikaforskningen haft under många år.³ Gränserna mellan journalism, historia, juridik och samhällsvetenskap har varit mycket vaga och först under 1960-talet har vi fått ett mer allmänt medvetande om komparativa och behavioralistiska metoder. Fortfarande kan man emellertid säga att den historiska och juridiska skolan har ett visst övertag, men att förändringarna går snabbt, vilket inte minst bevisas av att flera av de mest framträdande funktionalisterna, så som Apter och Eckstein lämnat Afrika och börjat intressera sig för de politiska förhållandena i Latinamerika.

Hos de forskare som uppfostrats på den latinamerikanska kontinenten samt i Västeuropa finner vi emellertid en ännu större övervikt för s.k. »traditionell» forskning.

Som framgår av ovanstående är det alltså först under senare år som en kvantitativt och kvalitativt omfattande statsvetenskaplig litteratur börjat växa fram.

¹ Med Latinamerika (Hispanoamerika) avses Syd- och Mellanamerika, Mexiko samt den Karibiska övärlden.

² I föreliggande översikt avser författaren ta upp litteratur med huvudsakligen statsvetenskaplig anknytning. Av praktiska skäl måste en begränsning till 1960-talet företas. Vissa tillbakablickar på speciellt centrala verk, som utkom under 1950-talet kommer emellertid också att förekomma. Vidare bör påpekas, att översikten inte gör anspråk på någon absolut fullständighet, samt att den snarast får ses som en allmän introduktion för de lärare eller studenter som önskar sätta sig in i förhållandena på den latinamerikanska kontinenten. Kanske kan den också leda till en utvidgning av skaran av »latinamerikaintressenter». Huvuddelen av materialet har insamlats vid ett studiebesök på Institut für Ibero-Amerikakunde i Hamburg.

³ Klings artikel berör huvudsakligen förhållandena inom den anglosachsiska latinamerikaforskningen.

Detta gör att den praktiska begränsningen av denna litteraturoversikt till 1960-talet också sammanfaller med den tidsperiod, då den största litteraturproduktionen av denna typ förekommit.

Eftersom denna litteraturoversikt också får ses som en allmän introduktion till ämnesområdet Latinamerika kommer vissa bibliografier, handböcker och tidskrifter av mera allmän samhällsvetenskaplig karaktär att presenteras.

Den fortsatta redovisningen kommer i huvudsak att följa nedanstående disposition:

- A. Latinamerika allmänt
 - 1. 1. Bibliografier och handböcker
 - 2. Skriftserier
 - 3. Tidskrifter
 - 4. Allmänna samlingsverk som behandlar Latinamerika utifrån politiska samt i någon mån sociologiska och ekonomiska utgångspunkter
- B. Böcker och tidskrifter som behandlar enskilda länder eller grupper av länder (s.k. »country-studies»)
- C. Interamerikanska problem och integration (t.ex. OAS och IECA).⁴

A.1. *Bibliografier och handböcker*

Bland handbäckerna är det främst tre som bör nämnas; South American Handbook, West Indies and Caribbean Yearbook samt Ibero-Amerika — ein Handbuch.⁵ Dessutom kan naturligtvis tilläggas Statesman's Yearbook, som ju tar upp samtliga världens länder till behandling.

De nämnda handbäckerna har en relativt traditionell uppläggning med land för land beskrivning av de politiska institutionerna och partierna. I Ibero-Amerika — ein Handbuch tas inledningsvis också upp vissa speciella problem i uppsatsform. Sålunda behandlades 1966 de politiska partierna samt utvecklingsproblematiken.

Till handbäckerna bör också föras de som utges av PAU (Pan American Union) angående OAS, LAFTA's (Latin American Free Trade Association) samt IECA's som huvudsakligen ägnar sig åt integrationsproblem — såväl av politisk som ekonomisk natur.

Som ett mellanting av handbok och bibliografi fungerar Handbook of Latin American Studies, som utkommer årligen med s.k. temanummer, vilka behandlar t.ex. sociologiska eller politiska problem.

Ser vi först på bokbibliografierna kan vi nämna Latin America a bibliographical guide,⁶ Interamerican Review of Bibliography och Bibliographie zur Politik und Zeitgeschichte der iberoamerikanischen Länder. Vidare kan nämnas University

⁴ OAS = Organization of American States; IECA = Integración Económica de Centro-América.

⁵ South American Handbook ges ut av Trade and Travel publications Ltd, London; West Indies and Caribbean Yearbook av Thomas Skinner Ltd, London; Ibero-Amerika — ein Handbuch av Verein für Ibero-Amerikakunde i Hamburg.

⁶ Sammanställd av S. A. Bayitch, Univ. of Miami 1961.

of California (L.A.) och University of Florida's bibliografier, som huvudsakligen rör de projekt, som för tillfället är under arbete.

Även i Sverige, genom de Ibero-Amerikanska instituten, har man gett ut bibliografier om än i betydligt mindre skala.

För periodica har ordnats en speciell bibliografi, som utges av Pan American Union och sammanställs av Columbus Memorial Library.⁷ Vidare utger Latin American Center at UCLA, *Latinamerica in Periodical Literature*.⁸ Register över opublicerade doktorsdissertationer och master of art papers finns också sammanställda.⁹

Vidare finns ett antal bibliografier på olika språk t.ex. W. Paulus och U. Fanger — *Latinamerika — Bibliographie zum Studium lateinamerikanischer Entwicklungsprobleme* (utg. av Arbeitsstelle für Kulturwissenschaftliche Forschung in Freiburg 1961) samt *Communism in Latin America — a bibliography* — sammanställd av Ludwig Lauerhass Jr. och utgiven av Center of Latin American studies, UCLA 1962.

A.2. Skriftserier

Förutom de av PAU utgivna skriftserierna, som behandlar de latinamerikanska ländernas konstitutioner och allmänna förhållanden,¹⁰ förekommer framför allt inom The American Universities Field Staff Service¹¹ ett antal serier som behandlar den politiska, sociala och ekonomiska utvecklingen i form av »papers», som utkommer med i regel åtta nummer per år.

En liknande serie ges också ut av The Latin American Center at UCLA (*Monograph Series: Latin American Studies*) som också påbörjat utgivning av *Statistical Abstract of Latin America*. Bland de övriga universiteten kan framför allt nämnas University of Tennessee, North Carolina och University of Florida.

I England (Royal Institute of International Affairs in London) har en serie getts ut som tar upp varje land för sig. Böckerna är uppställda enligt en relativt enhetlig mall. Först presenteras landets historia därefter politik, ekonomi, eventuellt sociala problem och sist utbildningssektorn. Samtliga verk i serien får anses tillhöra den mera traditionella typen av latinamerikaforskning.

Främst bland de latinamerikanska universiteten vill författaren sätta La Universidad de Montevideo, Uruguay, som med serien *Estudios de actualidad, política, económica, social y cultural* skapat goda möjligheter för forskare och studenter

⁷ *Index to Latin American periodical literature 1929—65*, Boston: Hall 1962.

⁸ Utkommer en gång per månad och omfattar ungefär 100 artiklar från in- och utländska tidningar. (Första numret utkom 1962.)

⁹ Kantor, H., *A bibliography of unpublished doctoral dissertations and masters theses dealing with the governments politics and international relations of Latin America*. Garineville 1953, samt Kidder, Frederick (ed.), *Theses on Pan American topics prepared for doctoral degrees in universities and colleges in the United States and Canada*. Washington: Pan American Union 1962.

¹⁰ *Introduction to the Latin American Republics and PAU constitutional series*.

¹¹ *American Universities Field Staff Service: East Coast and West Coast South America Series*.

att erhålla snabb information. Serien betonar starkt de politiska problemen. Samtliga latinamerikanska universitet har sådana skriftserier men har hittills lagt tyngdpunkten på de mera historiska och konstitutionella problemen.

Inom den tyskspråkiga sektorn kan nämnas »Osteuropa und die Entwicklungsländer», som i en eller flera artiklar varje nummer tar upp Latinamerika till behandling.

A.3. *Tidskrifter*

Förutom de i Sverige mer allmänt förekommande amerikanska och europeiska samhällsvetenskapliga tidskrifterna såsom *American Political Science Review*, *World Politics* och *Zeitschrift für Politik* osv., vilka då och då behandlar olika latinamerikanska problem skall här nämnas fyra engelskspråkiga tidskrifter som helt sysselsätter sig med den latinamerikanska problematiken.

Journal of Inter-American studies,¹² *Latin American Research Review*,¹³ *Caribbean Studies*¹⁴ och *Inter-American Economic Affairs*.¹⁵

De båda sistnämnda har en något speciell ställning, då de är relaterade dels till speciella geografiska områden och dels till speciella samhällsvetenskapliga problem. I den sistnämnda förekommer emellertid inte enbart artiklar av ekonomisk natur, utan samhällsvetenskaperna har fått ett relativt stort utrymme.

Författaren vill dessutom nämna *Hispanic American Report*,¹⁶ som p.g.a. ekonomiska skäl lades ned 1965. Den utkom med 12 nummer per år och får närmast ses som en realiasamling med tonvikten lagd på det politiska området. Grundmaterialet utgjordes av tidningar och tidskrifter samt statistiska meddelanden.

Bland de spansk- och portugisiskspråkiga tidskrifterna kan framförallt nämnas *América Latina*,¹⁷ *Aportes*¹⁸ och *Revista de Estudios Políticos*.¹⁹ Den sistnämnda tar upp problem, som ansluter till hela den iberiska sfären dvs. även Spanien och Portugal. Varje nummer innehåller emellertid minst en artikel om Latinamerika. Samtliga tidskrifter har en allmänt samhällsvetenskaplig inriktning. Tonvikten ligger dock på de politiska problemen.

A.4. *Allmänna samlingsverk*

Under 1950-talet utkom fyra²⁰ stora samlingsverk av typ »American textbooks». Fastän man inte kan säga att dessa böcker i dag — 10—15 år senare — mot-

¹² Utg. av Univ. of Miami, Florida och the Inter-American Board.

¹³ Utg. av Latin-American Research Board med representanter från hela USA.

¹⁴ Utg. av Univ. of Puerto Rico.

¹⁵ Utg. av Inter-American Economic Board.

¹⁶ Utg. av Stanford University.

¹⁷ Utg. av Latin American Center for research in the social sciences, Rio de Janeiro, Brazil.

¹⁸ Utg. av Instituto Latinoamericano de relaciones internacionales, Paris.

¹⁹ Utg. av Instituto de Estudios Políticos, Universidad de Madrid.

²⁰ Jorriñ, Miguel, *Governments of Latin America*, N.Y. Van Nostrand 1953.

svarar uppfattningen om modern samhällskunskap innebar de i alla fall »ett nytt synsätt» rent metodiskt sett. Man övergav här till största delen land för land eller regionssynsättet och ägnade sig istället åt att utifrån institutionella och legala aspekter göra komparativa studier av hela kontinenten eller delar av denna.

Dessa fyra s.k. stora verk är naturligtvis inte de enda utan har snarare tagits med för att de representerar nya sätt att angripa problemen. Den bok som framför alla andra kom att bli inkörsporten till en ny typ av forskning var Almond-Coleman's, *The politics of the developing areas*.²¹ Denna innehåller endast en större uppsats om Latinamerika, men ledde till större metodmedvetenhet hos fler och fler forskare.

Dylika förändringar inträffar emellertid inte i ett slag, och som tidigare anmärkts har vi fortfarande en ordentlig blandning av »gamla och nya skolor».

I fortsättningen skall vi presentera sex arbeten av ny och traditionell typ, som bidragit till den metodiska utvecklingen och/eller underlättat förståelsen av de latinamerikanska problemen.²²

De två första, *Evolution or Chaos or Amérique Latine — structures sociales et institutions politiques*²³ anknyter metodiskt sett till de fyra »stora» verken under 1950-talet.

Inledningsvis tas de latinamerikanska problemen upp i förhållande till den historiska utvecklingen, demografiska situationer, ideologierna samt maktspelet USA contra övriga delar av den västra hemisfären.

Författarna går sedan över till att redogöra för den sociala strukturen och glider sedan in på de politiska krafterna i samhället — partier och intressegrupper.

I *Amérique Latine* avslutar sedan författaren med en presentation av de politiska institutionerna, medan man i *Evolution or Chaos* gör ett försök att gruppera de latinamerikanska länderna i fyra olika politiska system — »traditional dictatorships, competitive systems, noncompetitive systems samt mass-based totalitarian regime». Försöket är helt överlägset den vanliga klassificeringen i en-, två- och flerpartisystem men har trots detta flera stora brister.

Ingen av böckerna anknyter emellertid till de Almondska kategorierna, vilket framförallt kunde varit av värde vid klassificeringen av de politiska systemen.

I anknytning till de nämnda böckerna bör vi också ta upp Alexander Edelman's *Latin American government and politics*,²⁴ samt *Latin American Politics: 24 studies of the contemporary scene*.²⁵

Mac Donald, Austin F., *Latin American Politics and Government*, N.Y. Growell 1954 Pierson, William W. and Gil, Frederico G., *Governments of Latin America*, N.Y. Mac Graw-Hill 1957. Davies, Harold E. (ed.), *Government and Politics in Latin America*, N.Y. Ronald 1958.

²¹ Det är uppenbart att det inte enbart var Latinamerikaforskningen som nyordnades genom denna bok, utan all forskning som omfattade de s.k. U-länderna och så småningom också statskunskapen som helhet.

²² Dessa verk utkom under perioden 1963—1966.

²³ Förf. Schmitt-Burks. Praeger 1953 och Jaques Lambert, *Presse Universitaire de France*, 1963.

²⁴ Edelman's bok utkom på Illinois Press 1965.

²⁵ Ed. Robert D. Tomasek, Anchor Books, N.Y. 1966.

I den sistnämnda har vi dels en »topical approach» och dels en »country-by-country approach». Tonvikten ligger på den politiska processen samt de olika maktgrupperingarna i det latinamerikanska samhället.

Edelmans bok är i princip uppbyggd på samma sätt som *Evolution or Chaos*. Det centrala kapitlet (IV) tar upp de viktiga frågeställningarna »caudillos and revolutions—bullets if necessary» samt »political parties—elections—ballots preferably honest».

Här skall också nämnas David Needler's, *Political systems of Latin America*,²⁶ som emellertid får ses som det bästa exemplet på traditionell forskning med sin »country-by-country approach».

Avslutningsvis skall vi ta upp D. Martz (ed.). *The dynamics of change in Latin America*.²⁷ Denna bok ansluter helt till de nya funktionella och behavioralistiska strömningar som infördes av Gabriel Almond i början av 1960-talet. Författaren delar in boken i tre underavdelningar, där begreppet »political change» är det centrala. Han undersöker sedan förutsättningarna för förändringar samt vilket innehåll och vilka aktörer som påverkar förändringarna.

Med redogörelsen för ovanstående samlingsverk har författaren velat belysa försöken till nyordning av den latinamerikanska forskningen samt redovisa arbeten som desutom kan ge en del uppgifter rent faktamässigt.

Som nämnts tidigare utgör de redovisade arbetena enda så vissa »smakprov» och får alltså inte ses som någon heltäckning av ämnesområdet.

De böcker, tidskrifter och skriftserier, som hittills tagits upp har mer eller mindre fullständigt koncentrerat sig på hela det politiska systemet med vissa utvecklingar åt de ekonomiska och sociala förhållandena. Fortsättningsvis skall vi se på vissa specialproblem (områden).

1. Politisk ekonomi — utvecklingsproblematik
2. Sociala förändringar
3. Militärens roll i politiken
4. Fackföreningsrörelsen och politiken
5. Kyrkan och politiken
6. Nationalismen och kommunismen i Latinamerika.

1. *Politisk ekonomi — utvecklingsproblematik*

Inom detta område bör speciellt tre arbeten nämnas; *Obstacles to change in Latin America*,²⁸ *Latin-America—evolution or explosion*²⁹ samt *Lateinamerika — eine Analyse seiner gegenwärtigen Probleme*.³⁰

Det förstnämnda är en sammanställning av uppsatser efter en konferens angående »obstacles to change in Latin America», som hölls under 1965 vid Royal

²⁶ Van Nostrand Political Science Series, 1964.

²⁷ Englewood Cliffs, N.Y. 1965.

²⁸ Ed. Claudio Veliz, London 1965.

²⁹ Ed. Mildred Adams, NY Council on World Tensions 1963.

³⁰ Ed. Peter Molt. Utg. av Institut für Internationale Solidarität der Konrad Adenauer Stiftung e.v. Bonn.

Institute of International Affairs. Samtliga författare är framstående professorer eller administratörer i latinamerikanska länder. Uppsatserna berör huvudsakligen växelspelet mellan de ekonomiska och politiska krafterna och i bakgrunden ligger hela tiden den sociala strukturen.

Jordreformen går som en röd tråd genom flera av uppsatserna och samtliga medarbetare intar en i huvudsak positiv syn på en sådan åtgärd.

2. Sociala förändringar

Social struktur, sociala förändringar samt deras inflytande på det politiska — och delvis ekonomiska livet är ett forskningsområde som alltmer kommit i förgrunden under senare år, och ett stort antal arbeten har producerats. Här skall endast nämnas sex.

Det mest kända är utan tvekan John J. Johnson's, *Political change in Latin America — the emergence of the middle sector*.³¹ Författaren tar endast upp fem länder och är helt orienterad mot de stora stadsområden som förekommer i dessa. I inledningskapitlet gör författaren ett försök att formulera en politisk förändringsprocess, som sedan skall appliceras på de undersökta områdena. Det problem som framförallt möter författaren är detsamma som för alla forskare, nämligen möjligheter att operationalisera olika värden.

Samme författare har också som editor gett ut ett arbete under titeln *Continuity and change in Latin America*.³²

Infallsvinkeln är här något annorlunda. Man utgår från olika yrkesgrupperingar, t.ex. the industrialist, rural labor samt the university student, och ser hur dessa kan påverka den politiska utvecklingen.

Kalman H. Silvert's, *The conflict society* kombinerar teoretiska frågeställningar, case studies och uppsatser som konstruerats utifrån författarens erfarenhet. Han konstaterar att en ekonomisk utveckling, som ignorerar den sociala och politiska utvecklingen är utan möjlighet att lyckas.³³

3. Militärens roll i politiken

Den författare som framför alla andra ägnat sig åt militärens roll i politiken är Edwin Lieuwen.³⁴ I hans första bok *Arms and politics in Latin America*,³⁵ konstaterar han att militären får ses både som en konservativ och en pådrivande kraft och att man inte får se den som en homogen del av samhällskroppen.

³¹ Detta arbete utkom första gången på Stanford Univ. press 1958 och 1966 kom en ny upplaga på samma förlag.

³² Stanford Univ. press 1964.

³³ Dessutom kan nämnas *América Latina, Anatomía den una revolución*, Madrid 1966. *Sociología de la política Hispanoamérica*, Julio Ycaza Tigerino, Madrid 1962 och *Industrial relations and social change in Latin America*, Ed. W. H. Forcer and A. A. Blum.

³⁴ Professor i Latinamerikansk historia vid New Mexico Univ.

³⁵ Council on Foreign Relations, Praeger 1961.

I bok nummer två, *Generals versus presidents*,³⁶ behandlar han de militära kupper som förekommit från 1962 och framåt. Här är det den konservativa — bakåtsträvande militären som gripit till vapen. Undertiteln på boken — *neomilitarism in Latin America* — ger också klart besked om de reella förhållandena.

Här skall också nämnas John J. Johnson (ed.), *The roll of the military in underdeveloped countries*,³⁷ där författaren jämför militärens ställning och agerande i olika u-länder.

4. *Fackföreningsrörelsen i politiken*

Detta område är mycket dåligt behandlat i den engelskspråkiga litteraturen. Det enda moderna verk som finns är Robert J. Alexanders *Organized Labor in Latin America*.³⁸ Författaren tar först upp den ekonomiska och sociala bakgrunden för den organiserade arbetarrörelsen (fackföreningsrörelsen) samt därefter politiseringen. I fortsättningen sker redogörelsen land för land. Avslutningsvis behandlas den internationella fackföreningsrörelsen i Latinamerika.

I ett spanskspråkigt arbete tar Victor Alba upp fackföreningsrörelsens historiska framväxt. Han behandlar såväl den socialistiska, kommunistiska och syndikalistiska som anarkosyndikalistiska fackföreningsrörelsen.³⁹ Boken avslutas med en fyllig statistik över grupper och medlemstal.

5. *Kyrkan och politiken*

I boken *Religion, revolution and reform; New forces for change in Latin America*⁴⁰ tar William V. D'Antonio och Fredrik B. Pike, upp kyrkans roll i den sociala revolutionen rent allmänt men även i form av case-studies — t.ex. Mexicos sociala revolution. Vidare är två kapitel upplagda som »issue discussion» över ämnena »Religion as an Ideological Force» och »Spiritual and Secular Forces in Latin America». Ett kapitel behandlar speciellt kyrkans auktoritetstro. Författarna finner också en tendens till kyrkans liering med den moderata reformrörelsen.

6. *Nationalism och kommunism i Latinamerika*

Begreppet nationalism har framför allt under senare år alltmer kommit i blickpunkten (inte minst beroende på de integrationssträvanden som gjort sig gällande och bl.a. lett till att organisationer av typen OAS, LAFTA och IECA, skapats. Som en motsatsfaktor har kommunismen och tankarna på en allomfattande latinamerikansk revolution kommit in i bilden. Motsättningarna emellan de olika »kommunistiska fraktionerna» — castroister, kineser, trotskyister och moskva-

³⁶ Pall Mall Press 1964.

³⁷ Princeton Univ. Press 1962.

³⁸ The Free Press N.Y. 1965.

³⁹ Utg. av Liberos Mexicanos Unidos. Mexico 1964.

⁴⁰ Praeger 1964.

trogna — har lett till att bilden av en integrerad och stark revolutionär kår helt slagits sönder. Några arbeten av modern samhällsvetenskaplig typ som försöker reda ut begreppen finns tyvärr inte, men i sitt arbete *International Communism in Latin America (A history of the movement 1917—1963)*⁴¹ försöker Rollie Poppino redogöra för den kommunistiska rörelsens utveckling. Han inleder med att ställa frågan, »why communism in Latin America», för att sedan gå över till att se på de kommunistiska partiernas roll i samhället. I det tredje avsnittet kommer han in på förhållandet till Sovjetunionen. Avslutningsvis ställer han upp vissa problem och gör några förutsägelser för kommande år. I två appendix redovisar han också de största kommunistpartierna 1918—1963 samt deras medlemstal.

En tendentiös men i sak mycket omfattande årsöversikt med titeln, *Die Nationale Befreiungsbewegung*, ges ut av Karl Marxuniversität i Leipzig. Denna behandlar inte enbart Latinamerika, utan tar överhuvudtaget upp de olika befrielse-rörelser, som agerar runt om i världen.

Till sist bör vi nämna Robert J. Alexander's klassiska arbete, *Communism in Latin America*.⁴² Detta utkom emellertid redan 1957, varför flera sakuppgifter är stark föråldrade. Alexander inleder med en bakgrundsteckning samt historik och förutsättningar för den kommunistiska rörelsen. I andra delen av boken tar han upp förhållandena i de individuella länderna, för att avslutningsvis diskutera kommuniströrelsen och Förenta Staternas politik samt »rätt resp. fel sätt vid bekämpande av kommunismen i Latinamerika». Allmänt kan sägas om boken, att Alexander är mer intresserad av en ingående analys än att utveckla en speciell tes.

Vad gäller arbeten om nationalismen i Latinamerika skall här endast tas upp två. Det första av mera historisk natur, *Nationalism in Latin America — diversity and unity*,⁴³ diskuterar nationalismens utveckling från frihetstiden⁴⁴ fram till dagens 60-tal. I det andra, *Nationalism in Contemporary Latin America*,⁴⁵ lägger författarna Withaker och Jordan först fram bakgrunden för nationalismen samt klassificerar sedan denna som »revolutionary, defensive, nostalgic and dynamic». I avslutningskapitlet diskuteras ytterligare en form, s.k. »continental nationalism».

B. Böcker och tidskrifter som behandlar enskilda länder eller grupper av länder (s.k. »country-studies»)

Denna del av litteraturöversikten kan i princip göras hur omfattande som helst. Här skall emellertid påpekas att behandlade arbeten endast utgör axplock ur en mycket omfattande litteratur.

Om vi inleder på den norra delen av kontinenten med Mexico och Mellanamerika samt den karibiska ö-världen, kan vi först nämna Vincent Padgett's, *The*

⁴¹ Utg. av The Free Press of Glencoe 1964.

⁴² Rutgers University Press, Brunswick N.J. 1957.

⁴³ Gerhard Masur, Macmillan N.Y. 1966.

⁴⁴ Med frihetstiden avses tiden för de stora befrielsekrigen — omkring 1810 och framåt.

⁴⁵ Utg. av The Free Press, N.Y. 1966.

Mexican Political System.⁴⁶ Författaren inleder med en mycket komprimerad framställning av grundelementen i det mexikanska politiska systemet och gör sedan en analys med hjälp av Almond's input-output kategorier. En stor brist i Padgett's undersökning är avsaknaden av ett kapitel om Mexicos utrikespolitik. I ett land där de inrikespolitiska förhållandena påverkas av Förenta staternas hållning, borde en dylik undersökning vara helt självklar.

Förhållandena i Mellanamerika är bäst behandlade i D. Martz, Central-Amerika.⁴⁷

Utvecklingen i den karibiska övärlden, främst den cubanska revolutionen, men även uppkomsten av nya stater, som Jamaica, har lett till en kraftig litteraturproduktion för detta område. Främst kan nämnas, Draper, *Castro's Revolution* samt *Castroism, Theory and Practice*, i vilka författaren tar upp castroismen samt Castros personliga »image». Han försöker vidare kartlägga den ekonomiska utvecklingen samt studerar utrikespolitiken, dels förhållandet till Förenta Staterna och dels till den kommunistiska rörelsen.

Vidare kan nämnas Lewis', *Puerto Rico, Freedom and power in the Carribean*⁴⁸ samt John Hamilton's, *Problems*⁴⁹ of administration in an emergent nation. I det sistnämnda arbetet tar författaren upp problemen i Jamaica. Han diskuterar först den koloniala administrationen och jämför sedan den nya statens administration. Vidare diskuteras bristen på utbildad personal.

Av litteraturen om de s.k. Andinska länderna (Venezuela, Colombia, Ecuador, Peru och Bolivia) kan främst nämnas R. J. Alexander, *The Venezuelan Democratic Revolution*, J. D. Martz, *Acción Democrática; Evolution of a modern political party in Venezuela*,⁵⁰ Harry Kantor, *The Ideology and Program of the Peruvian Aprista Movement*⁵¹ samt George Blanksten, *Ecuador, constitutions and caudillos*.⁵²

Blanksten's och Alexanders' böcker är upplagda i traditionell stil med redogörelser för partier och politiska institutioner.

Martz och Kantor redogör i sina arbeten, dels för utvecklingen av de två rörelserna — partierna och dels för program, ideologi samt den roll partierna spelat i respektive länder; för APRISTA-rörelsen också inflytandet i angränsande länder.⁵³

Innan vi går in på La Plata-länderna (Argentina, Paraguay och Uruguay), skall vi ta upp ett par arbeten som behandlar de chilenska förhållandena. Kahlman H. Silvert's *Chile yesterday and to-day* samt Frederico G. Gil's *The political*

⁴⁶ Boston: Houghton Mifflin Co 1966.

⁴⁷ Chapel Hill 1959.

⁴⁸ London 1963.

⁴⁹ New York 1964. Praegerbooks.

⁵⁰ New Jersey 1964 och Princeton 1966.

⁵¹ Washington: Savile Books 1966.

⁵² N.Y. 1964.

⁵³ Förutom de redovisade böckerna kan nämnas, Eduardo Santa: *Sociología política de Colombia*, Bogotá 1964, Harry Bernstein: *Venezuela and Colombia*, N.J. 1964, James Payne: *Labor and politics. — the system of political bargaining (Peru)*, Robert J. Alexander, *The Bolivian national revolution* New Brunswick, N.J. 1958.

system of Chile⁵⁴ är traditionellt upplagda böcker med redogörelser för historia, ekonomi och socio-politiska problem. Vad gäller Gil's bok finns vissa intentioner till en redogörelse för »pressure-groups», men det stannar vid detta. Trots att bristen på bakgrundsmaterial är omfattande kunde man utnyttjat det som finns tillgängligt för att redovisa förhållandena inom näringsliv, jordbruk och arbetarrörelse.⁵⁵

Av periodica kan nämnas tidskriften *Anales*, som ges ut av Facultad Latino-Americano de Ciencias Sociales i samarbete med University of North Carolina.

Av La Plata-länderna är det framför allt Argentina, som fått en mycket omfattande behandling i den samhällsvetenskapliga litteraturen. Orsakerna till detta är huvudsakligen företeelserna Peronismen och »peronismo».

På den idéhistoriska sidan kan nämnas, José Luis Romero, *A history of Argentine Political Thought*.⁵⁶ I detta arbete diskuteras utvecklingen under tre olika eror, som författaren benämner »colonial, creole and alluvial». De politiska partierna samt deras betydelse för den politiska utvecklingen behandlas bl.a. i Alfredo Galetti's *La política y los partidos*⁵⁷ samt studenterna och universiteten i Juan Osvaldo Inglesé's (ed.), *Universidad y estudiantes, Universidad y peronismo*.

Uruguay behandlas bl.a. i den enda doktorsavhandling med Latinamerika som ämnesområde, som skrivits av en svensk statsvetare. Arbetet har titeln, *Uruguays new path*⁵⁸ och behandlar den politiska utvecklingen under det första collegeåret 1919—1933. Dessutom kan nämnas Philip B. Taylor Jr., *Government and Politics of Uruguay*.⁵⁹

Avslutningsvis skall vi ta upp Brasilien. En bra introduktion till den samhällsvetenskapliga forskning som pågår inom landet, får man i Robert M. Levine, *Brazil, Field research guide in the social sciences* (1966) samt i tidskriften, *Revista de Direito Público e Ciencia Política*.

Den brasilianska revolutionen 1964⁶⁰ diskuteras utifrån politisk-sociologiska utgångspunkter i Irwing Louis Horowitz', *Revolution in Brazil; Politics and society in a developing nation*.⁶¹ En allsidig belysning av det brasilianska samhället får vi i N. E. Backlanoff's, *New Perspectives of Brazil*, där tio experter ser på tio olika problem i brasilianskt samhällsliv.

En mera traditionell redogörelse utifrån juridiska samt i någon mån sociologiska utgångspunkter lämnar Frédéric Dumon i sitt arbete, *Le Brésil; Ses institutions politiques et judiciaires*.⁶²

⁵⁴ N.Y. 1965 och Boston: Houghton Mifflin, 1966.

⁵⁵ Förutom de redovisade arbetena kan nämnas Kahlman H. Silvert, *Some Propositions on Chile*, West Coast American Series. Vol. 11 no. 1, 1964, Ernest Halpering, *Nationalism and Communism in Chile*, Cambridge 1965.

⁵⁶ Stanford 1963.

⁵⁷ Mexico 1961.

⁵⁸ Göran Lindahl, Stockholm 1962.

⁵⁹ New Orleans, 1960.

⁶⁰ Dessutom kan nämnas James W. Rove, *Brazil stops the clock*. West Coast South American series, Vol. 13, nos. 1—3.

⁶¹ New York 1964.

⁶² Institution de Sociologie, Bruxelles 1964.

C. Interamerikanska problem och integration

Speciellt angående de interamerikanska problemen samt integrationssträvandena har det utvecklats en mycket omfattande litteratur. Här skall emellertid endast tas upp några enstaka arbeten.

Förhållandena USA contra de övriga latinamerikanska staterna behandlas relativt historiskt i Edvin Lieuwen's, *U.S. policy in Latin America*.⁶³ Författaren gör en exposé från frihetstidens dagar fram till modern tid. Ett arbete av liknande typ är Lloyd Mecham's, *A survey of United States Latin American Relations*.⁶⁴

I Norman Bailey's (ed.) *Latin America; politics, economics and hemisphere security*,⁶⁵ diskuterar författarna de geopolitiska och inhemska faktorer som kan tänkas påverka balansen i den västra hemisfären. Man tar också upp ideologiska problemställningar och diskuterar begreppen »individualism, paternalism samt intellektualism».⁶⁶

Latinamerikas ställning mellan USA och Sovjet diskuteras i bl.a. Salvador de Madariagas's *Latin America between the eagle and the bear*.

Vad gäller OAS och Framstegsalliansen skall här endast nämnas två arbeten, av vilka det ena, O. C. Stoetzer, *The Organization of American States*⁶⁷ är en redogörelse för den organisatoriska uppbyggnaden. I appendix tar författaren upp de olika »charters» som OAS är uppbyggda kring samt redovisar dessutom en kronologisk översikt över vad som tilldragit sig inom organisationen. I boken finns dessutom en relativt användbar bibliografi.

Victor Alba's, *Alliance without allies*⁶⁸ är en kritisk granskning av Framstegsalliansen, där författaren konstaterar att hela detta enorma och kostnadskrävande projekt mer eller mindre misslyckats.

Avslutning

I den här presenterade litteraturoversikten har, som flera gånger tidigare anmärkts, endast vissa tongivande — eller mer eller mindre speciella — arbeten på det latinamerikanska ämnesområdet kunnat presenteras. Avsikten har varit att försöka ange de metodiska förändringarna, men kanske också i lika hög grad att lämna upplysning om litteratur, som rent faktamässigt belyser de latinamerikanska problemen.

⁶³ Utg. av Praeger 1965.

⁶⁴ Utg. av Houghton Mifflin Company 1965.

⁶⁵ Center for Strategic Studies, 1965.

⁶⁶ Här kan också nämnas Joseph W. Reidy, *Strategy for the Americas* Mc Graw Hill, 1966.

⁶⁷ Praeger 1965.

⁶⁸ Praeger 1965.

Östeuropa — en översikt

»Polycentrism» är en ofta använd term för att beteckna tillståndet inom det s.k. östblocket. Bakom detta något suddiga uttryck döljer sig två skilda, inbördes relaterade fenomen — dels de sino-sovjetiska motsättningarna, dels de östeuropeiska ländernas växande autonomi visavi Sovjetunionen. Moskva har i Peking fått en konkurrent som centrum för den internationella kommunistiska rörelsen, och den stegrade konflikten mellan Kina och Sovjetunionen har verkat som katalysator för de centrifugala tendenserna i Östeuropa.

Tito, som redan 1948 revolterade mot Moskvas konformitetskrav, har präglat uttrycket »mångfald i enheten». Den senaste tidens utveckling i Östeuropa har givit talrika exempel på de konfliktladdade strävandena efter »enhet» och »mångfald».

Budapestkonferensen

Enhetssträvandena tog sig uttryck i den konsultativa konferens, som samlades i Budapest under en vecka i månadsskiftet februari-mars i år för att förbereda ett internationellt kommunistmöte. Senast ett sådant möte hölls var 1960 i Moskva, då 81 kommunistpartier enades om en gemensam »generallinje». Sedan dess har den sino-sovjetiska konflikten omöjliggjort dylika manifestationer, men tanken på en världskommunistisk konferens har aldrig övergivits av Sovjetunionen. Att ett väsentligt syfte med en sådan konferens skulle vara att isolera Kina har camouflerats dåligt. I oktober 1966 publicerades i Pravda ett uttalande av Sudans kommunistparti med krav på en internationell konferens och ett fördömande av Kinas politik. Denna tydliga antydning om Sovjetunionens planer föregicks av en lång rad möten mellan olika kommunistledare under september. Sedan de bulgariska och ungerska partierna vid sina kongresser i november uttalat sitt stöd åt en internationell konferens, kom också Sovjetunionens officiella gillande i december. 24 partier deltog i en sammankomst i Karlovy Vary i april 1967. Mötet bojkottades av Rumänien och Jugoslavien samt ett stort antal västeuropeiska partier. Några planer på en världskonferens omnämndes inte i slutkommunikén. Efter firandet av revolutionsjubileet i november 1967 meddelades det emellertid från Moskva, att en konsultativ konferens skulle hållas i Budapest i februari 1968.

Inbjudna till konferensen var de 81 partier som deltagit i Moskvamötet 1960. Jugoslavien, som inte var närvarande 1960, inbjöds således inte. 67 av de inbjudna partierna tackade ja. Listan över dem som avböjde är värtalig. Där återfinns bl.a. de partier som lyckats genomföra egna revolutioner: Kina, Albanien, Nordkorea, Nordvietnam, Cuba.

»Mångfalden» var mera påfallande än »enheten» i Budapest. Rumänien hade uppsatt villkor för sitt deltagande. Det fick inte bli tal om någon »generallinje» som 1960, och ingen kritik mot något parti fick förekomma. In i det sista var det ovisst om någon rumänsk delegation skulle komma till Budapest.

Rumänerna anlände men stannade inte länge. I sitt inledningsanförande försäkrade visserligen den sovjetiske chefsdelegaten Suslov, att konferensen inte

skulle brännmärka eller »utesluta» något parti, men riktade i nästa andetag stark kritik mot »Mao Tse-tung-gruppens bristande internationalism». Den polske delegaten Kliszko hävdade, att kritik och diskussion av olika partiers inre och yttre politik var nödvändig, då de kommunistiska partierna befann sig i en ömsesidig beroendeställning. När sedan den syriske delegaten riktat ett fränt angrepp mot Rumänien, lämnade den rumänska delegationen konferensen efter ett misslyckat medlingsförsök.

Rumänien hade tidigare klargjort, att det såg avhållsamhet från inbördes kritik och »inblandning i varandras inre angelägenheter» som en följd av principen om partiernas oavhängighet och lika rätt, en princip som samtliga partier i Budapest bekände sig till — med en iögonenfallande avvikelse. Den östtyske delegaten Honecker menade, att kriteriet på ett partis trohet mot marxism-leninismen var dess trohet mot det sovjetiska kommunistpartiet.

Även i frågan, huruvida en »generallinje» skulle utarbetas av en kommande kommunistkonferens, rådde delade meningar. Rumänien uttalade sig otvetydigt mot »programmatiska dokument av direktiv-karaktär». Sovjetunionen, Polen och Tjeckoslovakien hävdade, att konferensens resultat borde fixeras i ett »huvuddokument». Ungern instämde men tillade, att ett sådant dokument inte kan vara bindande för respektive partier. Endast Östtyskland talade om nödvändigheten av en »generallinje».

Den rumänske chefsdelegaten Niculescu-Mizil hade före sin hemresa hunnit i ett anförande uttrycka missnöje över att Rumänien inte konsulterats i förväg om Budapestkonferensen. Trots att en rumänsk delegation vid den aktuella tidpunkten befann sig i Moskva för revolutionsjubileet, fick man de första uppgifterna om beslutet att sammankalla en konferens från västliga nyhetsmedia. Niculescu-Mizil kallade vidare underlåtenheten att inbjuda Jugoslavien för diskriminering, hade ofinheten att räkna upp de partier som inte var representerade i Budapest och slutade med att konstatera, att några förutsättningar för en internationell konferens inte förelåg. Partierna borde koncentrera sina ansträngningar på att skapa sådana förutsättningar i stället för att bestämma tidpunkt eller plats för en konferens.

Då Niculescu-Mizil höll sitt anförande, hade Suslov redan föreslagit, att en världskommunistisk konferens skulle arrangeras i november-december 1968 i Moskva. Detta förslag, som så småningom återkom i slutkommunikén, karakteriserades av den rumänska delegationen som »ett i förväg arrangerat beslut». I den magra slutkommunikén omnämns också, att en kommitté med företrädare för alla kommunistpartier som önskar delta skall bildas för att förbereda den internationella konferensen.

Dagen efter förhandlingarnas avslutande i Budapest sammanträdde Warszawa-paktens politiska konsultativkommitté i Sofia för att dryfta ett eventuellt ickespridningsavtal. Samtidigt gav Sovjetunionen och USA offentlighet åt sin överenskommelse i frågan. Rumänien, som redan tidigare intagit en avvisande hållning och krävt garantier från supermakterna, ställdes än en gång inför fait accompli och vägrade underteckna punkten om stöd åt ickespridningsavtalet i slutkommunikén. Då ledande östeuropeiska partimedlemmar ett par veckor senare samlades i Dresden för att utbyta åsikter om »de viktigaste problemen rörande politisk och

ekonomisk utveckling och samverkan» inbjöds inte Rumänien.

Dessa försök att skapa en enhet demonstrerade tydligt de centrifugala tendenserna och »mångfalden» inom Östeuropa — tendenser som ytterligare kan belysas vid en genomgång av utvecklingen i skilda öststater.

Tjeckoslovakien

Om det var Rumänien som vid Budapest-konferensen kraftigast markerade sin självständiga linje, är det den aktuella utvecklingen i Tjeckoslovakien som stått i centrum för uppmärksamheten och som idag lättast förknippas med begreppet »polycentrism». Att ge en översiktlig bild av det komplicerade skeendet är förvisso inte lätt, men vissa huvuddrag kan urskiljas.

Personförändringar i den styrande eliten bildade upptakt till händelseutvecklingen. Den 5 januari »avgick» Novotny från posten som förste partisekreterare och efterträddes av slovaken Alexander Dubcek. Redan under hösten 1967 hade brytningen mellan Novotny och Dubcek kommit till uttryck, då Novotny skarpt kritiserat den slovakiska falangen av partiet för att inte ha vidtagit beslutade åtgärder mot slovakiska författare, och då av allt att döma krav på Novotnys avgång framförts, bl.a. av Dubcek. Den 19—21 december sammanträdde partiets centralkommitté. Veckan innan hade Breznev kommit till Prag på blixervisit för överläggningar med Novotny. CK tillsatte en kommission med uppgift att »förbereda en omfattande omorganisation av partiets och statens ledarskap». Då CK åter sammanträdde in pleno den 5 januari 1968 fick den ta del av Novotnys avskedsansökan och valde Dubcek till ny förste partisekreterare. Novotny kvarstod som statspresident.

Den posten skulle han emellertid inte få behålla länge. Under mars och april vidtogs en rad ändringar i det övre ledarskiktet. Chefen för säkerhetstjänsten Mamula var en av de första som miste sin position. Den 5 mars avsatte partipresidiet (med Dubcek som ordförande) chefsideologen Jiri Hendrych, en av Novotnys närmaste män som spelat en ledande roll i kampanjen mot Författarunionen 1967. Tio dagar senare avskedades inrikesministern Josef Kudrna och justitiekanslern Jan Bartuska — båda ansedda som trogna Novotny-anhängare — efter misstroendevotum i partipresidiet, som samtidigt aviserade avskaffande av presscensuren. Novotnys avgång som Tjeckoslovaekiens president den 22 mars var sålunda väl förberedd. Centralkommittén nominerade den 72-åriga generalen Ludvik Svoboda som ny president. Han valdes den 30 mars av nationalförsamlingen vid hemlig omröstning, varvid han fick 282 av de 288 avlagda rösterna. Cestmir Cisar, tidigare undervisningsminister som avsatts av Novotny och som studenterna framfört som sin kandidat till presidentposten, utsågs till sekreterare i CK och fick överta rollen som chefsideolog från den avsatte Hendrych.

Ommöbleringarna i toppen fortsatte i april. Försvarsministern Lomsky begärde avsked; Hendrych, som suttit kvar i CK, avgick även därifrån och berövades alla uppdrag inom partiet. Ett nytt partipresidium valdes, och en ny regering med 29 ministrar bildades, där endast fyra tidigare ministrar kvarstod på sina poster. Ny premiärminister efter Josef Lenart blev Oldrich Cernik. Josef Smrkovsky, tidigare skogsminister, valdes till nationalförsamlingens talman med röstsiffrorna 188—68.

Den 30 maj utslöts Novotny jämte sex av hans anhängare ur CK. Han berövades vidare sitt medlemskap i partiet, samtidigt som det meddelades, att hans roll i stalintidens politiska rättegångar skulle undersökas.

Alla dessa ändringar i ledarskiktet konsoliderade Dubceks ställning. Man räknar med att den nye partiledaren sedan mars kan förlita sig på en 2/3 majoritet i centralkommittén. De reformkrav den nya gruppens ledare framfört och nu är i position att realisera redovisas i det tjeckoslovakiska kommunistpartiets nya aktionsprogram, som publicerades den 10 april.

»Demokratisering» är ett ofta brukat ord att karakterisera reformeringsprocessen i Tjeckoslovakien. Vari består denna »demokratisering» eller »vitalisering av samhällslivet», som man ibland föredrar att uttrycka det i Tjeckoslovakien? I aktionsprogrammet konstateras det, att den djupaste orsaken till att förlegade ekonomiska metoder överlevt i Tjeckoslovakien är deformationer i det politiska systemet såsom byråkratisering och monopolisering av makten. Dubceks tidigt deklarerade intention att åstadkomma en klar skiljelinje mellan stats- och partiorgan kommer till uttryck i aktionsprogrammet och har även omsatts i praktiken. Statspresidenten Svoboda är sålunda inte medlem i partipresidiet. Den ende regeringsmedlem som har säte i partipresidiet är premiärministern Cernik, medan t.ex. jordbruksministern Boruvka fick lämna presidiet, då han inträdde i regeringen. Samma förhållande gäller för vice regeringschefen Ota Sik, mannen bakom det ekonomiska reformprogrammet, trots att upprepade krav på hans inväljande i presidiet framförts.

Dessa uttalade strävanden att undvika maktkoncentration till ett organ eller en person återkommer inom respektive regering och parti. En reformering och »avpolitisering» av inrikesministeriet och säkerhetstjänsten, två traditionella maktcentra, aviserar i aktionsprogrammet.

Nationalförsamlingens roll tycks också ha stärkts. I aktionsprogrammet talas det om en reell beslutanderätt och ökade kontrollfunktioner för nationalförsamlingen. En ny vallag är under utarbetande. Något entydigt svar på den brännande frågan, huruvida bildandet av nya icke-kommunistiska partier skall tillåtas, har ännu inte givits. Av de fyra icke-kommunistiska partierna i Nationella fronten, vilka tillsammans torde ha ca 40.000 medlemmar, har två — socialistpartiet och folkpartiet — sedan gammalt vardera en representant i regeringen. Vid regeringsombildningen krävde de två representanter vardera men fick nöja sig med en, som de dock fick utse själva till skillnad från tidigare. De två små slovakiska partierna i Nationella fronten är inte representerade i regeringen.

»Liberalisering» är ett annat uttryck, som ständigt återkommer, då det talas om den tjeckoslovakiska utvecklingen. I aktionsprogrammet talas det också mycket om frihet av olika slag. Avsikten är att dessa friheter skall skrivas in i den nya författning som är under utformning. Pressfriheten har efter censurans avskaffande fått en reell innebörd. Press, radio och TV har blivit forum för en uppseendeväckande fri debatt. Möjligheten att bilda frivilliga, autonoma organisationer garanteras i aktionsprogrammet, och några inskränkningar i mötesfriheten torde inte längre existera.

Listan på utlovade eller genomförda reformer kan göras lång. En federativ lösning på det gamla nationalitetsproblemet har ställts i utsikt i den nya författ-

ningen. Rehabilitering av stalintidens offer har påbörjats. Beträffande kulturpolitiken heter det i aktionsprogrammet att man vill »övervinna överskattningen av kulturens och konstens ideologiska och politiska roll och underskattningen av deras grundläggande kulturella, estetiska uppgifter». Av avgörande betydelse för alla dessa reformplaners fullföljande och fortsatta utformning kan den extra partikongress bli, som skall hållas i september.

Bland de olika faktorer som bidragit till utvecklingen i Tjeckoslovakien intar ekonomin en nyckelposition. Efter en ekonomisk stagnationsperiod i början av 1960-talet utarbetade en expertgrupp med Ota Sik i ledningen den »nya ekonomiska modell», som trädde i kraft 1 januari 1966. Denna innebar en decentralisering av planeringen; centraldirigeringen avlöstes av mera subtila, indirekta metoder (skattepolitik, kreditkontroll); marknadsbegreppet infördes; en begränsad fri prissättning, grundad på utbud och efterfrågan, tilläts; vinsten blev ett mått på företagets effektivitet. Omställningen har inte varit lätt och har medfört betydande anpassningsproblem, samtidigt som reformivarna stött på hårt motstånd från de »konservativa» i den politiska ledningen. Novotny såg sig upprepade gånger nödsakad kompromissa med de ekonomiska reformatorerna och utpekades efter sitt maktfrånträde som syndabock för de ekonomiska svårigheterna. Dragkampen mellan reformatorerna och de »konservativa» fortgår dock, även om Sik nu fått friare händer. Ett konsekvent genomförande av reformprogrammet försvåras också av att personförändringarna till reformivarnas förmån i toppen ännu inte fått någon motsvarighet på de lägre nivåerna, bland industriledare och byråkrater. Motstånd mot »den nya ekonomiska modellen» kommer också från den »konservativa» arbetarklassen, som sett arbetslöshet och vidgade löneklyftor följa i reformernas spår. Fackföreningarna har med stor skärpa och med hot om strejk framfört sina krav till den nya regimen, som tillätit en generell löneökning på 10,4 % under första kvartalet 1968 — en ökning som med bred marginal överstiger produktivitetsoökningen. Resultatet torde bli att inflationstendenserna förvärras. Reformatorernas stora dilemma uttrycks bäst med aktionsprogrammets truism: »Reformerna för vår ekonomi behöver tid.»

Ett annat väsentligt problem, som bidragit till utvecklingen, är nationalitetsfrågan. Den gamla motsättningen mellan tjecker och slovakier har åter aktualiserats. Slovakernas självstyre, som garanterades i författningen från 1948, beskars snart. Till slovakernas missnöje har också Slovakiens relativa ekonomiska underutveckling bidragit. Slovakiens traditionella roll som råvaruproducent har bevarats och förstärkts under »den nya ekonomiska modellens» inledande skede. Redan före Novotnys fall utverkade emellertid slovakerna vissa förbättringar. Den ekonomiska planen för 1968 garanterar statliga subventioner på upp till 40 % av investeringskostnaderna i vissa underutvecklade regioner. Under den nya regimen har Slovakiens andel av de nationella investeringarna höjts från 1/4 till 1/3. Det är därvid att märka, att dessa investeringssubventioner numera disponeras av Slovakiens självstyrelseorgan nationalrådet till skillnad från tidigare. Alexander Dubcek är den förste slovakern som partichef, och även vid andra tillsättningar har slovakernas ökade inflytande i det politiska livet verifierats. Av de fem vice premiärministrarna är t.ex. två, Colotka och Husak, slovakier.

Man har i samband med utvecklingen i Tjeckoslovakien talat om »de intellek-

tuellas revolution». En av de mest aktiva påtryckningsgrupperna har varit Författarunionen med dess starka organisation. Missnöjet bland de intellektuella med det rådande politiska systemet kom till klart uttryck vid författarkongressen i juni 1967. Framför all Ludvik Vaculiks ohöjda kritik och efterlysande av »den formella demokratins regler» väckte stor uppmärksamhet. En rad disciplinära åtgärder vidtogs mot olika kulturarbetare. Vaculik var en av dem som först berövades sitt medlemskap i partiet; Författarunionens tidskrift *Literarni noviny* fick en ny partitrogen redaktion; den unge författaren Jan Benes, som suttit häktad sedan november 1966, dömdes till fem års frihetsstraff för att 1964 ha medverkat i en exiltidskrift.

Efter Novotnys fall i januari i år höll Författarunionen ett möte för att välja nytt presidium. En »militant» fraktion med Vaculik i spetsen krävde, att regeringen skulle erkänna sig besegrad, och ville ha filmregissören Jan Prochazka, som under hösten berövats sin ställning som kandidat i CK, till ordförande. Mot dessa stod de mera »moderata», som ville gå mera försiktigt fram. Lösningen blev en kompromiss: Kafka-experten Eduard Goldstücker, ett mindre »hett» namn än Prochazka, valdes till ordförande, medan Prochazka fick en vice ordförandepost. Författarunionen framförde samtidigt ett formellt krav på Benes' frisläppande — ett krav, som tillgodosågs i april. Unionen återfick sin tidskrift, som nu fick namnet *Literarni listy*. Under de följande månaderna fick författarna flera erkännande omnämmanden i ledande politikernas uttalanden. Josef Boruvka, medlem i partipresidiet och sedermera jordbruksminister, sade sig i februari finna en ursäkt för författarnas upproriskhet i den atmosfär av osäkerhet och fruktan som de tidigare tvingats arbeta i. Hendrychs fall i mars kan sägas vara en triumf för författarna, och Josef Spacek, som inträdde i partipresidiet, sedan Hendrych försvunnit därifrån, yttrade i det sammanhanget: »Den som försöker kämpa mot konst och kultur är alltid den slutlige förloraren.» I aktionsprogrammet heter det, att man måste kämpa mot »den underskattning av intelligentsians roll, som på senare tid förekommit».

Det är de intellektuella, som mest envetet och öppet krävt yttrandefrihet, mötesfrihet osv., medan den tekniska intelligentsian snarare eftersträvat mera bröd och status inom det auktoritära systemets ram. Även dessa krav uppmärksammas i aktionsprogrammet, där det konstateras, att den höjda bildningsnivån kräver fackligt skolade och bildade personer på ledande ställningar i samhället.

En annan grupp som på ett uppmärksammat sätt gjort sin stämma hörd är studenterna. Den 31 oktober 1967 begav sig ett tåg Pragstudenter till Hradcanyborgen för att där framföra sin protest mot de usla förhållandena på studenthemmet i Strachov, en barackartad byggnad utan ljus och värme. »Ge oss ljus!» var ett återkommande slagord. Såvitt man vet hade demonstrationen inget politiskt syfte, men på Hradcany satt centralkommittén i en hemlig session, där brytningen mellan Novotny och Dubcek blev uppenbar och krav på Novotnys avgång förmodas ha höjts. Stämningen torde ha varit nervös, och reaktionen på studenternas demonstration blev stark. Polisen gick till brutal motaktion.

Stor del av förtjänsten att detta inte ledde till svårare oroligheter tillkom universitetets rektor Oldrich Stary och prorektor Eduard Goldstücker, som via den undersökningskommission som genast tillsattes lyckades framföra och genom-

driva många av studenternas krav. Den 11 mars framförde inrikesministeriet en formell ursäkt till Prags studenter för polisens agerande den 31 oktober. Några dagar senare avgick inrikesministern. Studenternas demonstrationer för Cisar försiggick ostört. I aktionsprogrammet uttalas partiets förståelse för ungdomens besvikelse, och deras »positiva och kritiska initiativ» beröms.

I spekulationerna om framtiden talas det ofta om Dubceks två fronter. Den nya regimen utför en besvärlig balansgång mellan kraven på långtgående reformer och kraven på återställande av den gamla ordningen. Den största faran för Dubcek är kanske att han alltför starkt identifierar sig med de intellektuella. Det är ingen hemlighet att Novotnys gamla medarbetare inlett en energisk kampanj över hela landet för att samla stöd, främst från arbetarklassen, inför höstens partikongress. Nu avgörs emellertid inte den nya ledningens öde enbart inom landets gränser. Sovjetunionen har efter en första avvaktande tystnad successivt skärpt tonen, och de bilaterala överläggningar mellan sovjetiska och tjeckoslovakiska ledare, som i skrivande stund ännu inte inletts, kan få avgörande betydelse för den framtida utvecklingen.

Polen

Även inom det polska ledarskiktet har det på senare tid förekommit personförändringar. Den 8 april i år avsattes Edward Ochab från sin befattning som landets president och efterträddes av före försvarsministern Marian Spychalski. Till ny försvarsminister utnämndes Wojciech Jaruzelski. Dessa förändringar kom emellertid som en bekräftelse på en politisk händelseutveckling snarare än som upptakten till en söm i Tjeckoslovakien.

I slutet av januari förbjöds fortsatt framförande i Warszawa av Adam Mickiewicz's gamla anti-tsaristiska pjäs »Dziady» (Förfäderna), eftersom publiken uppgavs alltför livligt applådera vissa anti-ryska passager. Studenterna i Warszawa reagerade kraftigt och demonstrerade framför Mickiewicz's staty. Två studenter relegerades från universitetet för att ha deltagit i demonstrationen, och då 3.000—4.000 Warszawastudenter den 8 mars demonstrerade i protest mot detta beslut, slogs de tillbaka av poliser och militiamän. Demonстранterna hade då också höjt politiska krav: mindre censur, demokratiska friheter, en friare press. De närmaste dagarna utkämpades veritabla gatustrider mellan polis och studenter. Oroligheterna spred sig till Krakow och andra städer. Studenterna vid tekniska högskolan i Warszawa överlämnade en resolution till sejmen, vari de bl.a. krävde yttrandefrihet och församlingsfrihet, och organiserade en sittstrejk för att ytterligare understryka kraven. Sex professorer vid Warszawauniversitetet, som solidariserat sig med studenterna, avskedades. Samtliga tillhörde den humanistiska fakulteten. Några dagar senare stängde regeringen flera institutioner, däribland de ekonomiska, psykologiska, filosofiska och sociologiska. Ett genomgående drag under dessa oroliga marsdagar var den politiska ledningens ansträngningar att mobilisera arbetare mot studenterna. Dessa ansträngningar lyckades, åtminstone ytligt sett, och en bidragande orsak till det torde den intensiva »anti-sionistiska» kampanjen ha varit.

I denna väl samordnade presskampanj utpekades »sionistiska element» som

anstiftarna till studentoroligheterna. Studenterna själva tog i sin resolution avstånd från både »sionism» och »antisemitism». I Polen beräknas det idag bo endast ca 30.000 judar, men antisemitismen har månghundraåriga anor, och antisionistiska tongångar hade anslagits redan efter sexdagarskriget mellan Israel och arabstaterna 1967. Två politiker, Zambrowski och Staszewski, som på flera år inte innehaft några befattningar i den absoluta toppen, gjordes direkt ansvariga för studentoroligheterna och avsattes. Tre höga tjänstemän av judisk börd — Grudzinski, Gorecki och Topolski — avskedades med motiveringen att deras barn deltagit i demonstrationerna. Under de tre första veckorna i april beräknas ca 60 personer ha blivit utrensade — en stor del av dem judar — för »sionistiska sympatier». Tidningen *Zycie Warszawi* uppgav den 21 april, att 6.951 medlemmar hade uteslutits ur partiet under första kvartalet 1968. Den övervägande delen av de uppräknade namnen var judiska.

Denna antisemitiska våg, som alltså gick under namnet »antisionism», kan ses som ett medel i den pågående polska maktkampen. Man brukar urskilja två rivaliserande konstellationer i den polska ledningen: »partisanerna», som företräder en hårdare, mera konservativ linje i politiska, ekonomiska och kulturella frågor (de flesta av dem är kommunistiska motståndskämpar från krigsåren) och »teknokraterna», som förespråkar högre ekonomisk effektivitet och ökat utrymme för specialisterna. Partiledaren Gomulka och hans medarbetare intar en position i mitten. Partisanernas starke man är inrikesministern Mieczyslaw Moczar, och som teknokraternas främste företrädare räknas politbyråmedlemmen Edward Gierek, Schlesiens partiledare som tilldelas förtjänsten att ha gjort Schlesien till Polens rikaste region.

Man förmodar, att partisanerna med Moczar i spetsen var de ledande i den antisionistiska kampanjen och de åtföljande utrensningarna. Visserligen gjorde både Gomulka och Gierek antisionistiska uttalanden i mars, men i början av juli krävde en av Gomulkas närmaste medarbetare chefsideologen Kliszko ett slut på den antisionistiska kampanjen. Ommöbleringarna i den absoluta toppen gick inte heller markant till partisanernas fördel. Den nye presidenten Spychalski anses som en Gomulkas man, och den nye försvarsministern Jaruzelski räknas som en fackman utan förankring i de rivaliserande grupperingarna. Tidigare vice försvarsministern Korczynski, en trogen partisan, fick nöja sig med att behålla sin post, men hans maktposition kringskars i och med att ytterligare två vice försvarsministrar utsågs. Den inre maktkampen beräknas fortgå till partikongressen i september, då ett avgörande måhända kan komma till stånd.

De intellektuella har inte spelat samma framträdande roll i den senaste politiska utvecklingen i Polen som i Tjeckoslovakien. Visserligen kom den polska Författarunionen i rampluset i samband med förbudandet av »Dziady». Vid ett sammanträde med unionen den 29 februari diskuterades denna fråga, varvid två resolutionsförslag lades fram. Enligt det ena skulle man beklaga pjäsens förbudande och fördöma protesterna. Enligt det andra skulle man kräva, att förbudet upphävdes, och vidare fordra mildrad censur och större delaktighet för författarna vid utformningen av kulturpolitiken. Det senare förslaget antogs med stor majoritet. Studenterna solidariserade sig i sina demonstrationer med författarna. Vad som främst skiljer de polska författarnas — och även studenternas — agerande från de

tjeckoslovakiska kollegernas är att det inte främst riktades mot regimen och inte ifrågasatte samhällets grundläggande principer.

Den katolska kyrkan utgör ytterligare en politisk kraft av komplex natur i Polen. Den utgör emellertid inte någon homogen konstellation. På senare tid har det förekommit öppen polemik mellan olika katolska grupper. Gomulkas försök att spela ut dessa grupper mot kyrkans primas kardinal Wyszyński har dock hittills misslyckats. Wyszyński gjorde den 24 mars ett uttalande med anledning av studentoroligheterna, vari han framhöll, att oron härrörde från »strävandet efter sanning och frihet — varje mänsklig varelses naturliga rätt». Samtidigt fördömde han brukandet av våld. Kyrkans ställningstagande för studenterna markerades ytterligare vid sejmens sammanträde i början av april, då »Znak»-gruppen (en 5 man stark katolsk grupp som utgör den enda oppositionen i det polska parlamentet med 460 medlemmar) frågade regeringen, vilka åtgärder den avsåg att vidtaga för att stävja brutaliteten mot studenterna och finna de ansvariga, och vidare vad den tänkte göra för att ge ett konkret svar på ungdomens brännande frågor. De katolska talarna bemöttes med anklagelser om »sionistiska sympatier».

Polens reaktion på utvecklingen i Tjeckoslovakien har följt Sovjetunionens. Efter en inledande tystnad publicerades i maj artiklar med kritik av »neutralistiska och anti-sovjetiska tendenser» i Tjeckoslovakien. Den nya tjeckoslovakiska regimen anklagades för att ha upprättat en »intelligentsians diktatur» och minskat arbetarklassens inflytande. Den polska troheten mot den sovjetiska linjen har sedan upprepade gånger verifierats, senast vid Warszawamötet i juli.

Jugoslavien

Jugoslavien har på senare tid ställts inför likartade problem som Tjeckoslovakien: studentdemonstrationer, en aktualisering av nationalitetsfrågan, ekonomiska svårigheter och en inre maktkamp mellan reformivrare och »konservativa».

Den banala upptakten till studentoroligheterna i början av juni bestod i att studenter, som inte fått platser till en popgala i Belgrad, gjorde ett handgripligt försök att ta sig in. Dikallad polis gick hårt fram; ett 60-tal studenter fick föras till sjukhus, och nästa dag var Belgrads studentvärld i uppror. Universitetets administrationsbyggnad ockuperades. »Demokratisering av partiet» och »yttrandefrihet» var återkommande studentkrav. Andra objekt som protesterna riktades mot var arbetslösheten, inkomstklyftorna, lyxen hos »den röda bourgeoisie». Revolten var aldrig riktad mot regimen. Ett brev, som studenterna sände till Tito den 4 juni, harangerar partiledaren och påminner honom om hans förflutna som partisankämpe.

Kommunistledningens omedelbara åtgärd var att stänga universitetet på en vecka och förbjuda offentliga möten och demonstrationer. Men en jämförelse mellan de jugoslaviska och de polska ledarnas reaktioner inför studentoroligheterna uppvisar väsentliga olikheter. Några försök att spela ut arbetarna mot studenterna gjordes inte från den jugoslaviska ledningens sida. Inte heller hemföll man åt att framställa revolten som ett verk av »imperialister» och »sionister». Den 9 juni, en vecka efter oroligheternas början, gav Tito i ett TV-tal studenterna sitt stöd och erkännande samt utlovade reformer för att tillgodose deras krav.

Arbetslösheten skall bekämpas bl.a. genom ökat bostadsbyggande; skattesystemet skall göras mera progressivt; den lagstadgade minimilönen har fördubblats.

Den ekonomiska reform som genomfördes 1965 i Jugoslavien kan sägas ha bildat mönster för den ekonomiska utvecklingen i flera östeuropeiska länder, framför allt i Tjeckoslovakien. Den jugoslaviska ekonomin brottas även med samma svårigheter som den tjeckoslovakiska: inflationstendenser, arbetslöshet, stagnerande produktion. Också dragkampen mellan reformivrarna och de »konserverativa» återfinns inom det jugoslaviska ledarskapet. Den uppges ha tilltagit i intensitet den senaste tiden och kan förmodas komma till uttryck vid den nionde partikongressen, som skall hållas i slutet av detta år.

Det ekonomiska reformprogrammet har även lett till att nationalitetsfrågan aktualiserats. Det ökade industriella självstyret har medfört, att klyftan vidgats mellan de rika republikerna — såsom Kroatien och Slovenien — och de mindre utvecklade — t.ex. Bosnien, Montenegro, Macedonien. Systemet med vinstfördelning mellan republikerna har snarare ökat än minskat missnöjet. Man finner en växande fruktan bland övriga nationaliteter att de 8 miljoner serberna, som utgör 40 % av Jugoslaviens befolkning, skall dominera det offentliga livet. Skulden för alla svårigheter får de federala myndigheterna bära. För första gången kommer i år de olika republikerna att arrangera egna partikongresser, innan den federala kongressen hålls. Det finns anledning att förvänta krav på mindre federal kontroll och större autonomi för republikerna.

Jugoslavien återupprättade i januari i år de diplomatiska förbindelserna med Västtyskland och följde därmed Rumäniens exempel. I de officiella kommentarerna till åtgärden hänvisade man till »den fredliga samexistensens politik». Den nya regimen i Tjeckoslovakien har fått Jugoslaviens stöd i nerkriget med Sovjetunionen. Tito har anklagat Sovjetunionen för inblandning i Tjeckoslovariens inre angelägenheter och har poängterat, att socialismen inte hotas i Tjeckoslovakien.

Rumänien

Rumänien har ofta framförts som exempel på att något entydigt samband inte föreligger mellan yttre frigörelse och inre liberalisering i öststaterna. En ökande utrikespolitisk självständighet har kombinerats med en hård politik inom Rumänien. Vid en partikonferens i december 1967 tillkännagavs det, att parti- och statsfunktionerna i hög grad skulle integreras till partiets förmån. Nicolai Ceausescu, som för tre år sedan övertog partiledarskapet, blev då även statschef, sedan den förre presidenten Chivu Stoica avgått. Försöken till administrativ och ekonomisk decentralisering har gått långsammare i Rumänien än i övriga östeuropeiska länder. Fashållandet vid central ekonomisk planering och »överproportionell» industrialisering återkommer i den ekonomiska planen för 1968.

Alexander Draghici, inrikesminister 1952—1965, avskedades i slutet av april i år från alla sina parti- och regeringsuppdrag, sedan en kommission kommit till slutsatsen, att förre partiledaren Patrascanu, som avrättades 1954, föll offer för en skenprocess med Draghici som huvudansvarig. Också Ceausescus företrädare som partichef Gheorghiu-Dej utpekades som medskyldig. Stefan Foris, kommunistpartiets generalsekreterare under kriget som mördats 1946, skulle skänkas upprättelse

jämte 19 rumänska kommunister, som bodde i Sovjetunionen under 1930-talet och fallit offer för Stalins utrensningar.

Dessa åtgärder tolkades av många iakttagare som inledningen på en »liberaliseringsprocess» inom landet. Draghici, som var vice premiärminister med medlemskap i partipresidiet, var känd som en ivrig förespråkare för en hård inrikespolitik. De personskiften som samtidigt kom till stånd inom parti och regering pekar på minskat inflytande för »det gamla gardet» och förbättrade positioner för de yngre ledarna såsom Verdet och Niculescu-Mizil. Några konkreta exempel på inrikespolitiska lättnader har emellertid ännu inte redovisats.

Det är på det utrikespolitiska planet som Rumänien spelat sin dominerande roll. Alltsedan 1962 har man undan för undan demonstrerat sin nationella linje och självständighet gentemot Sovjetunionen, och idag missar Rumänien inte något tillfälle att markera front mot Sovjetunionen och avliva »uppfattningen att mänsklighetens öde uteslutande ligger i stormakternas händer», för att använda Ceausescus ord. Rumäniens roll vid Budapestkonferensen och inställningen till icke-spridningsavtalet har berörts tidigare. Ett sovjetiskt statsbesök i Bukarest, som skulle ägt rum kring nyår, inställdes i tysthet. Vänskaps- och biståndspakten med Sovjetunionen, som löpte ut i februari, förnyades aldrig, sedan rumänerna vägrat gå med på de sovjetiska kraven. Det var främst klausulerna om rumänskt bistånd i händelse av angrepp på Sovjetunionen och obligatoriska konsultationer mellan staterna före alla diplomatiska åtgärder som rumänerna fann oantagbara. Det senare kravet får ses som utslag för den sovjetiska irritationen över att Rumänien i januari 1967 upprättade diplomatiska förbindelser med Västtyskland.

Erkännandet av Västtyskland är ett exempel på hur Rumänien också i sina relationer med övriga länder demonstrerar sitt oberoende av Sovjetunionen. Detta kom även till tydligt uttryck i hållningen vid konflikten i mellersta östern, då man till skillnad från övriga östeuropeiska länder inte tog ställning mot Israel. Ställningstagandet för Tjeckoslovakien torde också främst vara utrikespolitiskt motiverat. Det är de tjeckoslovakiska strävandena efter frigörelse från Sovjetunionen man sympatiserar med, medan t.ex. de olika demokratiseringsåtgärderna rönt mindre uppmärksamhet i den rumänska pressen.

Albanien

Albanien är det enda östeuropeiska land som definitivt brutit med Sovjetunionen och ställt sig på Kinas sida. Flera faktorer har bidragit härtill, såsom landets underutveckling och dess erfarenhet av ett kolonialt system och partisankamp. I såväl inrikespolitiska som utrikespolitiska ställningstaganden följer Hoxha-regimen Kinas exempel. I »kulturrevolutionens» anda har man vidtagit utrensningar i den albanska ledningen, riktade mot »byråkratiseringstendenserna». Talande är radio Tiranas lakoniska kommentar till den aktuella utvecklingen i Tjeckoslovakien: »Den slovakiska klicken, ledd av A. Dubcek, har störtat den revisionistiska klicken, ledd av A. Novotny, för att marschera vidare mot återställandet av kapitalismen.»

Östtyskland, Bulgarien, Ungern

De återstående tre länderna i Östeuropa representerar i växlande grad lojaliteten gentemot Sovjetunionen. I reaktionerna på utvecklingen i Tjeckoslovakien kommer denna lojalitet till tydligt uttryck. Östtyskland, Bulgarien och Ungern utgör jämte Polen den grupp, som tillsammans med Sovjetunionen undertecknade det s.k. Warszawabrevet i juli, vari man krävde stopp för alla antisocialistiska aktiviteter och återinförande av censuren i Tjeckoslovakien. Östtysklands onyanserade kritik av den tjeckoslovakiska utvecklingen ledde redan i mars till notväxling mellan de båda länderna. Bulgarien har troget följt den sovjetiska linjen, medan Ungern, som kommit längst av de tre länderna i fråga om ekonomiska och sociala reformer, uppenbarligen söker inta en medlande position.

Avslutning

»Mångfalden» i den östeuropeiska »enheten» är så påfallande, att man ibland är benägen att ifrågasätta »enheten» i »mångfalden». I stället för ett monolitiskt block tycker man sig urskilja flera grupperingar inom det s.k. östblocket. I det aktuella fallet Tjeckoslovakien har t.ex. Östtyskland, Bulgarien och Polen slutit upp på Sovjetunionens sida och klart tagit ställning mot demokratiseringsprocessen, medan Jugoslavien och Rumänien lika tydligt visat sin solidaritet med Tjeckoslovakien. Ungern tycks söka sig fram till en medlarposition, och Albanien ser »revisionisternas» inbördes bråk med upphöjt lugn.

Vilka förenande faktorer finns det då? Samtliga östeuropeiska länder bekänner sig till socialismen, även om utrymmet för olika tolkningar har vidgats väsentligt på de senaste åren. Ett gemensamt drag hos dessa länder är strävandena efter större nationell medvetenhet — ett drag som samtidigt förenar och skiljer länderna i Östeuropa. Som framgår av denna översikt har länderna ställts inför likartade problem, medan lösningarna varierat.

Lund i juli 1968.

Christer Jönsson

De östeuropeiska kommuniststaternas aktuella författningsutveckling**1. OPPOSITIONSPARTIER**

Oppositionspartiets existensberättigande har endast hävdats inofficiellt och undantagsvis i vissa länder. Djilas föreslog 1954 tvåpartisystem i *Jugoslavien*, 1956 gjordes kortlivade försök att i *Polen* blåsa liv i äldre icke-kommunistiska partier, polacken Kolakowski pläderade 1966 för »demokratisk pluralism», och i *Tjeckoslovakien* har intern diskussion om tvåpartisystemet förekommit kring mitten på sextiotalet. Officiellt har man konsekvent tagit avstånd från sådana tankegångar. Djilas har också suttit fängslad i långa perioder, och Kolakowski har uteslutits ur det polska kommunistiska partiet.

2. KOMMUNISTPARTIERNA

A. Demokratisk centralism

Över hela Östeuropa har efter Stalineran den personliga ledningen av stat och parti, under vilken de ledande grupperna i regimerna varit beroende av partiledarna för sina positioner, ersatts av en mindre ojämn fördelning av makten i toppskikten, som gjort partiledarna beroende av sin närmaste omgivning. Den demokratiska centralismens föreskrifter om val av partifunktionärer har därmed i partiets toppskikt fått större betydelse än tidigare, vilket demonstreras av fall, då den sittande partiledaren avsatts från sin post (Novotny, Chrusjtjev). Den högsta politiska auktoriteten i regimerna ifråga om att initiera och fastlägga policybeslut eller beslut i personfrågor ligger numera snarast hos politbyråer och/eller sekretariat istället för som traditionellt hos partiledaren. Även på lägre nivåer i partihierarkierna kan inom de traditionella reglernas ram en förändring ha ägt rum i praxis, så att en mera verklighetsbetonad intern partidemokrati utvecklats, utan att detta direkt syns utåt.

Endast i *Jugoslavien* har detta åtföljts av formella modifieringar av reglerna om demokratisk centralism. 1952 infördes slutna voteringar i partiets organisationer, och nyligen har centralismen delvis fått en ny formulering genom att partiets delstatsorganisationer givits »rätten att själva bestämma sin politiska linje, inom ramen för riksorganisationens generella linje». Reformförslag framförda på andra håll, särskilt i Polen och Tjeckoslovakien, har inte kommit att förverkligas.

B. Fraktionsförbud

Fraktionsförbudet har genomgående upprätthållits officiellt, och försvårar liksom tidigare organiserad samverkan i olika frågor mellan grupper inom partiernas ledarskikt. Inofficiella förslag, t.ex. av Djilas, om att överge eller modifiera förbudet har avvisats av partiledningarna. I praxis har fraktionsverksamhet förekommit i växlande grad i olika länder. Exempel på starka kontraster är därvidlag *Rumänien*, som sedan länge utåt uppvisat en fast sammansvetsad ledning, och *Jugoslavien*, där Ranković-affären 1966 klart tydde på en vittförgrenad organisation under Rankovićs ledning, som byggts upp inom partiet och säkerhetsorganen under lång tid med syfte att ändra partiledningens politik och personliga sammansättning. En organisatorisk sammanhållning av avsevärt lägre dignitet kan spåras i de *ryska* ledarkriserna 1957 och 1964.

Polen företer ett från alla de andra regimerna avvikande mönster genom att kända persongrupperingar i ledningen i praxis blivit tolererade och bestående under lång tid trots upprepade officiella attacker. Natolin, Pulawska- och partisangrupperna har samtliga haft företrädare i Politbyrån utan att hittills definitivt ha blivit upplösta. Natolin- och Pulawskagrupperna går tillbaka på 1956 års händelser, varvid Natolingruppen gjort sig känd som konservativ och Pulawskagruppen som liberal eller reformvänlig. Till dessa har på sextioalet kommit partisanerna, som kommit att framstå som motståndare till Pulawskagruppen. Samtliga framstår således som flyglar kring Gomulkas centergrupp.

C. Partiorganisationen i övrigt

I *Jugoslavien* har grundläggande skillnader utvecklats i partiorganisationen jämfört med den sedvanliga sovjetiska modellen. På andra håll finns endast mindre och till största delen oväsentliga avvikelser från den senare.

Den jugoslaviska utvecklingen är till största delen knuten till två stora reformer, den första 1952, och den senare, vilken är provisorisk och skall följas av en slutgiltig vid nästkommande partikongress, 1966. Reformerna företer gemensamma drag.

1952 års reform, som även berörde den demokratiska centralismen (se ovan), innebär en uppluckring av den dittillsvarande sträma regimen inom partiet. Den viktigaste av de bestående förändringarna var en kraftig nedskärning av partisekretariatet, ryggraden i de stalinistiska statskicken. I mars 1954 kvarstod i hela landet 369 heltidsanställda partifunktionärer, dvs. endast en liten del av det förutvarande antalet. I Makedonien innebar detta en nedskärning med 93 %, i Slovenien med 97 %. Antalet avdelningar inom det centrala partisekretariatet minskades från sju till fyra. I lokala partikommittéer avskaffades byråerna. Möten i medlemsorganisationerna blev öppna för utomstående, direkt inval av nya medlemmar utan provperiod infördes, och de lägsta organens (medlemsorganisationernas) beslut i medlemsfrågor blev slutgiltiga. Ökad tonvikt lades här efter på bl.a. den Socialistiska Alliansens verksamhet, där t.ex. antalet funktionärer ökade efter 1952.

Den senare, provisoriska reformen på hösten 1966 gick ännu ett steg längre. Återstoden av partisekretariatet upplöstes nu, och två andra stora reformer genomfördes, t.v., i avvaktan på definitivt beslut vid 1968 års extra partikongress: samtidigt innehav av ledande parti- och statsbefattningar förbjöds, och ett regelrätt utskottsväsen infördes i partiledningen. Utskotten eller kommissionerna fick därvid också rättighet att vid konflikter vädja direkt till Centralkommittén utan förhandsgodkännande av de ledande partiorganen. Partiets centrala ledning omfattar därmed fyra huvudgrenar istället för som traditionellt tre: ett presidium i förgrunden, samt en exekutiv- och en centralkommitté, med fem ständiga kommissioner kring den senare.

Ett analogt utskottssystem bildades 1966 även vid CK i *Tjeckoslovakien*.

3. PARLAMENTEN*A. Lagstiftningsmakt*

Betydelsen av lagstiftning genom dekret av en kollektiv statschef e.d. med efterföljande formellt godkännande av parlamentet har på vissa håll minskat. I *Polen*, där nästan alla officiella beslut i början av femtiotalet utfärdades genom dekret av Statsrådet, skedde en omsvängning under åren 1956—1957, och därefter har endast enstaka beslut givits i formen av dekret, och nästan all lagstiftning därmed direkt passerat Sejmen, det polska parlamentet. I *Sovjetunionen* har någon sådan utveckling inte ägt rum, men även där har ändå antalet av Högsta sovjet direkt antagna lagar tredubblats från slutet av fyrtiotalet till början av sextiotalet. På

andra håll, t.ex. *Ungern*, består fortfarande en stor övervikt för delegerad lagstiftning genom dekret.

B. Plenarförhandlingar

Betydelsen av parlamentens roll i lagstiftningen har under sextioalet genomgående betonats starkare än tidigare i officiella uttalanden över hela Östeuropa. På vissa håll har även en reell förändring inträtt i deras verksamhet, gällande bl.a. betydelsen av plenarmötena.

För *Jugoslaviens* del har verksamheten i parlamentets (Skupšćinas) fem kamrar blivit aktivare, särskilt efter antagandet av en ny konstitution för landet år 1963. Det gamla voteringsmönstret har brutits upp, och enstaka fall då regeringsförslag avvisats har förekommit (voterings exempel från januari 1966: 62 nej röster, 46 ja röster, fyra nedlagda). Debatterna har i anslutning härtill blivit livligare, klara åsiktsgrupperingar kan urskiljas, och sessionstiden har utsträckts till tio à femton dagar.

I *Polen* skedde en utvidgning av parlamentets roll efter antagandet av en ny arbetsordning för Sejmen år 1957. Sessionstiden utsträcktes, även om man avvisade krav på upp till sex månaders årlig sessionstid; under sextioalet har Sejmen sammanträtt ett dussintal gånger per år, varje gång ett begränsat antal dagar. Det enhälliga voteringsmönstret uppluckrades, och enstaka nej röster och nedlagda röster har förekommit i voteringarna under hela perioden efter 1956, även om de endast representerat en liten del av de deputerade. Utförliga och livliga debatter har förekommit tämligen regelbundet. Däremot har knappast någon ytterligare utvidgning av parlamentmötenas roll skett efter reformerna 1956—1957.

I *Tjeckoslovakien* har liknande reformer förebådats i allmänna ordalag från ledande partihåll, utan att ännu ha getts någon konkret utformning. I *Ungern* och *Sovjetunionen* och på andra håll har en diskussion kring sådana reformer förts i fackkretsar, utan att ännu ha lett till officiellt stöd åt reformvännerna. I dessa länders parlament består det traditionella disciplinerade förhandlingsmönstret i stort sett oförändrat.

C. Utskott

En utvidgning av utskottsväsendet har ägt rum ganska allmänt över hela Östeuropa. Exempel härpå från enskilda länder är en ökning i det *sovjetiska* parlamentet från 4 resp. 5 utskott i de båda kamrarna till 10 i vardera (1966), från 7 (1954) till 19 (1964) i *Polen*, från 4 (1955) till 13 (1964) i *Ungern*, och från 4 (1957) till 14 (1964) i *Bulgarien*. Antalet utskottsplatser per deputerad har därigenom ökat; i Polen fanns det 1962 516 utskottsplatser för 460 deputerade, mer än en plats per deputerad således.

Verksamheten i parlamentsutskotten (som inte är offentlig) har samtidigt blivit mera intensiv. I *Polen* höll utskotten under åren 1957—1959 sammanlagt 695 möten, och efter 1956 har ändringar i framlagda regeringsförslag förekommit och enstaka förslag även avvisats av utskotten. Utskottsmötena har ofta ägt rum under

närvaro av ansvariga ministrar och ämbetsmän, och ibland även av höga partifunktionärer, inkl. Gomulka. De *tjeckoslovakiska* parlamentsutskotten har vid mitten av sextioalet blivit forum för aktiva debatter, som lett till revision av framlagda lagförslag. Vissa reformförslag gällande utskotten har framförts i *Sovjetunionen, Ungern och Bulgarien*, utan att ännu ha realiserats.

D. *Sammanhållning inom partigrupper*

I en rad östeuropeiska kommunistländer finns traditionellt flera politiska partier, utan att dessa lämnas tillfälle att bedriva opposition mot kommunistpartiernas politik. Detta system finns bl.a. i *Polen*, och där har också i viss utsträckning traditionella disciplinregler för de motsvarande partigrupperna i parlamentet satts ifråga. De icke-kommunistiska deputeraderna i Sejmen fick liksom kommunisterna 1957 organisera sig i »deputeradeklubbar», motsvarande de två icke-kommunistiska partierna i Polen, istället för att som tidigare ha organiserats regionalt efter valkretsar. Deputeradeklubbarna fick därvid också representanter i det »sessionsråd», som upprättats för att ge råd åt parlamentspresidiet i dagordningsfrågor och frågor gällande utskottsplaceringar. Sådana deputerade, som inte tillhörde något av de tre politiska partierna, vägrades däremot rätten att utgöra en särskild »deputeradeklubb», under hänvisning till att detta skulle innebära bildandet av ett fjärde parti.

Under månaderna närmast efter Gomulkas övertagande av partiledningen föreslogs från ett flertal håll i partiets press att disciplinen i den kommunistiska deputeradeklubben skulle bli friare, så att den senare gjordes autonom i förhållande till Politbyrån eller åtminstone medgav debattinlägg eller voteringar av enskilda medlemmar i strid med majoritetsuppfattningen. I praxis har emellertid någon motsvarande uppluckring av disciplinen inte ägt rum. De enstaka fall av nedlagda röster och nejroster, som förekommit i Sejmen efter 1956, har härrört från den mindre gruppen av icke-partianslutna deputerade. Bland dessa har en liten grupp, känd under beteckningen *Znak*, spelat en särskild roll såsom en mera konsekvent oppositionell grupp. Deras deputeradeantal har varit litet, under sextioalet endast fem, mot elva 1957, och de har därmed också saknat en officiell status inom Sejmen. Den inbördes sammanhållningen mellan dess medlemmar har emellertid varit påfallande. Under mandatperioderna 1957—1961 gick de samlat emot tolv lagförslag i voteringarna, vid åtta tillfällen genom röstnedläggelser och fyra gånger genom nejöstning. Gruppen har gjort sig känd för en bestämd anknytning till den katolska kyrkan och som förespråkare för liberala reformer. En begäran att få utge en daglig tidning har avvisats. Gruppens verksamhet har också försvårats bl.a. genom kommunistledningens vägran att godta ny nominering av enskilda *Znak*-deputerade i parlamentsvalen.

E. *Utkrävande av parlamentariskt ansvar*

I *Jugoslavien* infördes på hösten 1966 nya procedurregler för parlamentet, som innebar en utvidgning av tidigare formella möjligheter att begära en ministers eller regerings avgång. I december samma år inträffade för första gången en regerings-

kris i ett kommunistiskt land, då delstatsregeringen i Slovenien efter ett voteringsnederlag i en av delstatsparlamentets kamrar (44 röster mot 11, med tre nedlagda) inlämnade en avskedsansökan. Efter drygt tre veckor, under vilka regeringen t.v. kvarstått på sina poster, antogs emellertid förslaget av kammaren, varefter regeringen kvarstod oförändrad.

4. ALLMÄNNA VAL

A. Kandidatantal

En delvis omfattande uppluckring av principen att endast ställa upp en kandidat för varje tillgängligt mandat har kommit till stånd i flera östeuropeiska stater.

I *Polen* var det enligt gällande lagstiftning före 1956 uteslutet att låta mer än en kandidat uppställas per mandat. 1956 beslöts en ändring, så att ett överskjutande kandidatantal, maximerat till 2/3 fler än mandattalet, medgavs i parlamentsvalen, medan motsvarande siffra på lokalt håll blev 50 %. 1960 genomfördes 50 %-regeln även för Sejmen. I praxis har man från och med år 1957 i det stora hela också utnyttjat de angivna maximiproportionerna. För Sejmens del har en viss minskning inträtt efter 1957 (616 kandidater 1961 och 1965 mot 717 1957, gällande 460, och 1957 459, mandat), medan man lokalt 1965 alltså ställde upp 244.410 kandidater i tävlan om 171.726 mandat.

I *Jugoslavien*, där en avsevärd förändring av valsättet ägt rum under de senaste åren, har förändringar liknande de polska inträtt, om än senare än i Polen. I de federala valen 1965 uppställdes sammanlagt 1.653 kandidater till 1.196 mandat. Andelen extrakandidater var emellertid låg på högre nivåer, och högre i kommunalvalen. Till de 60 mandaten i den direktvalda av de fem kamrarna i det federala parlamentet fanns 64 kandidater, till 360 mandat i motsvarande kamrar i delstatsparlamenten 428 kandidater, medan man i kommunalvalen medgav 42.526 kandidater till 21.497 mandat. I det jugoslaviska fallet har emellertid reformen också större genomslagskraft, eftersom man där, till skillnad från i Polen, som har listval i stora valkretsar, tillämpar majoritetsval i enmansvalkretsar.

I *Ungern* tillämpades en sådan ordning för första gången 1967 och i liten utsträckning, i samband med en övergång till majoritetsval i enmansvalkretsar. I 9 parlamentskretsar och 743 lokala kretsar ställdes två kandidater upp, medan tre kandidater förekom i fem lokala kretsar (83.897 lokala kretsar förblev oomstridda). I andra länder, såsom *Tjeckoslovakien* och *Sovjetunionen*, har en analog tendens gjort sig gällande såtillvida, att förslag framställts offentligt om genomförande av flerkandidatsystem även där, utan att detta dock ännu vunnit sådan anslutning, att tanken kunnat förverkligas.

B. Nomineringsförfarande

En uppmjukning av det traditionella nomineringsförfarandet har ägt rum i *Jugoslavien* i samband med övergången till flerkandidatsystem. Liksom tidigare fastställer i sista hand partiinstanserna det slutgiltiga kandidaturvalet, men ett

väsentligt större urval preliminära kandidater föreslås dessförinnan på tre olika vägar: vid möten på väljarnas arbetsplatser resp. bostadsort, eller via petitioner av ett bestämt antal väljare inom en valkrets. 1967 rapporteras försök från partiets eller den socialistiska alliansens sida att påverka den preliminära kandidatnomineringen ofta ha mött »stark opposition» (Keesing's).

C. *Valdeltagande*

Avsteg från regeln att valdeltagandet ligger omkring 99—100 % har sedan länge förekommit i *Polen* (ca 95 %), *Ungern* (ca 97 %) samt *Jugoslavien* (95—96 %). I det sistnämnda landet har emellertid denna siffra sjunkit på sextiotalet och nådde 1967 ned till ca 80 %. Valen rapporterades då av utomstående ha genomförts i en anda av »fullständig frihet». Siffran 80 % ligger också i jämnhöjd med valdeltagande i fria val i östeuropeiska länder under tidigare perioder.

D. *Valresultat*

I *Jugoslavien* har det nya valsättet med majoritetsval i enmansvalkretsar med fler än en kandidat lett till överraskande nederlag för välkända kandidater 1967. Ett exempel är att en delstatsminister i Serbien blev utslagen av det kommunistiska förbundets andre kandidat med 53.000 röster mot 20.000. I *Polen*, där listval tillämpas, har flerkandidatsystemet i regel inte hindrat att samtliga kandidater på valbar plats blivit valda. Undantag härifrån har företrädesvis förekommit i enstaka fall vid kommunala val. 1957 besattes således 1,5 % av de kommunala mandaten med kandidater från icke »valbar» plats, en andel som senare sjunkit långt under en procent. De valda har emellertid även fått växlande stora majoriteter bakom sig. För Sejmens vidkommande varierade röstunderlaget för de valda år 1957 mellan 99,5 % (Gomulka) och 55,5 %. Denna spännvidd hade år 1965 blivit avsevärt mindre (99,5 %—88,3 %). I *Ungern* erhöles år 1967 samtliga de »officiella» kandidaterna i de nio parlamentsvalkretsar, där två kandidater ställts upp, över 90 % av rösterna.

5. FÖRVALTNING

A. *Decentralisering*

Strävanden att i olika grad decentralisera förvaltningsgrenar utanför partiet har varit ganska allmänt förekommande. En långtgående decentralisering av huvudsakligen ekonomisk förvaltning genomfördes år 1957 i *Sovjetunionen*, då centrala ekonomiska ministerier till stor del ersattes med regionala ekonomiska råd (sov-narchozer). Efter ett par år inleddes emellertid en recentralisering, som 1964 mynnade ut i en återgång till det äldre systemet. En decentralisering inom en federativ struktur synes de senaste åren ha inletts i *Jugoslavien*, och möjligen även i *Tjeckoslovakien*; i *Jugoslavien* har detta åtföljts av inrättandet av en Högsta domstol med uppgift att vaka över konstitutionens tillämpande i federal lagstiftning.

En decentralisering till det lägsta planet kan sägas ha blivit följderna av de ekonomiska planeringsreformer, som ganska allmänt genomförts eller påbörjats i Östeuropa kring mitten av sextioalet, med *Polen*, *Tjeckoslovakien* och i viss mån *Jugoslavien* som föregångsländer.

B. Förvaltning: depolitisering

I flera länder har antalet statstjänstemän utan partimedlemskap ökat. I *Polen* har andelen partianslutna tjänstemän i lokal förvaltning efter år 1957 varit mindre än hälften. I *Ungern* inleddes en sådan utveckling 1962, och i *Jugoslavien*, där man slagit in på samma väg, har man även dragit en linje mellan ledande befattningar i parti och stat. Före partisekretariatets avskaffande kunde partitjänstemän samtidigt sitta på chefsposter i statsförvaltningen, och f.n. gäller samma regel för medlemmarna i den federala exekutivkommittén i partiet.

6. SAMMANFATTNING: DE ENSKILDA LÄNDERNAS UTVECKLING

I *Jugoslavien* påbörjades på 1950-talet en utveckling, som lett till en omfattande, nu pågående omläggning av statsskicket inom enpartisystemets ram. Graden av tvång och dirigering på det politiska området har därigenom minskat avsevärt jämfört med de övriga staterna. Partiorganisationen har på flera sätt decentraliserats, särskilt genom införandet av en fast ärendesgång i ledningen med ett slags utskottsväsende som nytt inslag. Förvaltningsorgan, inklusive de representativa församlingarna, har blivit friare från partiets direkta politiska ledning, och väljarna har fått ett visst faktiskt inflytande över de senares personsammansättning. De viktigaste enskilda reformerna i detta hänseende är partisekretariatets avskaffande, valsättets uppmjukande och den friare arbetsordningen i parlamenten, där förbudet mot opposition mot den officiella ledningen inte längre upprätthålls när det gäller enskilda sakfrågor.

I de övriga länderna består i mycket högre grad de traditionella regimerna. I *Polen* genomfördes flera reformer efter upproret 1956, men någon vidareutveckling har därefter inte ägt rum ifråga om dessa reformer, och delvis har disciplinkraven åter skärpts. Partiets allmänna ställning i samhället har knappast ändrats, partiets interna organisation har inte reformerats, och det dirigerar alltjämt huvudsakligen personurvalet och sakbesluten i representativa församlingar och olika förvaltningsgrenar. Vissa reformer från 1956—1957 av mindre central betydelse har dock bestått, och en mindre rigid praxis har, i några hänseenden, tillämpats, utan att de gällande reglerna rubbats. Inom partiledningen har utåt kända gruppbildningar i praktiken tolererats, trots upprepade officiella attacker och trots fraktionsförbudets formella upprätthållande. Det enhälliga voteringsmönstret i parlamentet har brutits upp, och en liten grupp deputerade har tillåtit bedriva en delvis systematisk, om än begränsad opposition mot regeringspolitiken. Väljarna har i stor utsträckning fått möjlighet till personval, även om detta i praktiken sällan medfört att partiets preferenser förbigåtts.

Förändringarna i Polen och särskilt Jugoslavien har knappast fullständigt

saknat motsvarighet i något av de övriga länderna. De reformer, som faktiskt genomförts där är emellertid genomgående av mycket begränsad praktisk betydelse för det centrala politiska beslutsfattandet. *Tjeckoslovakien* torde ligga något före de övriga länderna, särskilt genom införandet av ett utskottsväsen vid Centralkommittén, som delvis motsvarar det jugoslaviska. *Albanien*, *Rumänien* och *Östtyskland* framstår å andra sidan i detta sammanhang som de mest konservativa ifråga om institutionella förändringar. I *Ungern*, *Bulgarien* och *Sovjetunionen* har vissa ändringar genomförts i de representativa församlingarnas rekrytering eller arbetsordning, som dock knappast har någon betydelse för de centrala politiska beslutens innehåll.

En schematisk rangordning av de olika länderna med hänsyn till förekomsten av institutionella reformer och dessas betydelse kan i anslutning härtill förslagsvis ges följande utseende:

Liberalisering av primära och sekundära beslutsformer:

1. Jugoslavien
2. Polen
3. Tjeckoslovakien

Liberalisering av sekundära beslutsformer:

4. Ungern
- 5—6. Bulgarien, Sovjetunionen

Traditionella beslutsformer bevarade:

- 7—8. Östtyskland, Rumänien
9. Albanien

Som kommentar till denna rangordning bör till sist också fogas, att avståndet mellan Jugoslavien och de följande är relativt stort, att de övriga avstånden genomgående ter sig små, och att utvecklingshastigheten, även om riktningarna inte är motsatta, är olika; särskilt gäller, att Tjeckoslovakien befinner sig i förändring, medan Polen sedan länge ter sig tämligen stabilt. Dessa två kan därför möjligen komma att byta plats. Dessutom gäller, att underlaget för rangordningen i fallen 7—9 är mycket litet i det här genomgångna materialet; här torde emellertid avståndsskillnaderna vara så små, att detta knappast är av någon betydelse. Bedömningarna bakom den angivna rangordningen är vidare uteslutande kvalitativa, och därmed diskutabla; de är heller inte avsedda som något annat än orienteringspunkter i en pågående diskussion om en region i förändring.

Givetvis är rangordningen som sådan inte heller omedelbart giltig för något annat än de statsvetenskapliga aspekter, som här behandlas; andra aspekter på samhällsutvecklingen kan sannolikt ge upphov till väsentligt annorlunda rangordningar. Frågan om den sociala bakgrunden till statsklickens förändringar lämnas här helt utanför diskussionen.

Gunnar Nordenstam.

Anm. Redogörelsen här ovan tillkom innan den senaste utvecklingen i Tjeckoslovakien inleddes på våren 1968. G. N.

1968 års folketingsval i Danmark

Folketingsvalet den 22 november 1966 medförde, att det danska folketinget för första gången fick socialistisk majoritet. Trots mandatförluster satt Krag socialdemokratiska regering kvar i minoritetsställning, sedan koalitionsförhandlingarna med Radikale Venstre, Liberalt Centrum och Socialistisk Folkeparti brutit samman. I mars 1967 gick Socialdemokratiet och Socialistisk Folkeparti samman om en överenskommelse om en skattereform syftande till införandet av källskatt. Det samarbetsavtal om den framtida politiken, som därvid ingicks, omfattade inte utrikes- och försvarspolitiken. Det fortsatta samarbetet mellan de båda partierna fick därefter en mera formaliserad prägel och ägde rum i ett särskilt kontaktutskott bestående av tre representanter för vardera partiet. Detta samarbete markerade inledningen till ett nytt skede med skarpare motsättningar mellan de socialistiska och borgerliga blocken.

Samarbetet mellan Socialdemokratiet och Socialistisk Folkeparti förlöpte emellertid inte helt friktionsfritt. I synnerhet Socialistisk Folkepartis vänsterflygel klagade över att regeringspartiet ställde partiet inför ultimativa krav och pekade vidare på risken för att Socialistisk Folkeparti utvecklades till ett nytt socialdemokratiskt parti. Motsättningarna skärptes, sedan vänsterflygeln vid partiets kongress i juni lyckades få majoritet i partistyrelsen. Det uppkom nu tvister mellan partistyrelse och folketingsgrupp, om vem som skulle fatta de avgörande besluten vid förhandlingarna med regeringspartiet. Problemet ställdes på sin spets i samband med den situation som uppkom i Danmark till följd av den engelska punddevalveringen. För att mildra devalveringens verkningar på den danska ekonomin, med dess betydande export till Storbritannien, föreslog regeringen Krag, förutom en devalvering av den danska kronan, bl.a. en engångsskatt på icke-löntagare och en nedfrysning av dyrtidstillägget. Då de två sistnämnda lagförslagen behandlades i folketinget den 15 december föll regeringens förslag om en nedfrysning av dyrtidstillägget, därför att 6 ledamöter av Socialistisk Folkepartis folketingsgrupp röstade med den borgerliga oppositionen. Innan dessa omröstningar ägde rum, fälldes ett förslag från de sex utbrytarna, som gick ut på att ett förkastande av regeringsförslaget om dyrtidstillägget inte skulle uppfattas som en misstroendeförklaring mot regeringen. Efter nederlaget i omröstningen upplöste regeringen Krag folketinget och beslöt att nyval skulle äga rum den 23 januari 1968.

Splittringen inom Socialistisk Folkeparti fullföljdes på partiets extrakongress den 16 och 17 december, då de sex frondörerna följda av ungefär hälften av kongressdeltagarna lämnade kongressen och bildade partiet Venstresocialisterne. Det nybildade partiets första uppgift blev att samla in det antal underskrifter, som behövdes för att få rätt att ställa upp i valet. 1966 ändrades nämligen vallagen så att det inte längre blev möjligt för en folketingsledamot att anmäla ett nytt parti som berättigat att delta i valet. Ett parti, som nu inte redan är representerat i folketinget, får endast delta i valet, om det senast 14 dagar innan valdagen kan presentera namnunderskrifter till ett antal av 1/175 av samtliga vid sista valet avgivna giltiga röster, dvs. denna gång minst 15.966 underskrifter. Enligt en bestämmelse från 1965 behöver det tyska minoritetspartiet Slesvigsk Parti inte uppfylla detta villkor utan har endast att anmäla sitt deltagande i valet till inrikesministern.

Denna gång deltog sammanlagt 11 partier i valet. Förutom de partier, som redan finns representerade i folketinget: Socialdemokratiet (A),¹ Det radikale Venstre (B), Det konservative Folkeparti (C), Venstre (D), Socialistisk Folkeparti (F) och Liberalt Centrum (L), deltog ytterligare 4 partier, vilka erhöll erforderligt antal namnunderskrifter: Danmarks Retsforbund (E), Danmarks kommunistiske parti (K), De Uafhængige (U) och Venstresocialisterne (Y). I Sønderjylland deltog dessutom Slesvigsk Parti (S), som företräder den tyska minoriteten. 5 kandidater ställde upp utanför partierna.

Valet på Grönland och Färöarna, som vardera väljer två ledamöter till folketinget, behöver inte äga rum samtidigt med valet i Danmark. Färöarna och Grönlands södra valkrets gick till val den 23 januari, medan valet i Grönlands norra valkrets ägde rum den 29 februari. På Färöarna ställde 4 partier upp kandidater: Folkeflokkun, Socialdemokratiet, Sambandspartiet och Frambundsflokkun, medan det på Grönland fanns två kandidater, utan närmare partianknytning, i vardera valkretsen.

Valet i Danmark gällde 175 platser i folketinget fördelade på 135 kretsmandat i 23 valkretsar och 40 tilläggsmandat. Kretsmandaten fördelas enligt den jämkade uddatalsmetoden med 1,4 som första divisor. För att ett parti skall komma i beaktande vid fördelningen av tilläggsmandaten måste minst ett av följande tre villkor uppfyllas:

- 1) partiet måste ha erhållit minst ett kretsmandat
- 2) partiet måste inom två av de tre områdena, Hovedstadens, Øernes och Jyllands område, ha uppnått minst det genomsnittliga antalet röster, som avgivits per kretsmandat i området
- 3) partiet måste i hela landet ha uppnått minst 2 % av antalet avgivna giltiga röster.

Den egentliga valkampanjen kom inte igång förrän efter årsskiftet. Bland de frågor som kom upp var helt naturligt frågan om regeringsbildningen efter valet. De två alternativ som främst diskuterades var fortsatt socialdemokratiskt styre eller en VKR-regering (Venstre, Konservativ Folkeparti och Radikale Venstre), även om Radikale Venstre var påtagligt försiktiga, då de uttalade sig om den framtida regeringen. Vid sidan om regeringsbildningen gällde debatten främst näringslivets villkor och sysselsättningspolitiken. Skattereformen intog denna gång en mera undanskymd plats, då alla partier i princip var eniga om källskattens genomförande. Helt allmänt kan man om valdebatten säga, att de inrikespolitiska frågorna dominerade diskussionen, medan de utrikespolitiska tvisteämnena kom mera i skymundan. Notabelt är även att inget av partierna framförde några mera genomgripande reformförslag.

Radio-TV:s bevakning av valkampen följde samma schema som 1966. Varje parti fick ett presentationsprogram, vid vilket övriga partier fick möjlighet att ställa frågor, samt ett program, där det svarade på skriftliga frågor från väljarna. Sena TV-nyheterna hade dessutom varje kväll en glimt från valkampen. Val-

¹ Bokstäverna inom parentes är partiernas valsebeteckning.

kampen i radio-TV avslutades den 21 januari med en allmän partipolitisk debatt med en deltagare från varje parti jämte statsministern. I regionalradion förekom dessutom en del valprogram.

Valdeltagandet blev det högsta under efterkrigsåren med 89,3 % jämfört med 88,6 % vid 1966 års val och 85,5 % vid 1964 års val. Endast vid det nationella valet 1943 var valdeltagandet högre, 89,5 %. Om man bortser från folketingsvalen 1943, 1945 och 1947, vilka ägde rum under speciella omständigheter, har valdeltagandet under 20-, 30- och 50-talen legat vid omkring 80 %. 1957 steg valdeltagandet till 83,7 % och har därefter alltid varit över 85 % vid folketingsvalen. Vid årets val var valdeltagandet lägst i Hovedstadens område med 86,4 % medan Øernes område hade 90,3 % och Jyllands område 89,5 %. För Hovedstaden innebär detta en minskning med 0,1 % jämfört med 1966 års val, medan Øerne ökade med 0,6 % och Jylland med 1,0 %. Valdeltagandet vid folketingsvalen är betydligt högre än vid kommunalvalen. De senaste kommunalvalen har valdeltagandet varit: 1954 72,0 %, 1958 76,6 %, 1962 74,4 %, 1966 73,0 %.²

Antalet kandidater, som kandiderade på de olika listorna, var 1.156 jämfört med 1.025 vid 1966 års val, 988 vid 1964 års val och 875 vid 1960 års val. Ökningen från 1966 till 1968 beror till stor del på Venstresocialisterne och

Tabell 1.

	Röster				Röster i procent			
	1960	1964	1966	1968	1960	1964	1966	1968
A. Socialdemokratiet	1.023.794	1.103.667	1.068.911	974.833	42,1	41,9	38,2	34,2
B. Radikale Venstre	140.979	139.702	203.858	427.304	5,8	5,3	7,3	15,0
C. Konservative								
Folkeparti	435.764	527.798	522.028	581.051	17,9	20,1	18,7	20,4
D. Venstre	512.041	547.770	539.027	530.167	21,1	20,8	19,3	18,6
E. Retsforbundet	52.330	34.258	19.905	21.124	2,2	1,3	0,7	0,7
F. Socialistisk								
Folkeparti	149.440	151.697	304.437	174.553	6,1	5,8	10,9	6,1
K. Kommunistiske								
Parti	27.298	32.390	21.553	29.706	1,1	1,2	0,8	1,0
L. Liberalt Centrum	—	—	69.180	37.407	—	—	2,5	1,3
M. Fredspolitisk								
Folkeparti	—	9.070	—	—	—	0,3	—	—
R. Dansk Samling	—	9.747	—	—	—	0,4	—	—
S. Slesvigsk Parti	9.058	9.274	—	6.831	0,4	0,4	—	0,2
U. De Uafhængige	81.134	65.756	44.994	14.360	3,3	2,5	1,6	0,5
Y. Venstresocialisterne	—	—	—	57.184	—	—	—	2,0
Utanför partierna	109	255	114	127	—	—	—	—
Totalt	2.431.947	2.631.384	2.794.007	2.854.647	100,0	100,0	100,0	100,0

² Valdeltagandet på Färöarna och Grönland är väsentligt lägre. På Färöarna var valdeltagandet 1960 57,1 %, 1964 50,2 % och 1966 48,8 %. På Grönland var valdeltagandet 1960 65,8 %, 1964 48,4 % och 1966 (i den enda valkrets som hade val) 59,0 %.

Slesvigsk Parti, vilka inte ställde upp 1966. Andelen kvinnor på listorna var 14,1 % jämfört med 13,4 % 1966, 13,1 % 1964 och 11,9 % 1960.

Valresultatet jämte jämförelser med närmast föregående folketingsval framgår av tabell 1.

Socialdemokratiet fortsatte den tillbakagång, som varit märkbar under hela 60-talet. Dess förluster kunde inte heller kompenseras av de andra socialistiska partierna, av vilka kommunisterna visserligen fick en obetydlig framgång, men där Venstresocialisterna inte helt lyckades kompensera Socialistisk Folkepartis röstförluster. Detta medförde, att de socialistiska partiernas andel av de avgivna rösterna, vilken 1966 var 49,9 % nu sjönk till 43,3 %. Socialdemokratiet gjorde i år sitt sämsta val sedan 1945, då man fick 32,8 % av de avgivna rösterna. I perioden 1945 fram till 1968 har man därefter erhållit ungefär 40 % av de avgivna rösterna. Kommunisterna lyckades visserligen höja sin röstandel något men har ännu långt kvar till de resultat man hade på 40- och 50-talen. 1945 erhöll man t.ex. 12,5 % av de avgivna rösterna, därefter sjönk röstandelen ganska kontinuerligt fram till valet 1957, då man fick 3,1 % av rösterna. På 60-talet har röstandelen ytterligare nedgått till omkring 1 %. Socialistisk Folkepartis tillbakagång var till följd av Venstresocialisternas utbrytning väntad.

På den borgerliga sidan fortsatte Venstre, som fram till årets val under hela efterkrigstiden varit det näst största partiet i valmanskåren; den tillbakagång man haft under hela 60-talet. Under 50-talet var Venstre det framgångsrikaste borgerliga partiet och erhöll 1957 25,1 % av rösterna. Konservativ Folkeparti lyckades återhämta de förluster man gjorde i 1966 års val och är nu det näst största partiet i valmanskåren. Partiets röstsiffror på 60-talet ligger ungefär 2,5 % över dess resultat på 50-talet. Den store segraren i årets val är Radikale Venstre, som mer än fördubblade sin röstandel efter att annars under 60-talet ha noterat en viss tillbakagång i förhållande till 50-talets resultat.

Av de övriga mindre partierna på den borgerliga sidan fortsatte De Uafhængige sin tillbakagång och inte heller Retsforbundet och Slesvigsk Parti kunde notera några framgångar. Retsforbundet nådde sin högsta röstandel 1950, då man fick 8,2 % av rösterna, men därefter har tillbakagången, med undantag för en tillfällig framgång 1957, varit konstant. Det tyska minoritetspartiet Slesvigsk Parti, som endast ställer upp i en valkrets i Sønderjylland, uppnådde sitt högsta röstetal vid 1939 års val, då man fick 15.016 röster medan man på 50- och 60-talen erhållit omkring 9.000 röster. Liberalt Centrum, som bildades genom en utbrytning ur Venstre 1965, fick sin väljarandel nästan halverad.

Partiernas framgång och tillbakagång var givetvis inte jämnt fördelad över hela landet, vilket framgår av tabell 2, som också ger en viss uppfattning om Danmarks valgeografi.

Socialdemokratiet, som traditionellt är starkast i Hovedstaden och i landets östra industrialiserade områden, har under de senaste valen kunnat notera sina största tillbakagångar i just dessa områden. I årets val förefaller emellertid denna utveckling ha stoppats något. I Hovedstaden har dess röstandel gått ned med 12 % under 1960-talet och ser vi på de tre största provinsstäderna Århus, Ålborg och Odense har partiets utveckling i dessa städer under de senaste valen varit: 1960 50,9 %, 1964 49,5 %, 1966 44,4 % och 1968 41,0 %. Partiets tillbakagång har

Tabell 2. Partiernas procentuella röstandel i olika områden.

	Hovedstaden				Øerne				Jylland			
	1960	1964	1966	1968	1960	1964	1966	1968	1960	1964	1966	1968
A. S	50,2	48,7	40,5	38,2	41,7	41,4	37,8	33,4	38,6	39,5	37,8	33,3
B. RV	3,8	3,6	5,4	13,9	7,5	6,7	8,8	16,8	5,2	4,8	6,7	13,7
C. KF	22,4	23,2	20,8	23,6	19,3	21,7	20,5	22,5	14,6	17,2	16,1	17,1
D. V	5,2	6,6	4,3	3,4	20,8	20,1	17,6	16,1	28,8	27,6	27,0	26,8
E. Retsf.	1,3	0,7	0,4	0,5	1,7	1,0	0,5	0,6	2,9	1,9	1,0	1,0
F. SF	12,7	12,3	22,8	11,4	5,5	5,2	10,0	5,8	3,7	3,4	6,8	4,3
K. K	2,3	2,7	1,8	2,6	1,0	1,1	0,7	0,9	0,7	0,7	0,4	0,5
L. LC	—	—	3,2	1,6	—	—	2,9	1,5	—	—	1,9	1,0
M. Fredsp.F	—	0,3	—	—	—	0,3	—	—	—	0,4	—	—
R. Dansk S.	—	0,3	—	—	—	0,4	—	—	—	0,4	—	—
S. Slesv. P.	—	—	—	—	—	—	—	—	0,9	0,8	—	0,6
U. De Uafh.	2,1	1,6	0,8	0,2	2,5	2,1	1,2	0,4	4,6	3,3	2,3	0,7
Y. VS	—	—	—	4,6	—	—	—	2,0	—	—	—	1,0

alltså varit något mindre i provinsstäderna än i Hovedstaden. I partiets svagaste område Jylland har tillbakagången under 60-talet varit knappt hälften så stor som i Hovedstaden. Detta har medfört att partiets styrka utjämnats mellan de olika områdena. En av förklaringarna till detta kan vara migrationen inom landet med invandring av traditionellt sett icke-socialdemokratiskt röstande till de större tätorterna och landets östra delar. Bland de förklaringar till årets dåliga valresultat för Socialdemokratiet, som framförts, bygger en på det något varierande valdeltagandet i landets olika delar. Generellt sett kan det sägas, att valdeltagandet var något lägre i traditionellt starka socialdemokratiska områden, vilket kan tyda på, att Socialdemokratiet lämnade relativt många väljare till de passiva, medan de borgerliga lyckades aktivera sina väljare.

Socialistisk Folkeparti hämtar till övervägande delen sina väljare från städer och tätorter. Partiets starkaste områden är Hovedstaden, Nordostsjælland och de större provinsstäderna. 1966 blev partiet näst största parti i Hovedstaden, medan dess andel av väljarna samma år var tre gånger lägre på Jylland, men liksom för Socialdemokratiet är det i detta område man bäst lyckats hävda sin ställning. Partiets styrka i de tre större provinsstäderna är emellertid något mindre än i Hovedstaden, vilket följande siffror visar: 1960 8,3 %, 1964 7,8 %, 1966 14,5 % och 1968 9,1 %.

De mindre socialistiska partierna, Venstresocialisterne och Kommunistiske Parti, har sin styrka i ungefär samma områden som Socialistisk Folkeparti. Venstresocialisternes röstvinster är helt korrelerade med Socialistisk Folkepartis röstförluster, även om man inte på långa vägar lyckades fånga upp alla väljare som tröttnat på SF. Kommunistiske Parti hade vissa framgångar i landets samtliga områden, störst dock i Hovedstaden.

Konservative Folkeparti är, i likhet med Socialdemokratiet, traditionellt starkast i Hovedstaden och landets östra delar. Partiet hämtar de flesta av sina röster från måttligt industrialiserade städer och tätorter, och dess framgång har i årets val

också varit störst i de traditionella områdena. Partiet blev t.ex. åter näst största parti i Hovedstaden. De nya röster Konservative Folkeparti fick tycks, förutom från förstagångsväljare och passiva väljare, ha kommit främst från Venstre, Socialdemokratiet och De Uafhængige, enligt en intervjuundersökning någon vecka före valet.³

Venstre är starkast i landets västra och norra delar och kan sägas vara ett ganska utpräglat landsbygdsparti. Tabell 2 jävar inte detta påstående. Till den kan fogas partiets ställning i de tre största provinsstäderna: 1960 7,6 %, 1964 8,4 %, 1966 7,4 % och 1968 7,4 %. Partiet har också hållit sina ställningar bäst i de traditionellt starkaste områdena. Partiets svaghet i städerna är emellertid inte utan undantag. I årets val hade t.ex. partiet ett ganska framgångsrikt val i vissa handelscentra.

Radikale Venstre, som sedan gammalt har en stark ställning i delar av Nordjylland samt i vissa områden på Fyn och Själland, kunde i årets val notera betydande framgångar i landets samtliga områden. Särskilt framgångsrikt var partiet i städer och större tätorter, där man tidigare inte haft någon särskilt stark ställning. Förutom den stora ökningen i Hovedstaden kan man visa på partiets utveckling i de tre största provinsstäderna: 1960 2,6 %, 1964 2,9 %, 1966 5,6 % och 1968 13,4 %. Partiet gjorde också ett mycket gott val på Nordostsjælland. Även om Radikale Venstres framgångar i en del fall varit starkast i de områden, där Socialdemokratiet gått mest tillbaka, kan man givetvis inte av detta direkt sluta sig till varifrån partiet hämtat sitt väljartillskott, eftersom man bör skilja mellan nettoförskjutningar och bruttoförskjutningar i partiernas röstetal. Det kan exempelvis vara så, att de förluster Socialdemokratiet gjort till största delen gått till de passiva väljarna (sofavælgerne), medan Radikale Venstre i stället helt lyckats mobilisera de passiva grupperna. Nu är det väl knappast troligt att så varit fallet, utan Radikale Venstre har förmodligen hämtat ett betydande antal väljare från de andra partierna, främst då Socialdemokratiet och Venstre, men även från Konservative Folkeparti, Socialistiske Folkeparti och Liberalt Centrum. En stor andel av förstagångsväljarna och de icke-röstande 1966 tycks också ha gått till Radikale Venstre.³ De stora vinsterna från de socialistiska partierna ligger också i överensstämmelse med erfarenheterna från tidigare val i Danmark, nämligen att direkta övergångar från de socialistiska partierna till de mera utpräglat borgerliga partierna (KF, V, De Uafh.) mera sällan äger rum i någon större omfattning. De socialistiska väljarnas missnöje med sin regering tar sig i regel uttryck på ett av följande två sätt: röstning på något av de mittenbetonade borgerliga partierna (RV, Retsf., LC) eller avstående från att rösta.

Liberalt Centrums tillbakagång var ungefär lika stor i de tre områdena. Partiet, som tidigare endast deltagit i ett folketingsval, har sin starkaste ställning i Hovedstaden, Nordostsjælland samt i de större provinsstäderna. Retsforbundet lyckades hejda sin tillbakagång i alla tre områdena. Partiet har sin starkaste ställning i vissa valkretsar på Jylland. De Uafhængige, som har sina starkaste områden på Jylland, fick notera tillbakagångar över hela landet, störst dock på Jylland.

³ Undersökningen genomfördes av OBSERVA-institutet den 10 januari och finns publicerad i *Aktuelt* den 28 januari.

Tabell 3. Mandatfördelningen vid valen 1960, 1964, 1966 och 1968

	1960	1964	1966	1968
A. Socialdemokratiet	76	76	69	62
B. Radikale Venstre	11	10	13	27
C. Konservative Folkeparti	32	36	34	37
D. Venstre	38	38	35	34
E. Retsforbundet	—	—	—	—
F. Socialistisk Folkeparti	11	10	20	11
K. Kommunistiske Parti	—	—	—	—
L. Liberalt Centrum	—	—	4	—
M. Fredspolitisk Folkeparti	—	—	—	—
R. Dansk Samling	—	—	—	—
S. Slesvigsk Parti	1	—	—	—
U. De Uafhængige	6	5	—	—
Y. Venstresocialisterne	—	—	—	4
	175	175	175	175
Färöarna	2 ⁴	2 ⁵	2 ⁵	2 ⁵
Grönland ⁶	2	2	2	2
Totalt	179	179	179	179

Slesvigsk Parti, som inte ställde upp vid 1966 års val, deltog endast i en valkrets och erhöll där 5,2 % av de avgivna rösterna jämfört med 7,6 % 1964.

Mandatfördelningen i folketinget efter årets val samt jämförelser med tidigare val framgår av tabell 3.

Valet medförde, att de socialistiska partierna förlorade sin absoluta majoritet i folketinget. Efter att före valet ha förfogat över 90 av folketingets 179 röster, har man nu endast kvar 78 av dessa mandat. Det andra aktuella regeringsalternativet, VKR-blocket, som före valet förfogade över 82 av mandaten, har efter valet en klar majoritet med sina 98 mandat. Denna gruppering innehåller också valets två segrare: Konservative Folkeparti med en vinst på 3 mandat och Radikale Venstre med en vinst på 14 mandat.

Av de partier, som inte erhöll något kretsmandat — Retsforbundet, Kommunistiske Parti, Liberalt Centrum, Slesvigsk Parti, De Uafhængige och Venstresocialisterne — var det endast Venstresocialisterne, som uppfyllde någon av betingelserna för att erhålla tilläggsmandat, nämligen villkor 3. Venstresocialisterne erhöll 57.184 röster, vilket med knapp marginal överskred villkoret 57.093 röster (2 % av 2.854.647). I samband härmed uppkom också frågan om hur detta villkor skulle tolkas. Skulle man bland de giltiga rösterna också räkna in de blanka

⁴ 1 vald av Socialdemokratiet och 1 av Sambandspartiet.

⁵ 1 vald av Socialdemokratiet och 1 av Folkeflokken. Representanten för Folkeflokken står utanför folketingets partigrupper, medan den medlem, som valts av Socialdemokratiet på Färöarna, ingår i den socialdemokratiska partigruppen, och den medlem, som valdes av Sambandspartiet, ingick i Venstres partigrupp.

⁶ De två ledamöterna från Grönland står utanför folketingets partigrupper.

rösterna? Gjorde man det, innebar det, att Venstresocialisterna saknade cirka 100 röster för att nå upp till de två procenten. Inrikesministeriets valexperter och folketinget tolkade emellertid de blanka rösterna som ogiltiga.

I det nyvalda folketinget finns det 38 nya ledamöter, av vilka dock några tidigare tillhört folketinget under kortare eller längre tid. Antalet kvinnor i folketinget är 19 eller samma antal, som efter valet 1966. Den kvinnliga representationen för respektive partier är: S 3 (—), RV 5 (+2), KF 6 (± 0), V 3 (+2), SF 1 (—), VS 1.

Valets otvetydiga utslag medförde, att statsminister J. O. Krag dagen efter valet, onsdagen den 24 januari, inlämnade sin regerings avskedsansökan. Det stod på ett tidigt stadium klart, bl.a. till följd av partiernas uttalanden i valrörelsen, att det endast fanns ett alternativ, en VKR-regering. Den 2 februari utnämndes den nya regeringen med Hilmar Baunsgaard, RV, som statsminister, Poul Hartling, V, som utrikesminister och Poul Møller, KF, som finansminister. Den nya regeringen består av 17 ledamöter (6 V, 6 KF, 5 RV), av vilka 4 inte tillhör folketinget.

De tre koalitionsparternas samarbete har hittills utvecklats utan några större slitningar, och man har också lyckats hålla sina partigrupper samman i folketinget vid omröstningarna. Endast vid några tillfällen har enskilda ledamöter gått emot regeringen, så t.ex. då det gällde försvarsutgifterna, då en medlem i Radikale Venstres och en i Venstres folketingsgrupp röstade emot regeringen.

Socialdemokratiet har fört en mycket hård oppositionspolitik i folketinget. Deras angrepp har kanske mest riktat sig mot Radikale Venstre, som man anklagat för att svika sina radikala traditioner för att i stället nu omfatta en mera utpräglat borgerlig politik. Både regeringen och oppositionen var emellertid vid den avslutande debatten inför folketingets sommarferier överens om, att det ännu gått alltför kort tid för man skall kunna ge ett mera definitivt omdöme om regeringens verksamhet.

Lars-G. Nilsson

Valet i Belgien 1968

Den belgiska politiken har traditionellt haft tre huvudstridsfrågor, nämligen kyrkans roll, klassproblemen och språkfrågan. Den sistnämnda har accentuerats under efterkrigstiden för att nå ett slags kulmination under 1960-talet. Parallellt med att Belgien haft stora problem med relationerna mellan landets två språkområden, har det — och det kan synas nog så paradoxalt — kommit att framstå som den kanske främsta exponenten för strävandena mot en europeisk integration.

Vid 1968 års val dominerade utan tvekan språkfrågan. Den var f.ö. den direkta orsaken till att detta »mellanårsval» kom till stånd. Det finns därför goda skäl för att i korthet relatera bakgrunden till språkstriden.

1. *Den geografiska bakgrunden*

Grunden till språkproblemet ligger naturligtvis i den belgiska statens konstruktion. Strax söder om Bryssel löper nämligen i väst-östlig riktning gränsen mellan de två huvudlägren i språkstriden; de flamländsktalande flamländarna i norr och de

fransktalande vallonerna i söder. Huvudstaden erbjuder ett särskilt problem, centrum som den är dels för landets fransktalande elit, dels för den flamländska urbaniseringen.

*Invånarnas fördelning på språkregioner
i % av totalbefolkningen*

Flamländare	55,4
Valloner	32,6
Brysselbor	11,4
Tysktalande	0,6
Totalbefolkningen	9.556.380

2. Framväxten av nationaliströrelser

Mellan Belgiens båda språkregioner har det historiskt förelegat en social skillnad betingad av de olika ekonomiska förhållandena. Vallonien blev snabbt industrialiserat och nådde därigenom ett relativt välstånd, vilket inte blev fallet med den flamländska delen, som fick sin inkomst huvudsakligen från jordbruk och textiltillverkning. Härigenom gavs en grogrund för motsättningar mellan en ekonomiskt framgångsrik landsända och en ekonomiskt efterbliven.

De sämst lottade var alltså flamländarna, och det gällde inte bara ekonomiskt. De fransktalande dominerade också landets politiska och kulturella liv. Redan vid första världskrigets slut startades därför politiska organisationer med målsättningen att förbättra flamländskans ställning. I främsta rummet framträdde dessa organisationer som påtryckningsgrupper — särskilt mottagligt för påtryckningar från detta håll var det i de norra provinserna väl etablerade katolska partiet. Men den flamländska nationaliströrelsen ställde också upp kandidater vid de politiska valen. Sina största framgångar nådde den vid valen 1936 och 1939, då den fick 16 respektive 17 av de 202 platserna i representanthuset. Som en indikation på verksamhetens framgång kan man se en rad språklagar på 1930-talet, vilka gav flamländskan en långtgående jämställdhet med den i officiella sammanhang dominerande franskan. Den senare behöll dock i praktiken sin ställning i toppskiktet inom ekonomi och offentlig förvaltning.

Efter andra världskriget reorganiserades den flamländska rörelsen. Efter en något trevande inledning med kulturella föreningar och ungdomsorganisationer bildades 1949 *Volksunie*, som var en politisk organisation på den flamländska nationalismens grund. Liksom sina föregångare hade *Volksunie* sin största betydelse som påtryckningsgrupp — åtminstone fram till 1965 års val. Nu bör det betonas, att en markant nedtoning av den flamländska nationalismen skedde efter andra världskriget. Detta bör kanske i främsta rummet tillskrivas den för de norra provinserna gynnsamma ekonomiska utvecklingen under efterkrigstiden.

Vallonerna har aldrig på samma sätt som flamländarna uppfattat sig som ett *volk*. I de södra provinserna har i stället de lokala distinktionerna kommit i främsta rummet. Dessutom gav det relativa välståndet i regionen och de fransktalandes dominans i landet knappast tillräckligt incitament till en vallonsk nationa-

liströrelse. Därvidlag har emellertid en förändring kommit till stånd. Efterkrigstidens ekonomiska utveckling, som ju var till fördel för flamländarna, innebar nämligen en tillbakagång för Vallonien.

Den ekonomiska krisen orsakade ett utbrett missnöje bland de vallonska arbetarna. En första kulmination kom med en generalstrejk i slutet av 1960. *Parti Socialiste Belge*, som i de södra provinserna intog samma dominerande ställning som det katolska partiet i de norra, förmådde endast delvis kanalisera missnöjet. Redan i början av 1960 reste partiets vallonska flygel krav på att partiet skulle verka för en federal stat med autonomi för de båda språkområdena. Kravet biträdades emellertid inte av flamländare och brysselbor. Den vallonska nationalismen sökte sig då andra vägar, och i november 1961 bildades *Mouvement Populaire Vallon*, vars politiska program koncentrerades till kravet på ett autonomt Vallonien inom den belgiska staten. Den vallonska nationalismen hade därigenom för första gången sökt masstödet.

Vid 1960-talets ingång fanns det således speciella nationalistorganisationer — med förutsättningar att verka som politiska partier — på ömse sidor om språkgränsen. Överhuvudtaget kom språkfrågan alltmer i centrum. Genom lagstiftning 1962 fixerades den existerande språkgränsen. Franskan blev det officiella språket i söder och flamländskan i norr, medan Bryssel blev tvåspråkigt. Härigenom kan man sägas ha tagit ett om än outtalat långt steg mot federalism. Någon lösning på språkproblemet innebar det i vilket fall som helst inte.

3. Valen 1965

1965 års val till representanthuset brukar betecknas som en vattendelare i belgisk politik. Till denna karaktäristik har framför allt två faktorer bidragit: *för det första* regeringskoalitionens, *Parti Socialiste Belge* (PSB) och *Parti Social Chrétien* (PSC=det katolska partiet), stora förluster och det ganska konservativt präglade liberala partiets, *Parti de la Liberté et du Progrès* (PLP), stora framgång och *för det andra* språkpartiernas frammarsch, som innebar deras genombrott i rikspolitiken.

Röstfördelningen på olika partier i % av giltiga röster 1946—1965

år/parti	PSC	PSB	PLP	PC	Språkpart.
1946	42,53	31,56	8,92	12,68	—
1949	43,56	29,75	15,25	7,48	2,06
1950	47,68	34,51	11,25	4,74	—
1954	41,14	37,34	12,15	3,57	2,20
1958	46,49	35,79	11,05	1,89	1,98
1961	41,45	36,73	12,33	3,08	3,46
1965	34,48	28,28	21,61	4,56	ca 8,5

PC = belgiska kommunistpartiet

Någon kommentar till valet ska inte göras utöver ett påpekande till tabellen ovan. PSB och PSC, som sedan 1950 tillsammans haft mellan 78 och 82 % av rösterna,

fick alltså 1965 endast något över 62 %. PLP, som sedan 1950 aldrig nått upp till 13 %, fick nu över 21 %. När dessutom språkpartierna ökade med närmare 5 %, är det uppenbart, att valet innebar något definitivt nytt i belgisk politik.

4. Regeringskrisen i februari 1968

Språkfrågan var den direkta orsaken till att Vanden Boeynants koalitionsregering (PSC+PLP) i februari 1968 inlämnade sin avskedsansökan. Bakgrunden var striden kring det katolska universitetet i Louvain, som är beläget strax norr om språkgränsen. Universitetet består nämligen av två ungefär lika stora sektioner, en fransk- och en flamländsktalande. Mellan dessa har det sedan några år in på 1960-talet funnits nationellt betingade, starkt emotionellt laddade motsättningar. De flamländska studenterna krävde att den fransktalande sektionen skulle flyttas till Vallonien eller Bryssel, medan medlemmarna i den senare sektionen ville stanna kvar i Louvain. Det kan här sägas vara frågan om en aktivering av en relativt militant flamländsk nationalism.

Problemet Louvain blev snart en angelägenhet på riksnivå och kan väl närmast ses som en indikation på det skärpta läget i språkfrågan överhuvudtaget. Ett ställningstagande i striden ställde sig speciellt besvärligt för PSC med dess traditionellt starka ställning i de norra provinserna. Krisen blev akut då fyra av regeringens PSC-ledamöter anslöt till de flamländska studenternas linje. Regeringschefen, som i frågan om den belgiska statens konstruktion definitivt motsatte sig en federalistisk lösning, fann situationen ohållbar, varför regeringen lämnade in sin avskedsansökan.

Sedan sonderingar i avsikt att åstadkomma ett regeringsskifte inte lett till positivt resultat, anmodade konungen regeringen att upplösa parlamentet och utlysa nyval.

5. Valen 1968

Söndagen den 31 mars hölls val till de 212 platserna i representanthuset och till de 106 platser i senaten som är direkt folkvalda. De återstående 69 platserna i senaten väljs sedan indirekt på olika sätt. Senatsvalet ska här inte vidare kommenteras, då det i stort var en direkt avspegling av representanthusvalet. Det är för övrigt representanthusets sammansättning, som avgör regeringens sammansättning i den belgiska parlamentarismen.

Valkampanjen kan sägas ha varit koncentrerad till språkfrågan, vilket i och för sig var väntat med två konkurrerande, nu relativt starka, språkfraktioner. Men också de stora partierna skakades av språkstriden. Det var allvarligast för PSC, som i praktiken var splittrat i två språkläger. Vanden Boeynants försökte motverka splittringstendenserna bl.a. genom att ställa upp själv med en »enhetslista» i Bryssel, där dock PSC också ställde upp med en franskspråkig spränglista. PLP framstod som »enhetsstatens» främste exponent.

Språkpartierna förfäktade, med speciell skärpa från flamländskt håll, kraven på ett federalt Belgien med långtgående autonomi för de båda språkområdena. Den flamländska nationalismen företrädde av Volksunie och den vallonska av *Rassemblement Vallon*, som hade bildats i början av mars. Det sistnämnda upp-

trädde i valkartell med *Front Démocratique Francophones*, vilket också var ett rent språkparti.

I Belgien föreligger röstplikt, varför valdeltagandet normalt ligger mycket högt. Av de över 6 miljoner röstberättigade vid 1968 års val röstade också ca 90 %. Av de avlämnade rösterna var inemot 7 % ogiltiga. Den relativt stora andelen ogiltiga röster är ett problem, som också uppmärksammats vid tidigare val. En del av förklaringen har man sökt i att det på detta sätt sker en slags proteströstning mot det etablerade systemet.

Som framgår av tabellen nedan innebar valet en tillbakagång för samtliga traditionella partier, medan språkpartierna kunde inregistrera en markant framgång. För PSC kan utgången sägas ha varit förödande. Det blev dock en stor seger för »enhetslistan» i Bryssel och därmed också en personlig framgång för Vanden Boeynants.

Resultatet av 1968 års val till »Chambre des représentants»

Parti	Antal röster	%	Förändr. 1965 %	Antal mandat	Förändr. 1965
PSC	1.642.904	31,73	—2,71	69	—8
PSB	1.449.315	27,99	—0,29	59	—5
PLP	1.080.873	20,87	—0,75	47	—1
Volksunie	506.724	9,79	+3,35	20	+8
Vallonp.	305.452	5,90	ca +3,7	12	+7
PC	170.686	3,30	—1,26	5	—1
Övriga	7.778	0,15	—0,78	0	±0

PSB noterade en liten tillbakagång i röster men en ganska stor i mandat. PLP lyckades i stort stabilisera sin 1965 ernådda position, medan kommunisternas sedan 1961 pågående frammarsch hejdades. Det som framför allt bör noteras är naturligtvis, att språkpartierna nära nog fördubblats sedan genombrottet 1965.

Ser man valresultatet i ett något längre tidsperspektiv, står det klart, att det var 1965 förändringen kom, och 1968 års val innebär en uppföljning av trenden sedan dess. Detta framgår mycket tydligt i tabellen med mandatfördelningen i representanthuset sedan 1946.

Mandatfördelningen i »Chambre des représentants» 1946—1968

år	PSC	PSB	PSB	PC	Fl.	Val.	övr.	Totalt
1946	92	69	17	23	—	—	1	202
1949	105	66	29	12	—	—	—	212
1950	108	77	20	7	—	—	—	212
1954	96	86	25	4	1	—	—	212
1958	104	84	21	2	1	—	—	212
1961	96	84	20	5	5	—	2	212
1965	77	64	48	6	12	5	—	212
1968	69	59	47	5	20	12	—	212

Det belgiska representanthuset har alltså för närvarande tre stora partier, PSC, PSB och PLP, med respektive 32,6, 27,8 och 22,2 % av mandaten. Under hela 1950-talet dominerade PSC och PSB med sammanlagt omkring 85 % av mandaten, medan PLP hade cirka 10 %. Ytterligare en beaktansvärd faktor är språkpartiernas centrala position med sammanlagt 15,1 % av mandaten.

Av stort intresse är naturligtvis också mandatens regionala fördelning. PSC och PSB har fortfarande den största andelen i Flandern respektive Vallonien, men ingen av dem har absolut majoritet, vilket de hade 1961. Som framgår av tabellen nedan har PLP nära nog 1/3 av mandaten i Vallonien.

Partiernas andel av mandaten i olika språkområden 1968

Parti	Flandern	Vallonien	Bryssel
PSC	42,1	19,4	30,3
PSB	25,2	34,7	21,2
PLP	15,9	30,6	24,2
PC	0,0	5,6	3,0
Flaml.	16,8	0,0	6,1
Vallon.	0,0	9,7	15,2
	100,0	100,0	100,0
	mandat 107	72	33

Den regionala mandatfördelningen avspeglar väl utvecklingen från 1961. PSC har haft en stor tillbakagång i såväl Vallonien som Flandern, medan förändringarna varit små i Bryssel — mellan 1965 och 1968 ökade partiet t.o.m. 2 mandat där. PSB har gått tillbaka i samtliga områden — speciellt kraftigt i sitt huvudområde Vallonien. PLP har gått fram överallt, och språkpartierna har ökat i respektive region samt i Bryssel.

Mandatförändring 1961—1968

	Flandern	Vallonien	Bryssel	Totalt
PSC	—15	—12	± 0	—27
PSB	— 5	—14	—6	—25
PLP	+ 9	+16	+ 2	+27
PC	± 0	± 0	± 0	± 0
Fl.	+14	± 0	+ 1	+15
Val.	± 0	+ 7	+ 5	+12

6. Regeringsbildningen 1968

Direkt efter valet tillsatte kungen en »informateur» med uppgift att sondera möjligheterna för en ny regeringsbildning. Eftersom valutgången snarast komplicerade läget, var det lätt att förutse, att det skulle möta stora svårigheter att skapa en ny regering. Ugångsförsöket gällde en »stor koalition», där alltså de tre stora

partierna, PSC, PSB och PLP, skulle ingå. Detta försök misslyckades, varför anbudet gick till PSB-ledaren Léo Collard, vilken också måste registrera ett misslyckande.

Budet gick då till Vanden Boeynants, som öppnade förhandlingar mellan de tre stora partierna. I juni lyckades han få till stånd en koalition mellan PSC och PSB efter den längsta regeringskrisen i Belgiens historia. Vanden Boeynants ingick emellertid inte i den nya regeringen, i vilken hans partikamrat Gaston Eyskens blev chef. Grundläggande för koalitionen var överenskommelsen att försöka skapa absolut likhet mellan franskan och flamländskan. Språkfrågan kvarstår alltså som det centrala problemet i belgisk politik.

Lennart Lundquist

Litteratur

- Brande, A Van den*, Elements for a sociological analysis of the impact of the main conflicts on belgian political life. (Res Publica 1967: 3 s. 437—469.)
- Dewachter, Wilfried*, The General Elections as a Process of Power-achievement in the Belgian Political System. (Res Publica 1967: 3 s. 369—411.)
- Haegdoren, Claeys Van*, Party and opposition formation in Belgium. (Res Publica 1967: 3 s. 413—435.)
- Lorwin, Val R*, Belgium: Religion, Class and Language in National Politics. (Political Opposition in Western Democracies ed. Robert A. Dahl 1966 s. 147—187.)
- Philippart, André*, Belgium: Language and Class Oppositions. (Government and Opposition vol. 2 no 1 okt. 1966—jan. 1967 s. 63—81.)

Kategorischema och metoder för kvantitativ innehållsanalys av politisk text

Sedan metoderna för kvantitativ innehållsanalys av politisk text började utformas under 1930-talet, har dessa under senare tid alltmer tillämpats i det samhällsvetenskapliga forskningsarbetet. Vid Göteborgs Universitets Statsvetenskapliga institution har analysmetoderna använts i flera sammanhang och speciellt vid beskrivning av de svenska valrörelsernas behandlade sakområden, partiomnämnan- den osv. Primärmaterialet för dessa undersökningar har varit pressens ledarsidor och radions och TV:s valprogram men även propagandatryck och valmöten. Undersökningarna har oftast utförts utifrån speciella utgångspunkter och skiljaktiga kategorischemata och analysmetoder har tyvärr omöjliggjort jämförelser mellan de olika valrörelsernas sakinnehåll. Emellertid torde just sådana jämförelser vara av utomordentligt intresse och därför har en undersökning företagits om utformning av kategorischema samt jämförelse mellan olika metoder för kvantitativ innehållsanalys speciellt för studium av svenska valrörelsernas sakinnehåll.

Enligt de gängse definitionerna för kvantitativ innehållsanalys bygger kategoriseringen på att all i »argumentationen» förekommande text hänföres till »argumentets» sakområde, vilket ju medför att text, som ej i varje fall berör sakområdet, ändå kommer att markeras där. T.ex.: »*Han sade att bostadspolitiken . . .*».

För ett givet material kan man vid utformning av kategorischema ha flera utgångspunkter, dvs. mäta olika aspekter på innehållet. Vid undersökning av svenska valrörelser kan man således utgå ifrån att t.ex. betrakta varje fråga såsom en fråga om ökat, bibehållet eller minskat statsingripande i samhället, eller, såsom var utgångspunkten för föreliggande undersökning, använda av en mer »traditionell» aspekt som baseras på den kategorisering man väljer. Man tycker sig skönja hos propagandisten eller mottagaren dvs. med kategorier såsom »utrikespolitik», »försvarspolitik» osv.

Om det kan anses betydelsefullt att kunna jämföra resultatet med andra valrörelser måste detta beaktas vid konstruktionen av kategorischemat. Förändring i utgångspunkterna för den politiska debatten medför dock att jämförelseperioderna är begränsade. Inom ramen för dessa bör dock kategorierna ges största möjliga universalitet, så att man som kategorier även accepterar sådana som i den enstaka valrörelsen behandlas i ringa eller ingen utsträckning, men som varit eller kan tänkas bli ett sakområde av större betydelse. Härvid krävs också att man förser schemat med noggranna definitioner och ändamålsenliga restkategorier.

Mot ovanstående strider delvis kravet på aktualitet. En valrörelse kan tänkas domineras av en sakfråga åt vilken utrymme ej givits i det universella schemat, vilket då måste avhjälpas med användandet av »underkategorier» vars andel i propagandan slutligen summeras i »huvudkategorin».

Behovet av universalitet och aktualitet sammanhänger också med »bredden» på kategorierna. Man kan tänka sig att använda ett schema med endast två kategorier t.ex. »valfrågor» och »icke-valfrågor», eller ett schema med en mängd »smala» kategorier så att vi istället för kategorin »socialpolitik» får »pensionsfrågor», »sjukvårdsfrågor», »barnfamiljsfrågor» osv. »Bredden» på kategorierna bestäms främst av två faktorer — dels kravet på exakt information om olika politiska frågors andel av propagandan, dels behovet av att undvika gränsdragningsproblem och »over-lapping» mellan kategorierna.

Vid utformningen av definitionerna bör man beakta ännu ett svårbemästrat problem; nämligen den förändrade betydelse som med tiden kan komma att läggas vid en viss fråga. När man t.ex. undersökte valrörelserna omkring 1958 kategoriserades förmodligen frågan om ATP-fondernas användning såsom »pensionsfrågor», medan vi i årets valrörelse snarare för dem till kategorin »ekonomisk politik».

Beträffande de olika mätmetoderna har en jämförelse mellan dessa på samma material under samma period utförts, för att utröna huruvida de ger skiljaktiga resultat eller ej. Härvid har de tre vanligaste metoderna använts nämligen:

a) *Radräkningsmetoden* som kan sägas vara en samlande beteckning för alla de metoder som med kardinala måttenheter (centimeter, antal rader, ord, antal nedslag osv.) mäter all text i materialet.

b) *Poängklassificeringsmetoden*, där en artikel tilldelas ett poängtal, oberoende av sin storlek, som sedan lika fördelas på varje kategori, som ingår i artikeln, oavsett kategoriernas relativa andel av artikelinnehållet.

c) *Huvudandelsmetoden*, då man endast klassificerar den kategori som utgör mer än hälften av artikeln.

Som minimigräns i undersökningen valdes 5 rader.

Primärmaterialen var ledarsidorna i 19 folkpartitidningar för perioden 29/8—18/9 1966, vilket gav 357 utgivningsdagar. Totalt undersöktes 948 ledarartiklar omfattande ca 72.000 rader med de tre metoderna. Kategorischemat var utformat för 1966 års valrörelse och bestod av 16 huvudkategorier och 13 underkategorier.

Som utgångspunkt användes resultatet med radräkningsmetoden och för att ej betraktas såsom skiljaktiga krävdes att de andra metoderna för varje kategori skulle ge samma resultat $\pm 20\%$ i förhållande till radräkningsmetoden.

Undersökningen visade att medelfelet per kategori för poängklassificeringsmetoden var 29,0% och för huvudandelsmetoden 26,7%, således ingen acceptabel likhet. När man nu ändrade kategorischemat så att ingen kategori enligt radräkningsmetoden hade en andel mindre än 2%, varvid schemat kom att bestå av 12 huvudkategorier och 5 underkategorier, blev felet endast 10,3% resp. 10,4%, en likhet som accepterades. Ett försök att närma metodernas resultat genom höjning av minimigränsen till 20 rader gav inget acceptabelt resultat. Ökning av urvalsmaterialet gav mindre fel för huvudandelsmetoden men tenderade sensationellt att öka felet för poängmetoden. En reliabilitetsundersökning enligt test-retest-metoden på ca 20% av materialet gav nästan samma resultat för de tre metoderna med en reliabilitetskoefficient=0,99.

Om man utgår ifrån ett givet kategorischema synes radräkningsmetoden bäst uppfylla de krav man definitionsmässigt ställer på kvantitativ innehållsanalys nämligen »objektiv, systematisk och kvantitativ beskrivning av ett meddelandes synliga innehåll».¹

De bägge andra metodernas skiljaktighet kan endast accepteras om man samtidigt tror sig kunna undersöka, förutom det synliga sakinnehållet, även ett visst samband mellan innehåll och propagandistens intentioner eller effekten på mottagaren.

Därvid kommer huvudandelsmetoden att utgå ifrån den enkla slutsatsen att endast det material som dominerar ledaren anses såsom betydelsefullt av propagandisten eller mottagaren, medan övriga sakområden endast bildar en »ram» eller »komplement» till huvudbudskapet.

Poängklassificeringsmetoden utgör däremot, i detta avseende, huvudandelsmetodens motsats, enär den endast fäster avseende vid förekomst, oavsett upptaget utrymme, men samtidigt skiljer den sig från »förekomstmetoden» därigenom att en viss vikt fästes vid sakområdets andel i förhållande till ledarens storlek. Försök att väga även artiklarna genom att tilldela dessa olika poängsumma har gjorts men ej heller detta har gett bättre resultat.²

De bägge metoderna kan således ej, i enlighet med gängse definitioner, betraktas som kvantitativ innehållsanalys i egentlig bemärkelse, emedan de innehåller kvalitativa aspekter avseende intentioner och effekt.

Genom att »breda» kategorierna kan man dock oavsett detta få metoderna att ge likartade resultat, och en sådan »breddning» kan tänkas möjlig, då man

¹ Berelson, Bernard: Content analysis in communication research, sid. 18. (New York 1952.)

² Berg, H. E. och Järsenholt, R.: Rikspolitiserings 1809—1908. Ett försök till metodstudium. (Uppsats för proseminariet i Statskunskap, Göteborg 1968.)

inriktar studiet på ett eller några få sakområden.³ Härvidlag kan man vinna avsevärda praktiska och ekonomiska fördelar. Ett tidsstudium visade att tidsåtgången för kodning med radräknings-, poängklassificerings- och huvudandelsmetoden förhöll sig som 1,0:1,5:2,0.

Björn Karlin

³ Molin, Björn: Tjänstepensionsfrågan, sid. 157 tabell 19. (Göteborg 1965.)

LITTERATURGRANSKNINGAR

LARS RUDEBECK: *Party and People: A Study of Political Change in Tunisia.*

Skrifter utg. av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala, 48. Upps. 1967. 275 s., 25: —.

Lars Rudebecks avhandling är en studie av enpartisystemets utveckling i Tunisien sedan 1960-talets början.

Hans metodiska utgångspunkter är tre: Eastons systembegrepp, Almonds funktionsschema (i versionen från *The Politics of Developing Areas*) och den gängse klassificeringen av enpartisystem efter en elitparti-massparti-skala. På denna grund konstruerar Rudebeck en tablå som visar hur funktionerna i det politiska systemet kan antas bli fullgjorda av väsentligt olika strukturer i elit- och masspartisystem, dvs. hur partiet och dess organ bör få ett starkare grepp om alla funktionerna i takt med en utveckling mot masspartipunkten på skalan.

Dessa metodiska utgångspunkter tillämpas sedan på det tunisiska fallet. Rudebeck undersöker den förändring i riktning mot masspartivarianten som det tunisiska Destour-partiet genomgått på 1960-talet. Han sätter in denna utveckling i ett vidare sammanhang av stort generellt intresse: han ser den som en direkt följd av den systematiska planpolitik på det ekonomiska området som introducerades i Tunisien 1961. För att genomföra denna politik har man haft behov av ett instrument som effektivt kunnat mobilisera folket i kampen mot underutvecklingen. Partiet har fyllt den rollen sedan det reorganiserats och aktiverats. Samtidigt har också allt större delar av de politiska funktionerna kommit att fullgöras inom ramen för partiet.

Detta visar Rudebeck i de deskriptiva kapitlen i sin bok. Ett kapitel behandlar sålunda sammanhanget mellan den nya ekonomiska planpolitiken 1961 och den utveckling i riktning mot masspartisystem som följde kort efteråt. Ett centralt kapitel i boken analyserar partiets förändrade strukturer på det regionala och lokala planet; tyngdpunkten ligger här på beskrivningen av de nya arbetsformerna och den förändrade rekryteringen till nyckelbefattningarna. Ett tredje kapitel innehåller tre fallstudier, som belägger trenden mot masspartisystem genom att visa hur partiet stärkt sitt grepp om fackföreningsrörelsen och ungdomsorganisationerna och hur det lyckats driva upp deltagandet vid valen till nationalförsamlingen. Till sist redovisas i ett kapitel en intervjuundersökning med studenter i Tunis, avsedd att belysa hur deras allmänna bakgrund och deras attityder till landets politiska system tyder på en massparti- snarare än på en elitpartisituation. I slutkapitlet knyts

trådarna samman: Rudebeck sätter in det empiriska materialet i sin teoretiska ram och visar hur var och en av funktionerna i Tunisiens politiska system under 1960-talet i allt större utsträckning kommit att domineras av partiet.

Till grund för Rudebecks avhandling ligger alltså flera av de mest centrala och omdebatterade begreppen i modern statsvetenskaplig teori. Hans bok hör till dem som kan ge underlag för metodiska diskussioner i en rad riktningar. Här kan bara några få punkter tas upp, sådana punkter där de val som Rudebeck — implicit eller explicit — har träffat tycks mig ha fått särskilt påtagliga följder för hur han avgränsat undersökningen av det empiriska materialet. Först skall behandlas ett par problem kring hans val av det funktionalistiska betraktelsesättet över huvud, därefter hans val av schema inom denna skola. Efter dessa båda avsnitt skall jag övergå till några frågor utan samma anknytning till de teoretiska grundstenarna. I det fjärde och sista avsnittet skall ett försök göras att summera bokens förtjänster, som — det bör redan nu sägas — alldeles dominerar intrycket av denna avhandling.

1

Den som läser Rudebecks avhandling får inte något intryck av att den funktionalistiska metod som han tillämpar skulle vara omstridd. Det inledande avsnitt på sex sidor, där han presenterar funktionalismen och sitt eget sätt att använda den (s. 9—14), ger ingen bild av den hårdhänta kritik som metoden mött ända sedan den först lancerades i amerikansk statsvetenskap på 1950-talets mitt.¹ Rudebeck förmedlar blott en av kritikernas synpunkter. Han nämner att funktionalismen påstås lida av en statisk tendens och att Almond själv förefallit redo att medge detta. Denna kritik tillbakavisar Rudebeck i korthet.

Även den som anser funktionalismen fruktbar kan uppfatta det som beklagligt att kritikernas argument diskuteras så litet. Läsaren berövas därigenom varje antydan om vad som måhända går förlorat i förklaringen av det tunisiska förlopp som Rudebeck skildrar genom de brister som många velat se i funktionalismen, eller i varje fall i metoderna hos den skola av funktionalister som Rudebeck ansluter sig till. Två sådana punkter förefaller särskilt väsentliga.

Den funktionalistiska modellen ger, som det ofta sagts, svar på frågan *hur* snarare än på frågan *varför*. Den visar t.ex. — för att låna en formulering hos Rudebeck själv (s. 14) — hur en viss funktion fullgörs på ett nytt sätt av nya strukturer, eller hur utförandet av en viss funktion förs över från en struktur till en annan. Men den förklarar, menar kritikerna, inte varför detta sker. Funktionsanalytikerna intresserar sig för politik som ett »coordinated set of happenings», men sällan för de föreställningar om mål för samhället som kan driva de agerande. Den ideologiska aspekten faller med andra ord oftast bort. Så sker också i Rudebecks avhandling, så när som på några sidor i kap. III. Man får inte veta om författaren är medveten om vikten av de frågor på detta område som läsarna måste ställa sig

¹ Den mest koncentrerade och möjligen mest djupgående kritiken läggs fram i Robert E. Dowse, »A Functionalist's Logic», *World Politics*, vol. XVIII (1965—66), s. 607—622. En utmärkt översikt av debatten, elementärt skriven men självständig och klarläggande, ger Roy E. Jones i *The Functional Analysis of Politics: An Introductory Discussion*, London 1967.

men som nu faller utanför hans undersökning, trots att de rimligen måste vara väsentliga för de orsaksförklaringar som han ger. Jag syftar på en rad problem som brukar inta en central plats i litteraturen om politisk utveckling i länder jämförbara med Tunisien. Vad är det för föreställningar om det framtida tunisiska samhället och dess ekonomiska och politiska system som präglar diskussionen? Hur starkt socialistiskt färgad är argumenteringen för den planpolitik som är utgångspunkten för Rudebecks undersökning? Vilken roll spelar »enpartiideologien», de föreställningar som skall legitimera Destour-partiets rätt att ensamt fullgöra intresseartikulerings- och intresseaggregeringsfunktionerna? Vilka element av nationalism ingår i dessa idékretsar, i vad mån motiveras reformerna med en önskan om oberoende av utländska ekonomiska intressen och med behovet av kraftkoncentration utåt?²

Ingen kan begära att Rudebeck skulle ha tagit på sig uppgiften att ge svar på alla dessa frågor, ej heller att han skulle ha sökt komma tillrätta med de metodiska svagheter hos funktionalismen som man kan se som en orsak till att frågorna inte tas upp.³ Rudebeck understryker f.ö. mycket klart (s. 14) att hans schema är operationellt, framlagt utan märkligare teoretiska pretentioner, avsett som en guide till de relevanta forskningsproblemen och som ett sammanhang där forskningsresultaten kan granskas på ett meningsfullt sätt. Men det är just dessa frågor — om relevansen av de valda forskningsobjekten i förhållande till de utelämnade och om lämpligheten av det valda schemat för att inplacera och bedöma forskningsresultaten — som man hade velat se närmare diskuterade. Begränsningarna i undersökningen motiveras inte för läsaren, av allt att döma därför att Rudebeck inte tar upp den diskussion som skulle ha gjort det självklart att betona dessa begränsningar, nämligen en diskussion av kritiken mot funktionalismen.

Samma resonemang är också tillämpligt i fråga om den andra punkt där jag menar att invändningarna mot funktionalisterna varit värda att beröras. Jag syftar på det ringa intresse för förvaltningsstrukturerna som ansetts utmärka denna skola.

Almond ägnar som bekant endast några sidor åt output-sidan av sin modell och vad han kallar the governmental functions: rule making, rule application och rule adjudication. Rudebeck modifierar Almond på ett sätt som ytterligare skärper detta drag: han slopar hela output-sidan och lägger i stället till en sjätte funktion till de fem som Almond fört under input-sidan, nämligen application of the

² Dessa frågor kan naturligtvis ses som en sida av den kanske oftast framförda invändningen mot funktionalismen, nämligen dess benägenhet att leda till ett statiskt betraktelsesätt. Som redan nämnts avvisar Rudebeck (s. 14) den kritiken. — Det bör tilläggas att ideologiens roll inte endast är att fungera som dynamiskt element i den politiska processen. Ideologiska föreställningar kan ju också fullgöra legitimerande och integrerande funktioner och i detta syfte användas mer eller mindre manipulativt av en elit (jfr t.ex. diskussionen i Z. Brzezinski & S. Huntington: *Political Power: USA/USSR*, London 1964, s. 45 ff.).

³ Intressanta bidrag till diskussionen om dessa frågor för Tunisien del ges i uppsatser av Jean Duvignaud, Abdulwahab Boudhiba och Lili Ben Salem i ett specialnummer av *Revue de l'Institut de Sociologie*, 1967: 2—3, s. 431—464, samt i Khali Zamiti, »Les freins idéologiques au développement», *Cahiers Internationaux de Sociologie*, vol. XLI (1966), nr 2, s. 106 ff.

decisions (s. 12 f.). I slutkapitlet tillägger han att denna funktion — såvida den inte utförs i ett administrativt vacuum, vilket knappast någonsin sker — naturligen tenderar att bli en subfunktion i intresseaggregeringen snarare än en funktion i sin egen rätt (s. 257). Rudebeck behandlar över huvud inte den centrala förvaltningens roll i sin bok utan nöjer sig i sin sammanfattning med ett antagande — formulerat som ett påstående — att Destour-partiets ökade inflytande över intresseaggregeringen motsvaras av ett lika ökat inflytande över bl.a. den administrativa funktionen (s. 257), alltså även över den del som den centrala förvaltningen fullgör. Både på det generella planet och i tillämpningen på det tunisiska fallet är dock detta ståndpunkter som kan ifrågasättas.

Även inom den funktionalistiska skolan finns det som bekant riktningar som velat lägga större vikt vid förvaltningens roll. Almond själv har senare medgivit att byråkratien är en central struktur, i viss mening t.o.m. den centrala strukturen såtillvida att alla andra strukturer är betydelsefulla i mån av deras förmåga att inverka på byråkatiens handlande.⁴ Ser man på några studier från andra utvecklingsländer är det också lätt att finna exempel som talar i denna riktning och som i alla händelser gör det klart, att Rudebecks syn inte kan accepteras i den generella form han givit den. Undersökningar från Indien visar hur affärsgrupper lyckats förmå administrationen att inte tillämpa lagar och bestämmelser som genomdrivits i legal ordning men som strider mot deras intressen.⁵ Även Leonard Binders bok om Iran ger exempel på byråkatiens nyckelställning, klart uppfattad av de intressegrupper som riktat in sin aktivitet direkt på tjänstemännen och visat stor uppslagsrikedom i valet av metoder.⁶ Här förslår alltså inte det funktionalistiska schemat: processen avbryts mitt på output-sidan, man har en rule making som inte följs av rule application.

I det tunisiska fallet tycks det dock vara från andra synpunkter som förvaltningen är av intresse. Som Wallerstein och Pye noterat kan det ytligt sett förefalla som om partiets män tagit ett allt fastare grepp om förvaltningen i ett samhälle, medan det i själva verket är administratörerna och experterna som värvas till partiet och får inflytelserika befattningar där utan att vara partimän i egentlig mening; status i partiet blir en konsekvens av status på annat håll, icke tvärtom, och vederbörande fortsätter att agera efter de värderingar som är gängse i deras administrativa eller tekniska miljö. I exempelvis Burma och Indonesien tycks även partier som förfogat över den prestige en långvarig och framgångsrik självständighetskamp kan ge ha misslyckats med att bemästra administrationen.⁷ I Tunisien borde framför allt planeringsbyråkratien vara intressant i detta perspektiv.

⁴ G. Almond, »A Developmental Approach to Political Systems», *World Politics*, vol. XVII (1965), s. 187.

⁵ Fred W. Riggs, »The Theory of Developing Polities», *World Politics*, vol. XVI (1963), s. 153 f.

⁶ Leonard Binder, *Iran: Political Development in a Changing Society*, Berkeley 1962, passim, särsk. s. 255 ff.

⁷ Se Immanuel Wallersteins bidrag i *Political Parties and Political Development*, ed. by J. LaPalombara & M. Weiner, Princeton 1964, s. 214, samt L. Pye, *Aspects of Political Development*, Boston 1966, s. 19 ff.

Det är uppenbart att valet av planhushållningslinjen måste leda till en stärkt ställning för byråkratien. Det förefaller som om planministeriet (le Secretariat d'Etat au Plan et aux Finances) från 1963 tagit ett fastare grepp om planeringen på provinsledningarnas och de andra ministeriernas bekostnad; det är svårt att undgå intrycket av motsättningar om fördelningen av resurserna gentemot både vissa av provinserna och vissa av fackministerierna.⁸ Men i vilken utsträckning partiinstanserna kan och vill påverka dessa avgöranden är en öppen fråga.⁹ Man undrar i vad mån den femte av Rudebecks funktioner — aggregeringen av intressen till beslut — i realiteten kan sägas bli fullgjord av partiets organ när det gäller avgörandena inom ramen för planpolitiken.¹⁰ Har möjligen planministeriets tekniker tagit ledningen och övergången till planpolitik i själva verket lett till att partiets roll — tvärt emot den allmänna tesen i Rudebecks bok — i ett avseende minskat i och med att partiet blivit ett verktyg för den planmässiga kampen mot ekonomisk underutveckling? Samma frågor ställer man sig i samband med ett ännu

⁸ Jfr art. »Mobilisation des masses et croissance économique: evaluation des expériences marocaines et tunisiennes», *Revue Internationale de Travail*, juli 1966.

⁹ En ytterligare sida av administrationens och särskilt planbyråkratins roll som kunde förtjäna att nämnas har inte berörts av Rudebeck, möjligen som följd av hans modifiering av Almonds version från 1960. I samband med att Rudebeck slopat distinktionen mellan input- och output-sidorna har han nämligen slagit samman intrest aggregation och rule making till »aggregation of political interests into compromises upon which decisions are based» (s. 13). Denna förenkling kan diskuteras från flera synpunkter; av intresse i detta sammanhang är att ett led i vad Almond kallar intrest aggregation består i att förvandla artikulerade intressen till utformade, formellt tillämpbara policy-alternativ. Det är en uppgift där den tekniskt-formella sidan är en huvudsak, och denna kan i ett ekonomiskt-politiskt system som det tunisiska knappast bemästras utan administrationens medverkan, dvs. medinflytande. Denna funktion skiljer sig så klart från de politiska beslutsfattande som Almond innefattar i rule making, att det generellt blir ett argument mot att slå samman de båda funktionerna; i det tunisiska fallet kan Rudebecks modifiering ha bidragit till en underskattning av den centrala administrationens roll. — En annan reflexion inför Rudebecks sammanlagda funktion kan tilläggas: det är knappast metodiskt lyckligt att använda en terminologi som tycks förutsätta att politiska beslut alltid skall vila på kompromisser.

¹⁰ Flera observatörer av tunisisk politik har ansett sig kunna konstatera en utveckling mot »teknokrati». Se t.ex. J. Ben Brahem, »Le socialisme tunisien», *Mois en Afrique*, nov. 1966. Ganska klara antydningar i samma riktning har också kunnat publiceras i den tunisiska samhällsvetenskapliga tidskriften: A. Zghal, »Décolonisation et nouvelle dynamique de la construction nationale en Tunisie», *Revue Tunisienne des Sciences Sociales*, aug. 1967. De auktoritära teknokratattityder som visats gentemot deltagarna i jordbrukskooperativen, trots partiets tes om kooperativens demokratiskt uppfostrande syfte, behandlas av samme förf. i följande nr av samma tidskrift (okt. 1967). — Signifikativt för samma tendenser är måhända att projekt om vinstandel för arbetarna eller om medinflytande för dem i företagets ledning aldrig fått någon reell betydelse i Tunisien; de *comités d'entreprise* som i ett tidigare skede inrättades har stannat på papperet. — En noggrann men alltför teknisk analys av det tunisiska planeringssystemet ges av Yves Bernard i »L'expérience Tunisienne de planification», *Bulletin de liaison et d'information de l'administration centrale de l'économie et des finances*, sept.—nov. 1967.

ömtåligare intresseladdat problem, nämligen arbetarnas lönenivå. För planministeriet måste det väsentliga vara att reservera den nödvändiga delen av nationalprodukten för investeringarna enligt tre- och fyraårsplanerna, medan arbetarnas företrädare inom partiet kan tänkas göra andra avvägningar både på denna punkt och ifråga om de relativa löneförhållandena för olika grupper i samhället.

Om hela den problematik som berör den centrala förvaltningens roll har emellertid Rudebeck ingenting att säga.¹¹ Delvis kan detta hänga samman med hans koncentration till de regionala och lokala nivåerna, en sak som det finns anledning att återkomma till. Men hans underlåtenhet att ens i korthet beröra dessa frågor bör i första hand ses som en konsekvens — den sista av de två som jag här tagit upp — av att han avstått från att diskutera kritiken mot den funktionalistiska metod som ligger till grund för hans bok.

2

Det är Almonds schema i *The Politics of Developing Areas* från 1960 som Rudebeck efter ett par förändringar har använt sig av. Några år senare, i en artikel i *World Politics* 1965, publicerade Almond emellertid en reviderad modell, tillkommen under intryck av den kritik som hans arbete mött.¹² Den nya versionen har avsevärda metodiska fördelar, inte minst när det gäller sättet att precisera interaktionen mellan det politiska systemet och andra system i ett samhälle. Men tillämplad som ram för empirisk forskning är den möjligen alltför komplicerad, såsom Almond själv tycks befara (s. 201). Det är därför inte överraskande att Rudebeck meddelar (s. 14) att han hållit fast vid den enklare första versionen. Svårare att förstå är att Rudebeck — även här utan att diskutera saken — avhållit sig från att utnyttja två ganska elementära tillskott i Almonds andra modell, tillskott som tillgodoser uppenbara brister i hans första version och som dessutom synes ha påtaglig betydelse för förklaringen av det tunisiska förloppet.

Jag tänker i första hand på hur Almond framhäver att det politiska systemet i ett visst land påverkas av det internationella systemet, dvs. att inputs från det större systemet kan föranleda förändringar i vad som från en synpunkt är ett subsystem.¹³ I och för sig är ju detta långt ifrån någon ny tanke — den finns redan i själva källskriften för femton år sen, Eastons *The Political System* — men Rudebeck synes ändå betrakta Tunisiens politiska system som en sluten enhet, utan samspel med omvärlden. Ett andra nytillskott i Almonds senare version är vad han kallar

¹¹ Henry Bienen, *Tanzania: Party Transformation and Economic Development*, Princeton 1967, ett arbete med ett syfte som delvis liknar Rudebecks, ger en intressant redogörelse för diskussionen i Tanzania om relationerna mellan parti och förvaltning, tjänstemännens politiska engagemang, partifunktionärernas civil service-bakgrund etc. (s. 148 ff.).

¹² G. Almond, »A Developmental Approach to Political Systems», *World Politics*, vol. XVII (1965), s. 183—214.

¹³ A.a. ,s. 190, 196, 201 f. Synpunkten framhävs ännu starkare i Almond-Powell, *Comparative Politics: A Developmental Approach*, Boston 1966, s. 14. — En av de tidigaste kritikerna av Almonds version 1960 från denna synpunkt var Fred W. Riggs i »The Theory of Developing Politics», *World Politics*, vol. XVI (1963), s. 171.

system maintenance, som han tillmäter en central plats. Både Almond och ett par av hans kolleger i Princeton-gruppen använder termen i ganska skiftande betydelser. Den innebörd som har den klaraste relevansen för det tunisiska fallet avser det förhållandet, att förändringar i ett politiskt system kan genereras av vad man kunde kalla systemets självbevarelsedrift, dvs. av en medveten anpassning efter redan inträffade eller förutsedda förändringar utanför systemet för att säkra detsamma framtida ställning.¹⁴

Jag skall inte här ta upp en diskussion av hur dessa båda utbyggnader av Almonds modell enklast skulle fogas till hans första, av Rudebeck använda version. I stället skall jag ange två konkreta exempel som synes mig visa, att Rudebecks framställning i den deskriptiva huvuddelen av hans bok blivit mindre övertygande till följd av att han inte använt sig av dessa Almonds utbyggnader. Det första exemplet gäller orsakerna till valet av planpolitik och en »tunisisk socialism» 1961, det andra gäller orsakerna till reorganisationen och aktiveringen av Destour-partiet från 1963.

I sin framställning av planpolitikens bakgrund och tillkomst (s. 69 ff.) anger Rudebeck ingen annan orsak än ekonomiskt nöd tvång. Den liberala politiken under de första åren efter självständigheten 1956 hade kring 1960 lett till en stagnerande ekonomi och ett växande underskott i handelsbalansen. Efter denna misslyckade satsning på ett slags marknadsekonomi hade man inget annat val än att gå över till en planeringspolitik med socialistiska förtecken.

Naturligtvis ger denna bild en väsentlig del av sanningen. Men i sin helhet blir den skev därför att utvecklingen inom det internationella system där Tunisien utgör en del har lämnats ur sikte. Socialismen blev som bekant under 50-talets sista år en alltmer utbredd paroll inom den arabiska och afrikanska världen. Nassers Egypten antog officiellt socialismen, den panarabiska propagandan fick samma färg, och en liknande utveckling pågick inom den algeriska befrielsefronten, som snart skulle överta ledningen i Bourguibas mäktiga grannland och som förlagt sin exilregering till Tunis i slutet av 1958. Valet av socialismen och planpolitiken träffades vid en tidpunkt då Bourguiba tvingats söka stöd just hos denna panarabiska miljö. Bizerte-krisen på sommaren 1961, som för åtskillig tid förstörde förhållandet till Frankrike både politiskt och ekonomiskt, innebar ett nederlag för den moderata och mot Frankrike försonliga linje som Bourguiba förkroppsligat. Denna linje hade 1955—56 lett till en konflikt om autonomifördraget med Frankrike mellan Bourguiba och partiets ultranationalister under generalsekreteraren Ben Youssef. Bourguiba hade vunnit den striden, som förde Tunisien till randen

¹⁴ Denna beskrivning av system maintenance-funktionen ansluter sig närmast till framställningen i Almond-Powell, a.a., s. 14. — Det är knappast nödvändigt att här ge någon redogörelse för Almonds version 1965, i huvudsak upprepad i Almond-Powell 1966. Huvudtanken — förenklat och koncentrerat återgiven — är att funktionerna från 1960 sätts in i ett större sammanhang: de ses som conversion functions inom det politiska systemet, medan detta systems interaktion med omgivningen, inklusive det internationella systemet, ses som dess capabilities functions och dess anpassning till denna omgivning i syfte att förbättra sin funktionsduglighet hör till vad Almond kallar dess system maintenance functions.

av ett inbördeskrig, men Ben Youssef slog sig ner i Egypten, där han protegerades av Nasser. Sådant var läget när Bourguiba tog steget över till en ny ekonomisk politik.

Planpolitikens genombrott bör alltså till avsevärd del ses som en anpassning av Tuniens politiska system till förändringar i det internationella systemet, vad Almond skulle betrakta som ett prov på dess responsive capability. Den kan emellertid också ses som en anpassning av annat slag, ett resultat av dess system maintenance functions. Gränsen är naturligtvis vag, men i det konkreta fallet är innebörden lätt att se.

En socialistisk planpolitik kan för Bourguiba 1961 ha tett sig som ett nära nog oundgängligt medel att säkra systemets ställning: en medveten förändring i systemet för att hindra dess kullkastande. Risken för en come-back av yousefisterna, stödda på Nasser och FLN-förbanden i Tunisien, som hade ansträngda relationer med Bourguiba, kunde väntas öka, om han lät dem ensamma få utnyttja socialismens attraktionskraft.¹⁵ I Bizerte-konjunkturen innebar en socialistisk planpolitik en möjlighet att kanalisera den stämning som konflikten framkallat: en starkt nationell känsla av att landet var utlämnat åt sig självt för att besegra de ekonomiska svårigheterna. I ett längre perspektiv talade en rad andra hänsyn för samma val. Tre av dem skall nämnas här.

Faran att antingen Nasser och yousefisterna eller kommunisterna skulle göra landvinningar bland de intellektuella, studenterna och ungdomen kunde bäst förekommas genom att annektera en populär del av deras program.¹⁶ Bourguiba brukar anses starkt medveten om studentopinionens betydelse och risken att förlora anslutningen från denna snabbt expanderande nyckelgrupp.¹⁷ De svårigheter som studentoppositionen ändå berett honom 1966—68 kan anses ge belägg för att riskerna för hans och regimens ställning inte varit obetydliga om den traditionella ekonomiska politiken fullföljts.¹⁸ — Två andra potentiella hot mot systemets stabilitet

¹⁵ I Bizerte-krisen spelade den tunisiska armén för första gången en väsentlig roll. De tunisiska förbanden hade 1954—56 visat en tydlig dragning åt Ben Youssefs linje (se André Martels rapport i Léo Hamon, *Le rôle extra-militaire de l'Armée dans le Tiers Monde*, Dijon 1966). I mordkomplotten mot Bourguiba på hösten 1962 var yousefisterna och officerare de ledande, enligt den officiella versionen (Rudebeck, s. 60).

¹⁶ Enligt *Le Monde*s välunderrättade medarbetare i Tunis skall Bourguiba i resomangen med sina medarbetare 1961 direkt ha hänvisat till kommunistfaran: »Il faut couper l'herbe sous le pied des communistes» (J. Ben Brahem, »La genèse d'une politique», *Le Monde* 5 aug. 1964). Ett gott exempel på hur kommunisterna kritiserade Bourguibas ekonomiska liberalism ger en artikel av M. Harmel i *African Communist*, sept. 1961, s. 23 ff. — Kommunistpartiet i Tunisien förbjöds i januari 1963.

¹⁷ Jfr Jean Lacouture, »La Tunisie s'interroge sur l'avenir du socialisme Destourien», *Le Monde* 10 maj 1967.

¹⁸ Även efter planpolitikens genomförande har Bourguiba kritiserats för halvmesyryr, särskilt i samband med hans förhållandevis västorienterade utrikespolitik. I ett tal i december 1967 inför studenter i Destour-partiet såg han sig nödgad att ta upp kritiken från dem som anser att Tunisien för en reaktionär politik och är kapitalismens allierad. Enligt Bourguiba ställde sig de som påstått detta i medveten tjänst hos någon utländsk makt (*Le Monde* 20 dec. 1967). — I samband med krisen i Mellersta

talade slutligen också för det val som Bourguiba träffade. Det ena kom från de privata affärs- och industriintressena, som annars i hägnet av en liberal ekonomi kunde utveckla sig till en övermäktig påtryckningsgrupp utanför partiets kontroll. Det andra kom från de betydande regionala skillnaderna i ekonomisk utveckling inom Tunisien, som spelat en roll för yousefisternas starka ställning i den fattiga södern och som knappast kunde minskas utan en mycket betydande statlig intervention.¹⁹

Bourguibas centrala strävan brukar anses vara att upprätthålla största möjliga consensus inom landet, att isolera och minska missnöjeshärdar och därmed bevara partiets oöstridda ledning. I 1961 års internationella situation — både när det gäller opinionerna i arabvärlden och Tuniens eget utrikespolitiska läge — bör en planpolitik förenad med »tunisisk socialism» ha tätt sig som det både på kort och lång sikt givna instrumentet. Det är i detta sammanhang som valet av planpolitiken bör sättas in, vid sidan av det ekonomiska nödläge som Rudebeck uteslutande uppehåller sig vid.

Det andra exemplet på konsekvenserna av att Almonds reviderade version inte till någon del utnyttjats gäller bakgrunden till reaktiveringen och omorganisationen av partiet.

Rudebecks huvudtes är att orsaken var de krav som ställdes ifråga om mobilisering av folket genom planpolitiken och över huvud genom de mer energiska ansträngningarna att bekämpa underutvecklingen. Säkert var också detta den väsentligaste orsaken, men den var knappast den enda. Reaktiveringen bör också ses som ett utslag av strävan att engagera ungdomen i partiet.²⁰ Genom att vidga partiets verksamhetsområde och ställa större krav på partiets kadrer fick man en möjlighet att påskynda generationsväxlingen. Man vann ett medel att tvinga bort sådana militanter, som ansåg meriterna från befrielsekampen berättiga dem att sitta kvar på nyckelbefattningar ute i provinserna också vid de nya uppgifter som självständigheten ställt partiet inför. Ett av Rudebecks huvudresultat är den omsorgsfulla och väl belagda bild han ger av den förändrade rekryteringen, däribland för yng-

östern i juni 1967 förekom som bekant omfattande kravaller i Tunis mot västmaktsbeskickningar och judisk egendom, vilket tolkades som en demonstration av solidaritet med Nasser och protest mot Bourguibas moderata hållning gentemot Israel. För sin roll vid dessa kravaller dömdes en student vid universitetet i Tunis till tjugo års straffarbete, vilket den 16—19 mars 1968 ledde till strejker och oroligheter vid universitetet. Trettiofyra studenter och lärare anhölls. Enligt en regeringskommuniké hade säkerhetspolisens undersökningar avslöjat en subversiv ledargrupp inspirerad av »utländska rörelser». Vid extra sammanträde med nationalförsamlingen fördömde dess president gruppens aktion, som riktat sig mot »staten, partiet och regimen» (*Le Monde* 30 mars och 4 april 1968).

¹⁹ Jfr A. Zghal, »Décolonisation et nouvelle dynamique de la construction nationale en Tunisie», *Revue Tunisienne de Sciences Sociales*, aug. 1967, samt Douglas Ashford, »Political Aspects of Rural Development in North Africa», i L. C. Brown (ed.), *State and Society in Independent North Africa*, Wash. 1966, s. 217.

²⁰ Douglas E. Ashford, »Neo-Destour Leadership and the 'Confiscated Revolution'», *World Politics* 1963, s. 230.

ringen, av partiets regionala ledarkadrer. Men detta resultat av aktiveringen framhävs inte som ett från början medvetet och klart bidragande motiv till den förnyelse och expansion av partiets verksamhet som man beslöt vid 1960-talets början.²¹ Att integrera den yngre generationen inom partiets ram var dock nödvändigt för att på lång sikt stärka partiets ställning.

Även här synes uppenbara skäl ha talat för att initiera en förändring inom systemet i syfte att stärka det på lång sikt. Det är som bekant ett återkommande mönster i många utvecklingsländer att fackförbund och ungdomsförbund börjar betrakta sig som pådrivande förtrupper i samhällsbygget, när partiledningen absorberats av regeringsuppgifterna; de missnöjda inom partiet, särskilt i den yngre generationen, söker sig dit, och organisationerna kan snabbt bli företrädare för starkt kända intressen i öppen konkurrens med partiet.²² Den tunisiska regimens tidigare svårigheter med fackförbunden bör ha gjort den uppmärksam på denna risk.²³ Problemen i samband med successionen efter Bourguiba talade för samma handlingsätt. Som Rudebeck framhåller (s. 90) är Bourguiba själv starkt medveten om hur vanskelig efterträdarfrågan kan bli. Ju mer partiet framträdde som en aktiv, dominerande organisation, med god plats även för de yngre kadrenna, desto mer legitimitet och auktoritet skulle den av partiet utsedde kunna dra fördel av.

Båda dessa konkreta fall — orsakerna till plan- och socialiseringspolitiken och orsakerna till reaktiveringen av partiet — tycks mig alltså visa, att de två förändringar i Almonds ursprungliga funktionsschema som jag här uppehållit mig vid är av betydelse för en adekvat förklaring av förändringarna i Tuniens politiska system. Rudebecks huvudresultat — hans demonstration av hur partiet alltmer kommit att dominera de politiska funktionerna i takt med utvecklingen mot massparti — rubbas ju inte av detta. Däremot påverkas hans förklaringar av orsakerna till att denna utveckling tog sin början. Det orsakssamband mellan planpolitiken och partiaktiveringen²⁴ som är en av Rudebecks huvudteser (s. 23, 249) framstår inte heller som lika väl belagt, när man tar hänsyn till att gemensamma faktorer gynnat båda dessa utvecklingslinjer.

²¹ Däremot framhåller Rudebeck att Bourguiba i och för sig starkt önskade en förnyring i partiet (s. 90).

²² Jfr I. Wallersteins art. i *Political Parties and Political Development*, ed. by J. LaPalombara & M. Weiner, Princeton 1966, s. 209.

²³ Även efter det att Bourguiba vunnit konflikten 1956 med UGTT om socialismen och organisationens generalsekreterare Ben Salah avsatts (Rudebeck, s. 37, 106), kunde samma tendenser framträda inom organisationen (se Ashfords art. i Brown, a.a., s. 216, och Rudebeck, s. 186 f.). Bourguibas val av planpolitiken och hans utnämning av Ben Salah till planminister undanröjde denna missnöjesanledning, men nya kunde naturligtvis uppstå, bl.a. inom planpolitikens ram.

²⁴ Det bör nämnas att denna Rudebecks tes framförts redan 1965 av Douglas Ashford i en art. som Rudebeck tagit del av (»Neo-Destour Leadership and the 'Confiscated Revolution'», *World Politics*, vol. XVII, jan. 1965, s. 227). Även om Ashfords iakttagelse framförs mycket kortfattat förefaller det som om Rudebeck haft skäl att hänvisa till den.

I det följande skall några frågor diskuteras som inte sammanhänger med avhandlingens metodiska utgångspunkter. Det gäller principerna för Rudebecks val av undersökningsobjekt,²⁵ hans koncentration på de regionala och lokala nivåerna samt frågan om värdet av två särskilda avsnitt i avhandlingen.

Som nämndes inledningsvis har Rudebeck använt funktionsmodellen och elit-massparti-skalan för att sammanställa en tablå över det fält som kan antas bli berört av en utveckling mot en masspartisituation. Självfallet har han sedan måst göra ett urval av sektorer att rikta in undersökningen på. De områden han stannat inför har redan angivits (rekrytering och funktionssätt i regionala och lokala partistrukturer, fackföreningarnas och ungdomsorganisationernas förhållande till partiet, valdeltagande och studentattityder). Någon motivering lämnas inte till att just dessa sektorer av det potentiella forskningsfältet har föredragits framför andra som i och för sig ligger lika nära till hands. Inte heller görs något egentligt försök — trots värdefulla ansatser i slutkapitlet — att diskutera i vad mån de valda sektorerna kan antas ge en representativ bild av utvecklingen inom systemet i dess helhet, dvs. i vad mån den ytliga kunskap som står till buds om andra sektorer pekar i samma riktning som Rudebecks resultat.

Undersökningar som skall pröva en hypotes genom punktundersökningar i ett stort material får naturligtvis inte riktas in på sådana sektorer, där man på förhand tror sig veta att den presumerade trenden visat sig. Det metodiskt rimliga — om man som Rudebeck vill belägga en utveckling av systemet i dess helhet — förefaller i stället vara att göra motsatsen, alltså välja ut områden där man saknar varje impressionistisk förhandskänedom om att den förmodade utvecklingen slagit igenom. Om man får döma efter ett par formuleringar i förbigående hos Rudebeck är det emellertid det första snarare än det andra tillvägagångssättet som han använt.²⁶ Mot den bakgrunden synes det vara en väl kategorisk formulering som Rudebeck använder, när han avslutar sin sammanfattning (s. 257) med att slå fast, att sedan 1961 partiets roll fortsatt att öka i fullgörandet av *samtliga* funktioner i Tuniens politiska system.

²⁵ Vad som här skall diskuteras är valet inom ramen för Rudebecks metodiska schema; de val som detta schema i sig implicerar har redan behandlats i det första avsnittet ovan.

²⁶ Rudebeck nämner (s. 99) att tillgängliga uppgifter tyder på att det är på de lägre nivåerna i det politiska systemet som man får söka om man vill finna viktiga och långtgående effekter av partikongressbesluten 1964 om omorganisationen av partiet. Som sedan framgår är det också på just dessa nivåer som han koncentrerar sin undersökning. — Vidare nämner han (s. 185) att det vid en utveckling mot masspartisystem är logiskt att vänta sig växande oförmåga inom systemet att tolerera oberoende intresseartikulation. Han konstaterar att en sådan tendens varit tydligt märkbar under den dramatiska striden mellan den nationella ledningen och fackförbunden 1964—66. Dessa händelser »will therefore (min kurs.) be the first of the three cases studied».

Som flera gånger nämnts är Rudebecks undersökning starkt koncentrerad till de regionala och lokala nivåerna i tunisisk politik. Det finns emellertid en väsentlig motivering från generell synpunkt till att söka höja en undersökning med Rudebecks syfte från det regionala och lokala till det nationella planet. Jag tänker på möjligheten att den politiska ledningen i ett land kan tänkas mobilisera folket och ge det tillfälle till politiskt deltagande, samtidigt som detta deltagande strikt begränsas till den regionala och lokala nivån; avgörandena på nationell nivå däremot förbehålls alltså fortfarande en regerande elit. Det tycks vara detta experiment som tillämpats i Pakistan på senare år.²⁷ Att dess politiska system är mycket olikt Tuni-siens hindrar ju inte att distinktionen mellan folkligt deltagande efter olika nivåer är värd att beakta. Den pekar på tänkbara felkällor vid en koncentration på de lägre nivåerna, även om det i Tuni-siens fall inte finns skäl att vänta sig någon så genomförd diskrepans.

En bättre balans mellan lokalt-regionalt och nationellt kunde skapas på flera sätt. En möjlighet vore ett par fallstudier, som gav någon uppfattning om vilken medverkan från de regionala och lokala partistrukturerna som förekommer exempelvis vid planarbetet för vederbörande områdes del. Ett sådant försök att följa gången av några väsentliga projekt inom planpolitikens ram upp till avgörandena på det nationella planet hade haft goda utsikter att träffa centrum i kampen i fördelningsfrågorna. Det hade också givit någon inblick i den tidigare berörda frågan om planadministrationens roll vid intresseaggregeringen och beslutsfattandet.

I det föregående har efterlysts i huvudsak fyra slags kompletteringar i avhandlingen: utförligare diskussion av metodfrågorna; försök att precisera relevansen av de undersökta delfrågorna i förhållande till de utelämnade; ett modellval som givit bättre orsaksförklaringar i ett par avsnitt; samt några fallstudier som fört upp undersökningen på det nationella planet och belyst funktionssättet i den planeringspolitik som är avhandlingens utgångspunkt. Dessa önskemål om utvidgningar gäller visserligen — med undantag för det sista — sådana saker som knappast skulle kräva någon egentlig ytterligare forskning utan snarare en precisering av avhandlingens metodiska och ämnesmässiga gränser. Men det kan ändå vara rimligt att försöka ange åtminstone ett par avsnitt i avhandlingen som i gengäld kunde ha utgått. De två avsnitt jag tänker på är intervjuundersökningen med studenter i Tunis (s. 222—248) samt studien om valdeltagandet (s. 206—221).

Kapitlet »Students and Politics» grundas på intervjuer med 59 förstaårsstudenter vid naturvetenskapliga fakulteten i Tunis universitet. Undersökningen gäller studenterna under läsåret 1965—66, och den utfördes i slutet av andra terminen på deras första läsår (dvs. på våren 1966). Det är i och för sig en ovanlig framgång att få utföra en undersökning av denna typ i ett samhälle som Tunisien. Från den synpunkten är det förstaeligt att Rudebeck velat redovisa materialet. Från en annan synpunkt ter det sig emellertid tvivelaktigt att ge plats i en avhandling för en undersökning som är behäftad med så väsentliga felkällor.

²⁷ Myron Weiner, »Political Participation and Political Development», i *Modernization: The Dynamics of Growth*, ed. by M. Weiner, N. Y. 1966, s. 214.

Den allvarligaste är att samplet bestod av 95 studenter, varav alltså endast 59 kunde intervjuas. Det betyder att bortfallet uppgår till nästan 40 %, och Rudebeck har inte haft några möjligheter att kontrollera i vad mån de 59 är representativa för de 95. På en punkt, där möjlighet till kontroll verkligen föreligger, är resultatet mycket negativt.²⁸ Det framgår av tab. 41 (s. 229) att bara 34 % av de intervjuade är medlemmar av det tunisiska studentförbundet. Tidigare i avhandlingen (s. 40) har man fått veta att ungefär 85 % av de tunisiska studenterna tillhör förbundet. Denna mycket betydande diskrepans — som Rudebeck inte påpekar — kan bero på bortfallet. Den kan också bero på att själva populationen (452 förstaårsstudenter vid naturvetenskapliga fakulteten) inte är representativ för studenterna i allmänhet. Den kan slutligen bero på att validiteten på intervjuvaren är låg. Men konsekvenserna för bedömningen av undersökningens värde blir naturligtvis desamma oavsett vilken av dessa orsaker som är den väsentliga.

Undersökningen utfördes under ledning av en forskare vid Tunis' universitets socialvetenskapliga forskningscentrum vid en tidpunkt då Rudebeck redan återvänt till Sverige. Det praktiska förfaringssättet har han alltså inte haft tillfälle att kontrollera, och det förefaller på flera punkter dubiöst. Vad gäller urvalet av samplet (95 av 452) får man utgå från att det skett efter vedertagna regler, ehuru någon uttrycklig förklaring härom inte föreligger.²⁹ Mer oroande är att undersökningsledaren först rapporterade att 66 svarsformulär inkommit men att sedan blott 59 kom Rudebeck tillhanda.³⁰ Inte heller finns det någon garanti för att uppsökandet av studenterna i samplet skötts så att den halva av bortfallet som inte kunde nås

²⁸ En annan kontrollmöjlighet ger också negativt utslag, låt vara mindre entydigt. I *Revue Tunisienne de Sciences Sociales*, okt. 1967, s. 41 ff., redovisar Mme Lili Ben Salem resultaten från en intervjuundersökning som hon utfört, även hon med en årskull (1962—63) av naturvetenskapliga fakultetens studenter som material. Hon gjorde inget sample utan intervjuade hela populationen, som då var något mindre än när Rudebeck tre år senare gjorde sin undersökning (408 mot 452). Proportionen män—kvinnor var 246—162 i den årgång som hon undersökte. I Rudebecks material är proportionen 40—19. Hos Ben Salem är alltså övervikten för manliga studenter betydligt mindre än hos Rudebeck (60—40 % mot 68—32 %). Med tanke på de mycket väsentliga skillnader i attityder mellan män och kvinnor som framgår både av Rudebecks och Ben Salems material är det nödvändigt att proportionerna stämmer om resultaten skall bli användbara. Det är tänkbart att dessa proportioner verkligen kraftigt förändrats mellan 1962 och 1965, men det är lika troligt att avvikelsen beror på ett större bortfall bland kvinnliga än bland manliga studenter i Rudebecks undersökning.

²⁹ I brev till ledaren av intervjuförbandet, M. Abdelwahab Boudhiba, den 1 november 1966 frågade Rudebeck »de quelle manière, exactement, la sélection d'étudiants à interroger» hade skett. Frågan besvarades inte i svarsbrevet från M. Boudhiba. — Brev som återopas i denna och följande noter finns i de arbetspapper som Rudebeck delgivit mig.

³⁰ I brev till Rudebeck den 4 sept. 1966 uppger M. Boudhiba att de 66 svarsformulären sedan juni legat hos direktören för det samhällsvetenskapliga forskningsinstitutet, som emellertid nu lovat honom att sända dem till Rudebeck inom fjorton dagar. Det långa dröjsmålet för direktörens granskning av de politiskt delikata papperen tycks alltså ha resulterat i att sju svarsformulär stannade i Tunis.

(resten vägrade att svara) inte representerar en studentgrupp med andra vanor och attityder än de som intervjuades.³¹ Ytterligare en felkälla är att intervjuerna utfördes i universitetsrestauranten och la salle des facultés. Det talar närmast för att observationen inte var oberoende; det är ganska sannolikt att utomstående kunde höra på intervjuerna, vilket givetvis kan ha påverkat de svar som gavs på flera av de mera ömtåliga frågorna.

Undersökningens resultat förefaller alltså så osäkra att de knappast bör utnyttjas ens i ett annars tänkbart och mera anspråkslöst syfte, nämligen som provisoriskt underlag för hypotesformulering. Desto mer beklagligt är det att Rudebeck på ett ställe i resonemangen kring dessa resultat använder en generaliserande formulering som inte varit berättigad även om undersökningen varit perfekt genomförd.³²

Avsnittet om »Voting Participation as an Index of Mass Mobilization» är en undersökning av sambandet mellan å ena sidan valdeltagandet i Tunis och de tolv guvernaten, å andra sidan de symptom på allmän utveckling av respektive guvernorat som är tillgängliga (antal läkare, skolor etc.). Kapitlet förefaller lida av en osäkerhet på två punkter som inger tvivel om dess värde.

Den ena är att de siffror från Tuniens tretton regioner som Rudebeck använder kan vara alltför grova mått för att belysa de sammanhang han undersöker. En fransk valsociolog, som med ett delvis liknande syfte behandlade den marockanska folkomröstningen i december 1962, nöjde sig inte med de aderton provinserna i Marocko.³³ Han använde siffrorna från de 71 valkretsar som provinserna är uppdelade i, vartill kom olika intensivundersökningar, exempelvis av kommunerna i några valkretsar, av städer kontra landsbygd etc. Den detaljanalys som detta möjliggjorde avslöjar betydligt större och mer intressanta variationer i valdeltagandet än vad som framgått av enbart siffrorna från provinserna. Det är då även i fallet Tunisien svårt att undgå frågan, om inte starka variationer av betydelse för Rudebecks frågeställningar förelegat inom de guvernorat som han gör sina jämförelser mellan. Synpunkten innebär ingen kritik mot Rudebecks arbetssätt, eftersom man kan utgå från att han inte haft möjlighet att få fram den typ av uppgifter som han arbetat med från mindre enheter än guvernoraten. Men den osäkerhet man känner inför begränsningarna i hans material kvarstår naturligtvis.

Den andra svagheten i kapitlet är att hela resonemanget bygger på en förutsätt-

³¹ I brev till Rudebeck (odat., trol. nov. 1966) säger M. Boudhiba att intervjuerna »contactaient les individus à tester au restaurant ou dans la salle des facultés». Formuleringen kan alltså tyda på att de aderton studenter som inte kunde nås tillhör en kategori som sällan använder dessa lokaler.

³² Inte ens i bästa fall hade undersökningen varit representativ för något mer än en begränsad studentgrupp. Detta påpekar Rudebeck själv (s. 223), men i sammanfattningen (s. 246 f.) förklaras att de 59 studenterna »represent the kind of young men and women who are beginning to occupy positions of power, influence and responsibility in modern Tunisia».

³³ André Valentino, »Le Référendum Marocain du 7 Décembre 1962», i Christian Purtschet & André Valentino, *Sociologie électorale en Afrique du Nord* (Travaux et recherches de la Faculté de droit et des sciences économiques de Paris, Série Science Politique No 7, Paris 1966).

ning som Rudebeck inte diskuterar utan tydligen utgår från som given, nämligen att de regionala partiorganisationerna överallt med samma energi satsar på att driva upp valdeltagandet i sitt governorat. Den förutsättningen förefaller a priori ganska osannolik. Valdeltagandet i ett enpartisystem har ju i normala lägen knappast mer än en symbolisk betydelse. Det förefaller då snarare vara naturligt att anta, att regionala partiledningar med en i viss mening modernare inriktning — kanske just i de mer utvecklade governorat där Rudebeck funnit låga siffror — kan anse det väsentligare att koncentrera sina och partikadrens krafter på mer konkreta och praktiska ting. Det behövs mycket litet av detta slags variationer för att Rudebecks resonemang i kapitlet skall hänga i luften.⁴⁴

4

Redan i inledningen betonades att de invändningar som man kan göra inför Lars Rudebecks avhandling — och som en recension ju koncentreras till — avgjort träder i bakgrunden för de förtjänster som man vill stryka under. Några av dessa förtjänster är lätta att lägga märke till för varje läsare, medan andra kan behöva framhävas.

Till den förra gruppen hör till en början Rudebecks val av objekt och metod. Ämnet är originellt och väsentligt. Detta är den första doktorsavhandling i svensk statskunskap som ägnas ett utvecklingsland. Det är en viktig utvidgning av ämnets traditionella forskningsfält som Rudebeck blivit den förste att introducera på denna nivå. Om man med en modern statsvetenskaplig avhandling menar en studie som byggs upp kring en modell med anspråk på en viss allmängiltighet, ligger Rudebeck även här långt framme: det är bara ett par doktorsavhandlingar före hans i svensk statskunskap som kan sägas höra till den kategorien. Hans metodiska grepp är strikt och på det hela taget konsekvent genomfört. Hans strävan att applicera en redan klassisk modell på det tunisiska fallet kan väntas väcka ett internationellt intresse för hans bok som inte kommer många avhandlingar i vårt ämne till del.

Även några andra meriter hos Rudebecks bok faller i ögonen. Den innehåller många resonemang och diskussioner som visar hans självständighet, uppslagsrikedom och analytiska skärpa. Dessa drag präglar f.ö. också i hög grad de båda kapitel som jag av andra skäl — med tanke på svagheterna i grundmaterialet — inte anser försvara sin plats i avhandlingen. Rudebecks teoretiska ambitioner har inte hindrat en konkretion och åskådlighet i framställningen som bör göra hans arbete till en självskrivna kursbok för studenter med inriktning på utvecklingsländernas

⁴⁴ Hur det i realiteten förhåller sig på denna punkt kan naturligtvis inte sägas med någon säkerhet. Gentemot Rudebecks uppfattning kan nämnas vad som anförts av en annan specialist på tunisisk politik, professor Charles Micaud, författare till ett av standardverken om modern tunisisk politik och sedan ett par år sysselsatt med ett arbete om kooperativen i Tunisien. Vid ett samtal i Tunis i maj 1967 framhöll han på min fråga att regionala skillnader i partiets aktivitet ifråga om valdeltagandet utan tvivel föreligger och att de relativt låga siffrorna för Sousse och Sfax, som är starka fästet för partiet, bör tolkas som ett uttryck för att partiledningen där anser det föga väsentligt att driva upp valdeltagandet.

politik. Boken är knappt och klart skriven, någon gång lysande i sin precision, genomgående präglad av en stringens som man saknar i så mycket av den internationella litteraturen på området.³⁵

För en opponent är det naturligt att också framhäva några förtjänster av annat slag. Vad gäller akribin finns endast några smärre felaktigheter i detaljer att peka på,³⁶ som på intet sätt rubbar intrycket av noggrannhet i materialinsamlingen. Till väsentliga delar bygger boken på intervjuer med ett stort antal partimän och administratörer på det lokala och regionala planet. Vid kontroller av detta material — Rudebeck har ställt sina arbetspapper och intervjuuppteckningar till förfogande — har det visat sig ogörligt att påvisa några brister av betydelse.³⁷ Av arbetspap- peren framgår f.ö. också att uppgifterna utnyttjats med mera vaken kritik än vad Rudebecks väl korthuggna besked (s. 24) kan ge läsaren anledning att tro.

³⁵ Det ligger nära till hands att jämföra Rudebecks bok med en ovan (not 11) åbe- ropad undersökning som publicerades ungefär samtidigt och som har en delvis lik- nande målsättning: Henry Bienens *Tanzania: Party Transformation and Economic Development*, Princeton 1967. Jämförelsen utfaller på nästan varje punkt till Rude- becks fördel. Lika klar är Rudebecks överlägsenhet om jämförelsen görs med ett ännu färskare arbete, Douglas Ashfords *National Development and Local Reform: Political Participation in Morocco, Tunisia and Pakistan*, Princeton 1967.

³⁶ Några exempel:

Rudebeck, som i förordet säger att han tagit hänsyn till händelserna fram till ny- året 1967, har inte observerat (s. 39, 204) att Fédération Nationale des Etudiants Destouriens (FNED) upplöstes på kongressen i Bizerte i augusti 1966.

Resonemangen på s. 50 och 92 f. förutsätter att ändringen av art. 51 i konstitutio- nen ännu ej definitivt antagits, vilket dock skedde den 17 november 1966.

Rudebeck anger tidningsupplagorna i Tunisien utan att nämna (s. 46) att det är antalet tryckta exemplar han återger, ej antalet sålda, som ju är den intressanta siff- ran. Skillnaden är väsentlig: 1963 räknade man med att 30.000 av de tryckta uppla- gorna på 80.000 förblev osålda. Jfr Mohammed Dabbab, *La Presse et les moyens d'information en Tunisie*, opubl. mémoire vid l'Institut français de presse, Paris (1964).

Tidskriften *Jeune Afrique* behandlas rätt ingående i avsnittet om den tunisiska pressen och dess möjligheter till opposition (s. 45, 67) utan att Rudebeck nämner den i sammanhanget väsentliga omständigheten, att tidskriften utges i Paris och inte i Tunis.

Det statliga distributionsföretaget för tidningar har fått fel namn (s. 45). Det heter Société Tunisienne d'Édition et de Diffusion.

Uppgifterna om valen till UGTT:s exekutivkommitté och administrativa kommis- sion är delvis felaktiga (s. 196). Mahmoud ben Azzedine blev omvald till den förra, och åtminstone två personer blev omvalda till den senare: Hahib Ben Milad från Tunis och Mohammed Ben Slama från Kairouan.

³⁷ I maj 1967 hade jag tillfälle att vid en längre intervju med en av de tolv guver- nörer som Rudebeck utfrågat — Hedi Baccouche, guvernör i Bizerteprovinzen — försöka få fram uppgifter som avvek från eller gick utöver dem som Rudebeck an- tecknat halvtannat år tidigare. Utbytet blev emellertid klen. Vid intervjuer med ett par personer i centrala partibefattningar som Rudebeck inte varit i kontakt med (di- rektören för partiets kansli, Mohammed Sayah, samt biträdande partisekreteraren och utrikesministern Habib Bourguiba jr) gjordes en genomgång av en rad punkter, där

Det är slutligen en ovanlig prestation som Rudebeck utfört i och med att han lyckats få fram de fakta som han redovisar i det centrala kapitlet om partiets regionala och lokala strukturer. Det finns veterligen mycket få arbeten i den internationella litteraturen om utvecklingsländerna som på samma sätt kunnat tränga ned till gräsrotterna och ge exakt information av den typ som Rudebeck här kan förmedla. I viss mån har han varit gynnad av den relativa öppenheten i det politiska systemet i Tunisien, men andra utländska forskare i Tunis kan vittna om svårigheterna att nå hälften så långt i liknande företag. Den uthållighet och övertygningsförmåga som ligger bakom dessa skenbart enkla fakta är, tror jag, en förtjänst i Lars Rudebecks avhandling som inte är så uppenbar för en svensk läsare och som därför till sist kan behöva strykas under.

Krister Wahlbäck

Genmäle till Krister Wahlbäck

Det är uppmuntrande och roligt för mig, att Krister Wahlbäcks grundliga arbete med min avhandling tycks ha stimulerat honom att tänka vidare och djupare på det vetenskapliga problem som ligger mig själv närmast om hjärtat, nämligen frågan om hur samhällsutveckling och politik hänger samman på olika sätt. Därför känner jag mig också i stort sett mera uppfordrad än negativt träffad av Wahlbäcks anmälan, som ju för övrigt till mer än hälften består av önskemål om ytterligare forskning och inte av direkta omdömen om mitt eget arbete. T.ex. håller jag naturligtvis gärna med om att en grundlig studie av planeringsbyråkratin i ett land som Tunisien skulle kunna ge många resultat av stort intresse för den politiska vetenskapen.* Men det är också naturligt att en del av Wahlbäcks resonemang väcker invändningar hos mig, trots min uppriktiga uppskattning av hans arbete. De allra viktigaste av dessa invändningar skall jag här försöka beröra i en kort kommentar.

1

Beträffande valet av utgångspunkt för min undersökning i Tunisien vill jag först understryka att jag delar Wahlbäcks och många andras åsikt att det funktionalistiska betraktelsesättet — även om det långt ifrån utesluter orsaksanalys — antagligen hjälper oss mer effektivt att få svar på frågan *hur* än på frågan *varför*. Men

jag tyckt mig finna skäl att betvivla de uppgifter som Rudebeck återgivit från sina källor, men i allt väsentligt bekräftades dessa. — Det bör tilläggas att dessa intervjuer och andra samtal med en rad tunisiska och utländska vetenskapsmän i Tunis och Paris däremot gav flera uppslag av värde för denna anmälan. De gjorde det också möjligt att få höra reaktioner på åtskilliga av de synpunkter som här framförts.

* En sådan studie har för övrigt publicerats i år av den schweiziske forskaren Raimund E. Germann, som disputerat på en empirisk undersökning av den tunisiska förvaltningen med utgångspunkt i Fred Riggs' förvaltningsteorier, *Verwaltung und Einheitspartei in Tunesien, Unter besonderer Berücksichtigung des Genossenschaftswesens* (Europa Verlag, Zürich, 1968).

just därför har jag inte heller begränsat mig till en statisk analys av hur vissa funktioner utförs, utan jag har utgått från en hypotes om att funktionerna utförs på olika sätt och genom olika strukturer, beroende på det politiska systemets målriktning. Mer konkret har jag antagit att målmedvetna och systematiska försök att åstadkomma samhällsutveckling genom planhushållning i fattiga länder förutsätter politisk mobilisering av människorna. Eftersom den ekonomiska politiken i Tunisien vid början av 60-talet lades om ganska abrupt från liberalkapitalism till dirigistisk planhushållning, tyckte jag det borde vara intressant — utifrån detta teoretiskt välmotiverade antagande — att undersöka om också det politiska systemet förändrades i samband med den ekonomiska kursomläggningen. I överensstämmelse med min hypotes kunde jag dokumentera mycket klara förändringar i riktning mot politisk massmobilisering. Denna typiska *varför*-frågeställning var alltså utgångspunkten för mitt arbete. Almonds funktioner använde jag bara som hjälpmedel för att på ett systematiskt sätt kunna beskriva och analysera förändringarna i det politiska systemet. Detta tyckte jag inte ledde till sådana komplikationer att jag behövde gå in på en utförligare metoddiskussion än den som finns i inledningskapitlet. Mot denna bakgrund tycker jag också det bör stå klart, att frågan om varför den ekonomiska politiken förändrades inte är primär i förhållande till min problemställning. Det primära är att påvisa hur det politiska systemet reagerade, då ledarnas målinriktning förändrades. Allt detta sägs klart och tydligt på s. 22—24 i avhandlingen och framgår också av bokens hela uppläggning. Därför har jag svårt att förstå varför Wahlbäck, just i det här sammanhanget, ägnar nästan en fjärdedel av sin anmälan åt att diskutera hur jag med hjälp av Almonds senare uppsättning funktioner skulle ha kunnat ge bättre förklaringar till planpolitikens bakgrund och tillkomst. Denna fråga ligger ju vid sidan om syftet med avhandlingen så som jag definierat det i inledningskapitlet. Sedan är det en annan sak, att Wahlbäck säkert har rätt i att också utrikespolitiken var betydelsefull, utöver det ekonomiska nödläge jag har betonat, som orsak till införandet av planeringspolitiken.

2

Wahlbäck diskuterar ganska ingående »relevansen av de undersökta delfrågorna i förhållande till de utelämnade» i min bok. Bl.a. kritiserar han upprepade gånger och från två olika utgångspunkter att min undersökning är starkt koncentrerad till de regionala och lokala nivåerna i tunisisk politik. Wahlbäck tycker för det första att jag borde ha intresserat mig mera än jag gör för den nationella nivån och för det andra tycks han märkligt nog ifrågasätta det metodiskt korrekta i att en vetenskapsman försöker verifiera sina hypoteser.

Från den förstnämnda synpunkten är Wahlbäck's huvudsakliga invändning mot min betoning av den regionala och den lokala politiken att den inte skulle vara tillräckligt motiverad, dvs. att betoningen inte följer tillräckligt naturligt ur mina teoretiska och metodiska utgångspunkter. Andra infallsvinklar skulle te sig minst lika naturliga. Med hänsyn till vad jag skrivit i avhandlingen och upprepat här om själva syftet med mitt arbete, tycker jag detta är en omotiverad invändning. Eftersom jag var helt inriktad på att undersöka det politiska systemets förmåga

att nå och mobilisera de vanliga människorna, var jag naturligtvis tvungen att studera de nivåer av systemet, där de vanliga människorna finns och eventuellt har en chans att komma till tals, nämligen just de regionala och lokala.¹ Även om detta var det viktigaste skälet till att jag avgränsade mitt arbete så som jag gjorde, påverkades jag också av att den nationella nivån i tunisisk inrikespolitik redan är ganska grundligt utredd av den nordamerikanske forskaren Clement H. Moore och att jag förmodligen inte skulle ha kunnat komma med några självständiga bidrag av större betydelse där. Denna arbetsfördelning mellan Moore och mig själv antyder jag för övrigt i not 4, s. 17 i min bok. Den är alltså en bidragande orsak till att jag inte uppehåller mig så mycket vid den nationella nivån, utom då jag har andra synpunkter än Moore att komma med, t.ex. beträffande fackföreningsrörelsen och valdeltagandet.²

Wahlbäcks andra invändning mot min ämnesavgränsning tycker jag är egendomligare än den första. Han skriver, att man »naturligtvis» inte får rikta in sina undersökningar »på sådana sektorer, där man på förhand tror sig veta att den presumerade trenden visat sig». Om Wahlbäck har rätt, vilket han svårigen kan ha, skulle alltså specificerade hypoteser inte vara till för att prövas. Vad man annars skall ha dem till, är dock svårt att förstå. I modern samhällsvetenskap arbetar man ju just på det sättet att man utifrån en kombination av impressionistisk kunskap och teoretiska resonemang försöker formulera prövbara hypoteser. Ju mera logiskt hypoteserna följer ur ett teoretiskt sammanhängande resonemang, desto större blir också deras räckvidd och desto intressantare blir det följaktligen att undersöka deras hållbarhet. Men att, som Wahlbäck föreslår, på måfå undersöka »områden där man saknar varje impressionistisk förhandskänedom» ger inte stora chanser att någonsin nå fram till mera sammanhängande och allmängiltig kunskap. Däremot kan det förstås ofta vara värdefullt, om man medvetet försöker »härda» sina hypoteser genom att pröva dem på områden där man misstänker att de inte håller. På så sätt kan man skärpa sina hypoteser genom att pröva gränserna för deras räckvidd och specificera de förutsättningar under vilka de gäller. Om det är detta som föresvävar Wahlbäck, har jag lättare att förstå honom. Men så har han inte skrivit.

¹ Trots att jag tycker min koncentration till regional och lokal politik var naturlig, kan det kanske vara av intresse att Karl Deutsch, som sysslat mycket med mobiliseringsproblemen, betonat betydelsen av att studera nyckelpersonerna på vad han kallar »the middle level». I partipolitiken betyder detta bl.a. »the secretaries and 'bosses' of important regions or cities», dvs. för Tuniens del just de guvernörer, regionala partisekreterare och ledande lokalpolitiker som min avgränsning av mitt ämne ledde mig att studera särskilt grundligt. »To investigate this group systematically by structure and personnel requires us once again to supplement the study of symbols and publicity, or of general 'elites', by the study of samples of an unpublicized but crucial set of persons.» Deutsch, *The Nerves of Government* (The Free Press, 1963 and 1966), s. 155 och 156.

² Moores viktigaste arbete är fortfarande *Tunisia Since Independence, The Dynamics of One-Party Government* (Berkeley and Los Angeles 1965), som jag hänvisar till många gånger i min egen bok.

Förutom förslag till kompletteringar och förbättringar har Wahlbäck också förslag om att stryka två avsnitt ur min bok, nämligen intervjuundersökningen bland förstaårsstudenterna i Tunis och analysen av regionala variationer i valdeltagandet.

Argumenteringen mot intervjuundersökningen bygger enbart på det faktum att den undersökta gruppen inte är statistiskt representativ för någon annan grupp än sig själv, utom möjligen på ett mycket ungefärligt och grovt sätt för samtliga förstaårsstudenter vid den naturvetenskapliga fakulteten. Det är alltså omöjligt att göra siffermässiga generaliseringar av den undersökta gruppens medelvärden i olika avseenden. Alla de detaljerade uppgifter som Wahlbäck ger om bristerna i materialet är också riktiga och de flesta av dem har jag nämnt själv. Men som jag mycket uttryckligt säger ifrån i avhandlingen på s. 223—224 var det inte heller min avsikt att göra några statistiska generaliseringar. Jag ville bara göra en systematisk analys av ett med alla sina brister intressant och tämligen unikt undersökningsmaterial, som på grund av sin karaktär just lämpade sig för systematisk analys. Om man tänker sig in i den vidare innebörden av Wahlbäck's argument mot att jag tog med intervjuundersökningen i boken, ser man klart vilka betänkliga konsekvenser det skulle kunna få, om hans råd började följas mera allmänt. Steget från Wahlbäck's inställning i detta enskilda fall är nämligen mycket kort till ett allmänt fördömande av allt arbete med material som inte går att generalisera statistiskt, ett fördömande av alla insikter, hypoteser och slutsatser som bygger på statistiskt ogeneraliserbara data. Så menar naturligtvis inte Wahlbäck. Men eventuellt menar han att systematisk analys bara får tillämpas, om siffermässig generalisering är möjlig. Det tror jag i så fall är en missuppfattning. Resultaten kan ju aldrig bli sämre av att data bearbetas systematiskt, och även data som valts ut enligt i huvudsak kvalitativa kriterier kan mycket väl bearbetas kvantitativt, om de är av det slaget att de entydigt kan sorteras in i olika fack.

Men även den läsare som accepterar mina synpunkter här, skulle möjligen kunna hålla med Wahlbäck om att intervjuundersökningens resultat är så osäkra att de inte ens kan utnyttjas som provisoriskt underlag för hypotesformulering. Den uppfattningen tror jag emellertid bygger på en oriktig förståelse av hur det går till att formulera hypoteser och varför man gör det. *Något* underlag måste nämligen alltid vara bättre än inget underlag alls. Man skulle också kunna uttrycka saken så att en hypotes alltid har något slags underlag, och att det därför är viktigt att detta kommer till klart uttryck. Sedan blir det prövningen av de hypoteser som följer ur underlaget, som får avgöra både hypotesernas och underlagets halt. Tvingas man förkasta hypoteserna, tyder detta på att underlaget för dem är dåligt. Men i så fall har man ändå fått veta mera än om man bara förkastar eller accepterar en på måfå formulerad hypotes, som inte har något redovisat underlag alls. För i det senare fallet har ju ens nyvunna kunskap ingen allmän innebörd, den kan inte relateras till något annat än hypotesen själv, medan kunskapen i det förra fallet också säger oss något om hypotesens underlag och därmed om andra hypoteser som den via underlaget är logiskt förknippad med. I mitt speciella fall tillkom också det mycket viktiga stödet att undersökningens resultat passade in i den allmänna bild som vuxit fram på basis av helt andra data i bokens övriga delar. Se-

ifråga om intervju- och valdeltagandeundersökningarna gör att resultaten i dessa kapitel förefaller, icke värdelösa, men otillräckligt underbyggda för att försvara kapitlens plats i en avhandling, i synnerhet i en avhandling av i övrigt så hög klass som Rudebecks. Detta gäller förstås ännu mera om man ställer kapitlen i relation till de för boken i dess helhet väsentliga kompletteringar som jag berörde i min anmälan. De hade väl lättare kunnat ges i avhandlingen om inte så mycken uppmärksamhet koncentrerats på intervju- och valdeltagandeundersökningarna.

Krister Wahlbäck

LARS FURHOFF: *Upplagespiralen, 1967, och andra skrifter.*

Siden 1945 har den svenske dagspresse undergået en koncentration i sin virksomhedsstruktur, hvis omfang ikke kendes fra nogen tidligere period af pressens historie. Internationalt betragtet fremviser vistnok kun den danske presse et tilsvarende drama, og der er næppe mange andre næringsgrene, som har gennemgået en så brutal ændring. Med sine otte afhandlinger på tilsammen 253 sider har Lars Furhoff gennem de sidste tre år analyseret dette forløb. Hans ambition hermed har været at klarlægge de generelle mekanismer i dagspressens konkurrencevilkår i det moderne svenske samfund. Det er dog klart, at hans resultater, såvidt de holder stik, har betydning også for forståelsen af tidligere perioders presseudvikling, hvor de samme grundlove virkede omend på en ganske anden basis. Ligeledes rummes heri et bidrag til forståelsen af pressens gradvise monopolisering i de andre vestlige demokratier. Og endelig vil jeg hævde, at analysen har bud til konkurrenceudviklingen indenfor andre næringsgrene. Dagspressen er som industri præget af sine produkters stærke differentiering, af forbundne omkostninger og af indgreb fra eksterne, såkaldte »ikke-økonomiske« faktorer f.eks. af psykologisk karakter. Men ret beset er det jo situationer af denne type, som karakteriserer det moderne næringsliv. Dr. Furhoffs fortjeneste er måske ikke mindst den, at han forsøger at reducere de for avismarkedet specielle forhold til håndgribelige, målelige størrelser. Herved falder hans arbejde klart indenfor den økonomiske histories område, der naturligvis ikke kan begrænses til korn, brændevin eller andre standardvarer.

Dr. Furhoff har altså angrebet et betydningsfuldt problem, han har gjort det ud fra en sammenhængende hypotese, som søges verificeret med de foreliggende kendsgerninger. Nøjagtigere formuleret er hans problem: Hvorfor er antallet af selvstændige dagblade i Sverige siden 1945 reduceret med omtrent en tredjedel? — og hvad har bestemt, hvilke blade, der skulle ophøre og hvilke, der skulle bestå? Fremgangsmåden har været, at han ud fra svaret på det sidste af de to spørgsmål har udledt et svar på det første.

Nøglen til hele forløbet finder Dr. Furhoff i det forhold, at de efter 1945 opførte dagblade helt overvejende var anden- eller tredjeaviser (dvs. mindre end en anden lokal avis i udbredelsesområdet). Det kan desuden påvises, at oplagsafstanden mellem første- og andenavisen generelt har været stigende gennem perioden, ligesom annoncerne har vist klar tendens til at samle sig om førsteavisen. Heraf sluttes nu, at udviklingens hovedtræk har været en selvforstærkende kon-

centrationsproces, hvor det største blads forspring i oplag og annoncemængde i sig selv har fremkaldt en forøgelse af dette forspring. Førsteaviserne befinder sig automatisk i en »god cirkel«, andenaviserne derimod i en »ond cirkel«, som logisk afsluttes med avisens ophør. Denne model, som Dr. Furhoff kalder »oplagsspiralen«, har imidlertid kun gyldighed, når to aviser konkurrerer om samme publikum. En mindre avis, som dominerer sit eget lokale område eller et på anden måde afgrænset publikum, er altså ikke som sådan presset af aviser med større oplag — den lever »i sin egen spiral«.

Jeg er i hovedsagen enig i denne modelskitse, som jeg selv har beskrevet for den danske provinspresses vedkommende.¹ Hele tankegangen om selvforstærkende vækst- og nedgangsprocesser rummer imidlertid — som bl.a. påvist af professor Gunnar Myrdal fornylig² — betydelig risiko for ringslutninger, og forudsætningen for at acceptere den må være, at der er påvist en ganske nøje og relativt ukompliceret overensstemmelse med de observerede facts. Videre afhænger modellens virkelige betydning naturligvis af, om processens enkelte dele — dens mekanik om man vil — kan klarlægges.

Disputatsarbejdets otte forskellige dele skal efter min opfattelse læses i denne rækkefølge: Først en isolering af observationsmaterialet (»Definitionsforsøk«, »Vardagskonsumtionen« og »Politiska subventioner«) og opstillingen af en tese (»Tidningsdöden«); dernæst afprøvningen af tesen på forskellige konkrete situationer (»Norrköping«, »Stockholms Tidningen« og »Koncentrationstendenser«) og endelig en sammenfatning, hvor argumentationen opsummeres og synspunktet reformuleres (»Upplagespiralen«).

»Defintionsforsök för Dagspress« (artikel i Statsvetenskaplig Tidskrift, 1965: 5) er efter min mening det svageste led i kæden. Med hensyn til spørgsmålet om, hvad et dagblad er, burde Dr. Furhoff have brugt UNESCOs ekspertformulerede definition fra 1964,³ hvis centrale passage lyder: »General interest newspapers are periodicals intended for the general public and mainly designed to be a primary source of written information on current events connected with public affairs...« Fremhævnningen af funktionen som primær nyhedskilde og »public affairs« som det skelsættende emnefelt gør denne formulering ganske overlegen i forhold til de gamle tyske kategorier. Selve den praktiske afgrænsning har Dr. Furhoff prisværdigt angrebet med en empirisk registrering af indholdet i 59 periodika, som måtte siges af være tvivlstilfælde. Men det er skuffende, at han herefter vælger simpelthen at medregne alle de blade, som udkommer tre eller flere gange om ugen og at udelukke alle andre, fordi et flertal af de førstnævnte i 1964—65 viste sig at have et indhold med dagbladskarakter, de sidstnævnte derimod som regel ikke. Denne teknik er for grov, navnlig fordi vi jo ikke kan vide om den anvendte tommelfingerregel også gjaldt tilbage til 1945.

¹ »Bladdød og koncentration«, i *Dansk Presseministerium og Arkiv 1959—60* (citeret af Furhoff i »Koncentrationstendenser«, s. 487), jfr. »Partipressen« (1965) s. 22—26.

² »The Theories of 'Stages of Growth'« i *The Scandinavian Economic History Review* vol. XV 1967, p. 1 ff.

³ *Recommendation Concerning the International Standardization of Statistics Relating to Book Production and Periodicals* adopted... 19 November 1964, s. 14; jfr s. 4.

Dr. Furhoffs afgrænsning af hovedbladet modsat aflæggerne finder jeg derimod holdbar og praktisk anvendelig. Det bør indskydes her, at det vel kun er den, som selv har arbejdet med lignende problemer, som fuldtud kan vurdere omfanget af den indsats, Dr. Furhoff mere generelt har ydet for at tilvejebringe et fast talgrundlag i pressestatistikken og den betydning dette har for det videre arbejde.

Svaghederne i »Definitionsörsök« har dog nok alt i alt ganske ringe betydning for arbejdet som helhed, og den næste, »*Vardagskonsumtionen av dagstidningar i Sverige 1945—1965*« (Aktuellt från TU nr 20, 1967), står langt stærkere. Ud fra enkle spredningstal for 1945 og 1965 vises det her, at avisconsumtionen i Sverige i de tyve år har udviklet sig efter et mønster af betydelig stabilitet og helt upåvirket af periodens omfattende bladdød. Dr. Furhoff viser med betydeligt skarpsyn, hvorledes en almindelig udjævning af forskellene mellem centrale og perifere distrikter brydes med en anden tendens, som fremgår af den ekstraordinære ekspansion i to—tredagesavisernes områder. Og han kan i modsætning til Pressutredningen af 1965 fastslå, at bladdøden ikke har skadet salget af lokal presse, idet der f.eks. ikke sælges flere tabloider i monopolområder end i konkurrenceområder.

Man kunne nok mene, at forfatteren i skildringen af et tyveårs forløb burde inddrage mellemliggende femårsopgørelser. Ligeledes burde han nok også have interesseret sig for variablerne bag de lokale forskelle — f.eks. indkomstudviklingen. Og mens man meget vel kan acceptere forkastelsen af det upålidelige og skiftende husstandsbegreb som målestok for konsumtionen, er det svært at forlige sig med anvendelsen af det simple folketal som alternativ. Vi ved dog, at alderssammensætningen har skiftet væsentligt; og udelukkelsen af grupperne under en vis alder — hvad enten man valgte 20, 15 eller sågar 10 år — ville give et sikrere billede end det samlede folketal, selvom grænsen var vilkårligt valgt.

Den lille artikel »*Politiska subventioner till den svenska dagspressen 1937—1965*« (Fackföreningsrörelsen 1966 nr 4) er mere fordringsløs. Den gir en udmærket definition af hvad man skal forstå ved subventioner: det er tilskud fra nogen, som ikke har økonomisk interesse i bladet, eller fra en ejer, som ikke har reelt håb om at få udbytte af denne indsats (s. 4). Der gøres også rigtigt opmærksom på de forskellige indirekte subventionsformer. Selve materialet er dog stort set begrænset til de totalsummer, der blev oplyst i Pressutredningen, suppleret med uddrag af A-pressens regnskaber. Dvs., at man højst har fået klarlagt de beløb, som er administreret af centrale partiinstanser. Ud fra mit eget arbejde i dansk pressestruktur er jeg dog tilbøjelig til at give Dr. Furhoff ret i, at subventionerne for den borgerlige presses vedkommende har været for små og for A-pressens vedkommende for spredte til at øve afgørende indflydelse på strukturforløbet.

Disse tre ovenfor gennemgåede afhandlinger har tilstræbt at rydde grunden for den egentlige analyse. Forfatteren har affærdiget en række skinproblemer og vist eller hævdet, at en række baggrundsfaktorer har været neutrale for udviklingen i de enkelte områder. Havde han tillige inddraget den mulige indflydelse fra samejeforhold (aviskæder) og andre samarbejdsformer (e.g. samannoncering) havde listen nok i alt væsentligt været komplet, fraset dog eet hovedpunkt: dagspressens generelle økonomiske konjunktur. Denne behandles summarisk i for-

fatterens bidrag til Pressutredningens betænkning af 1965 (»Dagstidningarnas ekonomiska villkor« SOU 1965: 22, bilaga 2, s. 153—173), som bærer titlen »Tidningsdöden och dess bakgrund«. Dr. Furhoff har her opstillet nogle indexrækker for salgspriser og omkostninger, som viser den saksebevægele, der har klemmt dagspressen. Tallene føres dog kun frem til 1961, og de udnyttes ikke til en klarlæggelse af den almindelige tendens mod stordrift, som rummes i dem. De viser nemlig, at driften generelt kun var mulig under forudsætning af en betydelig forøgelse af annoncemængden og/eller oplaget. Forfatterens kommentar hertil er lovlige vag (»knappast« s. 159) og jeg kan ikke give ham medhold i at den almindelige udvikling forklarer tidspunktet, men ikke, hvorfor nogle virksomheder trivedes og andre ikke (ibidem). Hvis en branche med forholdsvis stabil afsætning har en væsentlig stærkere stigning i sine enhedsomkostninger end i sine salgspriser, kan resultatet vel i længden ikke blive andet end nedlægning af de svagere virksomheder (eller fusioner).

Hovedindsatsen i »Tidningsdöden« er dog den meget fortjenstfulde klarlægning af den centrale branchestatistik: nedgangen i antallet af hovedblade siden 1945, den endnu stærkere tendens til nedgang i antallet af blade pr. udgivelsesby, oplagets fordeling på hovedgrupper osv. Og dertil kommer den mere analytiske statistik, som viser at førsteaviserne helt generelt har forbedret deres konkurrenceposition (»ställning«), mens et fertal af anden- og tredjeaviserne har set deres forringet (s. 160). Andenaviserne har fået en mindre del af det samlede oplag, men de har også fået en mindre del af annonceindtægterne. Forfatteren viser dette sidste ved et glimrende *coup*: han kan på forskellig måde konstatere, at forskellen mellem bladene i samme område med hensyn til årsvægten alene hviler på en forskel i annoncemængden (appendiks s. 170—173), og han kan dernæst konstatere, at førsteavisernes andel af de samlede årsvægte er øget stærkt 1945—1961. Han drager heraf den konklusion, at »andratidningen anses nämligen vara mera underlägsen i fråga om annonser än i fråga om upplaga« og at den særlig stærke koncentrationstendens indenfor dagspressen skyldtes, at aviserne sælges både til læsere og til annoncører (s. 165). Den ovenfor (s. 320) skitserede model om »oplagsspiralen« hvis fremstilling er hovedsagen i »Tidningsdöden«, får herved en specifik form, som synes at forøge dens analytiske kraft. Desværre er, som det senere skal vises, Dr. Furhoffs tolkning urigtig.

Hvordan virker nu denne model, når den sættes ind i en bestemt konkurrence-situation? Dette har forfatteren på en efter min mening forbilledlig måde belyst i sin afhandling om »Dagstidningskonkurrencen i Norrköping 1900—1965« (Aktuellt från TU nr 19, 1966). Modelområdet er vel valgt, fordi det længe karakteriseredes ved en udpræget jævnbyrdighed i konkurrencestillingen. Lige omkring 1950 havde således den konservative byavis Norrköpings Tidningar og den ligeledes konservative oplandsavis Östergötlands Dagblad begge godt 36 % af det lokale oplag, mens den socialdemokratiske Östergötlands Folkblad havde ca 27 %.

Dr. Furhoff har indsamlet et betydeligt og på flere punkter temmelig fuldstændigt talmateriale tilbage til århundredeskiftet til en detailgranskning af det forløb, som i 1959 gjorde NT til den dominerende avis i området. Der er naturligvis altid enkeltheder at kritisere her. Således kan det jo nok ikke være rigtigt, når det

hævdes (s. 35), at oplaget i ældre tid blot betragtedes som en direkte indtægtskilde; i så fald ville vel kun et filantropisk foretagende tillade sig det spildoplag på ca 40 %, som fremgår af tabellen på side 37. At Stockholmspressen skulle være neutral i forløbet er heller ikke ganske klarlagt med vurderingerne på side 32 f.; ÖDs chance i byen lå jo på løssalget (jfr. s. 30 og 59). At søge omkostningsbesparelserne ved fusionen i 1962 beregnet ud fra en branchestatistik som gjort på side 63 er nok heller ikke klogt; gennemsnitstal er her nærmest værdiløse.

Dette er dog ret beset småting og dr. Furhoff har tilsyneladende skabt en »strong case« for sin påstand om at annoncernes fordeling har været den mest betydningsfulde faktor i den lokale konkurrenceudvikling (s. 66). Det fremgår af tabellen side 41, at NT efter 1945, trods en ret uændret oplagsandel, jævnt har øgede sin andel af annonceindkomsterne på bekostning af ÖD. ÖFs læseranalyse viser videre, at folk savnede lokale annoncer her. En »øversigtlig« gennemgang af aviserne (s. 47—56) påpeger derudover ikke nævneværdige forskelle i avisernes redaktionelle indhold. Altså har annoncerne ved deres egen læseværdi og ved deres indkomstvirkning været den dominerende faktor.

Det forekommer mig dog, at denne bevisførelse ikke er definitiv. For det første er kursorisk læsning af gamle aviser ikke velegnet til at vurdere deres konkurrencekraft på udgivelsesdagen. Denne er afgørende påvirket af nuancer i nyhedsformidlingens tempo, lokalpræget i tonen og emnevalget osv. Videre er det ikke nok til afkræftelse af de politiske faktoreres betydning, at konstatere, at flertallet af ÖFs læsere anførte politiske motiver for deres valg (s. 67). Det er vel netop dem, som ikke læste bladet, der her har interesse! Og endelig viser jo tabellen på side 68, at ÖDs vanskeligheder slet ikke lå på rubrikannoncerne men på rigsannoncerne. Dette peger på, at den automatiske annoncekoncentration med tilhørende effekt på bladets læseværdi ikke har været afgørende; thi denne har vel sit tyngdepunkt i eftertekstannoncerne (jfr. Tidningsdöden s. 165 og 163). Den afgørende faktor i dette område har altså snarest været landbefolkningens talmæssige stagnation og dens relative forarmelse, som gav mindre annonceværdi til ÖD. ÖFs trods alt stigende annonceandel (s. 41) kan vel også kun forklares på denne måde. Døren står altså åben for en mindre rigid tolkning end dr. Furhoffs.

Endnu mindre finder jeg afgørende beviskraft i den betydeligt mere summariske artikel om »Stockholms Tidningens fall« (Pressehistorisk årbog, Kbh. 1966). Det siges her, at de stockholmske småannoncers vandring over i Dagens Nyheter i tiåret omkring 1920 gav dette blad en varig overlegenhed i læserattraktion, således, at S-Ts fald herefter kun var et spørgsmål om tid, skønt den bevarede oplagsføringen helt frem til 1941. Man har længe antaget, at småannoncerne også havde en læservirkning i denne sammenhæng. Således skriver Leif Kihlberg, at de påskyndede oplagsstigningen og stabiliserede oplaget på højt niveau.⁴ Men dr. Furhoffs formulering går videre end som så, og han giver så vidt jeg kan se intet belæg herfor. Udviklingen i den københavnske presse fra omkring 1910 peger efter min mening også på en mere kompliceret problematik, thi selvom Berlingske Tidende nok faktisk i sidste instans blev den største, kunne både de Ferslewske blade og

⁴ Leif Kihlberg »Dagens Nyheter och demokratins genombrott. II. Seglar sin egen sjö« (Sth. 1960), s 213—218; samme »I annoncernas spegel« (1964) s. 113

Politiken dog i lang tid både true den på småannoncerne og tage broderparten af oplagsfremgangen. Mit indtryk er, at småannoncernes rolle snarest er en slags træghedsfaktor i dynamikken, hvorved det forstås, at også væksten har sin inertie. — Der fremgår iøvrigt også af Furhoffs skildring af slutfasen i S-Ts eksistens (1956—66), at mindre mekaniske faktorer kan spille en helt afgørende rolle — således læser- og annoncørreaktionen ved ejerskiftet 1956. Og mens oversigtsartiklen »*Koncentrationstendenser i britisk, dansk og svensk dagspress 1945—1965*« (Nordisk Tidsskrift 1965 s. 477—491) på en udmærket måde belyser udviklingens fællestræk i de tre lande — den selvforstærkende monopoliserings-tendens — og forklarer forskellene — især den specifikt britiske differentiering på social-kulturel basis — så fremgår det ihvertfald klart, at den britiske koncentration ikke har meget at gøre med mekanisk opsamling af eftertekstannoncer!

I sin endelige udformning af analysens resultater, »*Upplagespiralen*« (Ekonomisk-historiska studier 3, Svenska Bokförlaget 1967) inddrager forfatteren hovedresultaterne af Pressutredningens driftsøkonomiske analyse. Denne støtter jo antagelsen om en betydelig forskel i indkomster og rentabilitet mellem første- og andenaviserne (— ved forstandigere læsning af tabel 2, side 12, egentlig også mere end de beskedne 0,3 à 4,4 %).⁵ Ellers bygger afhandlingen ikke på egentligt regnskabsmateriale. Det er nok klart, at et sådant ville have styrket konklusionerne. Men dels må man vel bøje sig, når der henvises til mangelen på tilgængeligt, repræsentativt regnskabsmateriale dækkende længere tidsrum. Og dels er der endnu en god grund, som ikke anføres. Nemlig, at den konventionelle regnskabsanalyse ofte er et dårligt mål for, hvad der foregår i denne branche. Det ekspansive, konkurrerende bladforetagende har typisk et yderst beskedent overskud udover en ganske normal afskrivning. Af den enkle grund, at den vigtigste »investering« foregår i markedet selv i form af udgifter til at give bladets kunder mere for pengene med hensyn til redaktionskvalitet, distribution, lave annoncepriser etc. og til på anden måde at slå vareprofilen fast. (Hvilket i sidste instans vel hænger sammen med avisalgens vanemæssige karakter og en vis træghed i annonceindtægterne overfor det voksende oplag.) Det betyder, at selve avisdriftens ekspansionsindsats hovedsageligt går over det normale driftsbudget og ikke som mere ordinære industriers over de tekniske investeringer (samt evt. reklame m.v.). Kun en meget 'sophisticated' og specificeret analyse vil kunne klarlægge avisens »politik« over regnskabet, og det kan ikke gøres uden fastholden af konkurrentens udgiftsfordeling og markedsandelens udvikling.

De her anvendte indirekte metoder har derfor efter min mening betydning langt ud over det punkt, hvor regnskabsmateriale blir tilgængeligt. De omfatter oplagstallene og deres spredning (TS-boken), annoncepriser (grundpriser), abonnementspriser (postvæsenets), avisomfanget (postvæsenets årsvægte). Det femte element er en opmåling af tekst- og annonceindholdet i de svenske dagblade gennem sidste uge af februar 1964, som yderligere verificerer, at forskellen i sidetal mellem to konkurrerende blade helt overvejende skyldes en forskel i annoncemængden.

⁵ Tabel 2 svarer til Pressutr. tabel 3: 13; en andenavis i gruppen 10—15.000 har jo oftest sin førsteavis i en højere gruppe.

Målingen viser ret regelmæssigt, at førsteavisens redaktionelle tekst er 10 à 15 procent større end andenavisens, mens dens annoncemængde er henved dobbelt så stor. Forfatteren ser heri det afgørende bevis på den formel, som jeg herefter skal præcisere:

(1) Konkurrencen indenfor svensk presse har ihvertfald efter 1945 været låst fast i en række forholdsvis kraftigt adskilte markeder med ringe indbyrdes produktsubstitution. Nemlig — (a) et rigsmarked for traditionelle morgenaviser af omnibuskarakter, dækket gennem nu seks à syv aviser fra Stockholm, Göteborg og Malmö, (b) et rigstabloidmarked, som forsynes af fire aviser fra de samme tre byer, (c) et antal på over 60 markeder for lokalaviser; de under a nævnte morgenblade fungerer her for de tre største byer, men iøvrigt forsynes de enkelte områder næsten helt af blade fra een à to byer i området (idet der dog må regnes med et vist antal lokalt indarbejdede aflæggere fra naboområder og nogen overlappning ved grænserne).

(2) Indenfor de nævnte, lad os sige 62 dagbladsmarkeder er der visse differentieringer mellem produkterne. Socio-kulturelle, emnemæssige og regionalbestemte forskelle bevirker således, at storstædernes morgenblade ikke står i den temmelig åbne indbyrdes konkurrence, som f.eks. fandtes mellem DN og S-T. — I landsortspresen er der også forskellige grader af differentiering, hovedsageligt baseret på historiske-ideologiske delingslinjer (med en vis social basis). Men efterhånden mister denne traditionelle differentiering sin kraft.

(3) Herved stilles aviser i samme område overfor hinanden som direkte konkurrenter om samme marked. Den svageste af aviserne tvinges så at sige til at imødekomme samme behov som sin stærkere konkurrent, og den særlige struktur i avisens økonomi gør i længden dette umuligt. Andenavisen kan ikke byde læserne samme indhold som førsteavisen; den vil da afgive læsere og annoncer, hvorved dens indtægter og konkurrenceevne yderligere svækkes, mens førsteavisens styrkes osv. Denne selvforstærkende koncentrationsproces, »oplagsspiralen», er årsagen til de sidste tyve års bladdød i Sverige.

Så langt som hertil kan jeg fuldstændig følge dr. Furhoff. For det første er »spiralteorien» i fuld overensstemmelse med jævn driftøkonomisk logik: På et marked for lidet differentierede produkter, hvor enhedsomkostningerne er evigt faldende, vil der naturligvis på lidt længere sigt ske en monopolisering hos den af de ret få udbydere, som forlods har den største markedsandel (— med mindre store kapitaltilførsler udefra eller effektivitetsforskelle af usædvanligt format griber ind).

For det andet viste mine egne undersøgelser for den danske provinspresse og til dels for hovedstadspressen vedkommende et ganske tilsvarende billede, og jeg standsede omtrent ved samme forklaring som dr. Furhoff (1). Jeg har endnu ikke i strukturudviklingen i andre lande på samme udviklingstrin set noget, som strider mod anerkendelsen af denne lovmæssighed, og jeg har ikke set andre tilfredsstillende forklaringer. Hermed er jo imidlertid sagen endnu ikke afgjort. For det første er det jo åbenbart, at dagspressen i sin strukturelle formningsperiode frem til f.eks. 1920 fulgte ganske andre love. For det andet virker processen altså kun indenfor visse ikke altid veldefinerede markedsgrænser af geografisk eller anden art. Svaret ud fra spiralteorien er her åbenbart »differentiering»: X-købings Avis

»dækker« ikke publikumsbehovet i Y-stad, og dens større stof- og annoncemængde samt dens større oplag har derfor ingen konkurrencemæssig vægt indenfor Y-stads område. På samme måde kunne i sin tid X-købings Social-Demokrat opstå, fordi byens arbejdere ikke følte sig »dækkede« med indholdet i Avisen, og først da disse følelser eller dette indhold ændredes, døde Social-Demokraten spiraldøden. Dette er logisk nok, men differentieringen er efter sin natur en så generel »escape-clause«, at det ovenstående meget vel alene kunne repræsentere *ex post*-ræsonnementer.

En bekræftelse af disse rationaliseringer kan i virkeligheden først opnås, når man nærmere har verificeret de enkelte elementer, som indgår i processen og klarlagt dennes mekanik ud fra klare fakta.

Dr. Furhoff har forsøgt at iklæde tesen kød og blod, og dette er naturligvis i sig selv fortjenstfudt. Som tidligere anført er hans nøgle en vis autonom annoncekoncentration. De ret skarpe formuleringer fra »Tidningsdøden« er ganske vist afsvækkede i »Uplagespiralen«, men synspunktet dukker dog op flere steder. Således heder det på side 40, at denne vekselvirkning mellem annonce- og oplagsmarked gør, at der på hvert marked findes en kraftig monopoliseringstendens. Betydningen heraf kan jo kun være, at der ville være en mindre kraftig tendens, hvis man kun havde oplagsindtægter. Eller tidligere side 13, at andenaviserne generelt når et utilfredsstillende driftsresultat på grund af en lavere annonce-tilstrømning og et relativt højt omkostningsleje pr. solgt eksemplar.

Materialet gør heftig modstand mod denne fremfærd. Tabel 11 på side 24 må jo forklares meget grundigt for at give det tilsigtede indtryk. På side 31 blir denne genstridighed til et blodigt baghold, da det fremføres, at førsteavisen begunstiges ikke bare af sine højere totale oplags- og annonceindkomster, men også af de lavere produktionsomkostninger pr. solgt eksemplar. Men tidligere har vi hørt, at konkurrerende aviser som regel har en annoncemængde, der er proportional med oplaget (s. 30) og endnu tidligere, at annonceprisen som regel er ens (s. 25). For at undgå denne kortslutning måtte forfatteren have valgt at tale enten om den samlede produktion eller om enheden — man kan jo ikke få både i pose og i sæk! Med samme pris gir en annoncemængde proportional med oplaget naturligvis også samme annonceindtægt pr. eksemplar for de to aviser. Både opstillingen her på side 17 og Pressutredningen^o viser da også, at førsteaviser med lokal konkurrence har det samme annoncebidrag som andenaviserne.

Den typiske sammenhæng må da være, at den større avis har samme bruttoindtægt pr. eksemplar, men lavere omkostninger — altså ganske simpelt et eksempel på stordriftens fordele, der bunder i de faste omkostningers store vægt. Dette kan forekomme overraskende eftersom dr. Furhoff jo på side 29 med rette har fremført en række årsager til, at hver enkelt annoncegrupp tenderer mod et mønster, som afviger fra oplagsfordelingen. Men summen af disse afvigelser er altså neutral, ja snarest viser begge de førnævnte opgørelser, at andenaviser er begunstiget. Punktet er vel værd at forfølge. Hvad der findes af andenaviser i Sverige idag er helt overvejende de socialdemokratiske, og det fremgår af side 5 her, at hvor A-pressen undtagelsesvist er størst, der har den intet eller dog kun et meget lille annonceforspring. Lad os slutte heraf, at A-pressen gennemgående har

^o Dagstidningarnas ekonomiska villkor (SOU, 1965: 22), tabel 12 s. 201

ringere annonceindkomster end B-pressen (f.eks. p.gr. af de lavere indkomster hos læserne). At de alligevel som andenaviser gennemgående har samme annoncebidrag som førsteaviserne betyder da, at andenaviser *qua* andenaviser nærmest er begunstigede fra annoncerne.

Dette stemmer ganske med erfaringer i dansk presse. Visse blade ligger generelt dårligt til for annoncer — ikke mindst A-pressen som helhed men også f.eks. de små landsaviser. Men den borgerlige andenavis i provinsen hentede typisk relativt mange flere penge fra annoncerne end førsteavisen. Hovedårsagen hertil mener jeg at finde i, at annoncerne oftest reagerer med en vis træghed på oplagsændringer; jævnligt ser man da ekspanderende blade i likviditetsbesvær, mens de stagnerende undertiden kan opleve en vis eufori, som hindrer dem i at se det virkelige problem — den svigtende udbredelse — i øjnene. Denne digression skal tjene til at klarlægge, at annoncerens indpasning i oplagsspiralen er væsentlig mere indviklet end hævdet af dr. Furhoff. Deres indkomstvirkning er som regel ikke noget dynamisk led i processen.

Hermed er annoncerne imidlertid ikke ude af billedet, thi dr. Furhoff betoner i høj grad deres konkurrenceværdi som lærestof. Helt generelt kan jeg kun her give ham ret, selvom en førende teoretiker på dette område, schweitzerern Ulrich Nussberger, drager et skel mellem avisøkonomiens to sfærer og tilskriver den redaktionelle ydelse ansvaret for udbredelsen, dvs. averteringsværdien, annoncemængden og den videre vækst.⁷ Men alting har jo sine grænser, og dr. Furhoffs grundlag for at understrege annoncerens læseværdi som en afgørende faktor synes meget vagt. Det meste af avisen består dog af læsestof. Herom skrives der på side 28, at da den redaktionelle dygtighed ikke kan måles, vil forfatteren afstå fra at anføre den som en primær forklaring. Denne agnosticisme afsvækkes imidlertid straks — »andre og mer grundlæggende faktorer har i mine undersøgelser fremtrådt som så betydningsfulde, at det har vist sig muligt at give en forklaring på udviklingen alligevel». Og det må jo her være årsvægten, dvs. annoncemængden, som udgør denne mere grundlæggende faktor. Men eftersom indkomstvirkningen efter det foregående må anses for neutral, står tilbage blot en påstand om at annoncerens læseværdi afgør sagen i førsteavisens favor.

Beviset herpå, som altså helt savnes, må ligge i en afvejning af de redaktionelle stofets betydning. Dr. Furhoff skriver herom, at stofmængden i to konkurrerende aviser er den samme fordi læserne venter det (app. til Tidningsdøden s. 171); men han indrømmer, at andenavisen typisk holder kvantiteten ved at fylde med bureaumateriale etc. og altså ikke holder kvaliteten. I denne sammenhæng strejfer han en undersøgelse, som burde have befrugtet ham — nemlig en opgørelse af redaktionernes størrelse, som viser en påfaldende sammenhæng med oplagene. Det er dog vel rimeligt at antage, at aviserne også har rationelle motiver til disse udgifter. Hertil kommer, at der jo trods alt viste sig en mængdeforskel i redaktionsstoffet på 10 à 15 procent, hvortil må regnes udskiftningssiderne. Forlods — efter det materiale, som forfatteren har benyttet — står vel da den tese, at kvalitet og kvantitet i redaktionsstoffet er den afgørende konkurrencefaktor, ligeså stærkt som tesen om annoncerne. Når aviserne har samme millimeterpriser,

⁷ U. Nussberger: *Dynamik der Zeitung* (Stuttgart, 1961), s. 17 ff.

er det jo nemlig ikke mærkværdigt at de største blade har flest annoncerne — det ligger jo i selve millimeterbetragtningen — og der behøver slet ikke et være noget direkte kausalforhold den modsatte vej (mange annoncer — større oplag). Kausalforbindelsen kan meget vel helt eller delvis være en indirekte (mange annoncer — store indkomster — bedre avis — større oplag).

Vi står altså tilbage ved den oprindelige spiralfornel uden at have fået den konkretiseret yderligere. For at komme videre må vi have besked om avisernes nøjere sammensætning — opdeling i lokal- og landsstof, i rubrik- og rigsannoncer, på forskellige emner, på præsentationens karakter, på nyhedernes aktualitet osv. Det er næppe rigtigt, at dette ikke kan gøres med den nuværende teknik, thi talrige praktiske indholdsanalyser viser efterhånden, at meget kan kartlægges uden filosofiske tvivl. Det er imidlertid et stort og møjsommeligt arbejde, der her foreligger, og jeg skulle ikke have bebrejdet forfatteren, at han havde ladet det ligge, hvis konklusionens begrænsninger klart var fremgået. Arbejdets resultat er under alle omstændigheder betydeligt. Dr. Furhoff har applikeret en relevant model på sit problem, og efter min mening har han givet en ramme for den forskning, som forhåbentlig vil følge efter på dette område.

Niels Thomsen

Polish Association of Political Sciences: *Polish Round Table, Yearbook 1967*, Warszawa 1967.

Eftersom »verkligheten» inte låter sig fångas med mindre än att vi betraktar den — systematiskt, om vi vill vara vetenskapsmän — och eftersom det är mycket svårt, kanske omöjligt, att betrakta allting på en gång, så måste rimligen vår verklighetskunskap så gott som alltid vara selektiv och partiell. Men i och med att vi använder oss av den och låter den vägleda våra tankar och handlingar, blir den också en del av den sociala verkligheten, dvs. samhällsvetenskapens studieobjekt. Jag tror därför att man utan sofistikeri eller överdriven djärvhet kan hävda att samhällsvetaren inte bara studerar hur »verkligheten ser ut» utan också hjälper till att skapa denna verklighet. Detta gör han (eller hon) på minst två definierbara sätt: (1) genom att bidra till att ge verkligheten sådan struktur att den blir gripbar eller, om man så vill, genom att tillhandahålla glasögon av en eller annan färg att betrakta den genom, och (2) genom att den på så sätt strukturerade verklighetsbilden i sig själv blir ett socialt fungerande faktum. Om detta är riktigt, består samhällsvetenskaplig objektivitet först och främst i att alltid sträva efter största möjliga medvetenhet om förutsättningarna för och de sociala konsekvenserna av det vi kallar verklighetskunskap. Förutsatt att de termer och begrepp vi sedan använder för att meddela denna kunskap är inbördes fria från logiska motsägelser, blir det enda kriteriet på deras »riktighet» att de fungerar, att de vidgar våra insikter och därmed ökar våra möjligheter till frihet. Objektivitet i den enklare meningen att »tala sanning» blir då liktydig med vanlig intellektuell hederlighet, dvs. att inte medvetet förvanska eller hålla inne med för ämnet relevanta fakta. Detta är självklart mycket viktigt men teoretiskt ändå ganska elementärt och mindre intressant än medvetenhet om de principer, efter vilka man väljer ut och

organiserar sina fakta.

Just därför att jag uppfattar samhällsvetenskapens uppgift och förmåga till objektivitet ungefär på det sätt jag försökt antyda här, var det med stort intresse jag började läsa det första numret av de polska statsvetarnas motsvarighet till vår *Scandinavian Political Studies*. Liksom vi i Skandinavien hämmas ju polackerna av att deras språk inte är internationellt gångbart och liksom vi har de därför också börjat ge ut en engelskspråkig årsbok. Så vitt jag vet har det inte kommit någon motsvarighet från något annat socialistiskt land, och med deras gamla europeiska bildningstradition kombinerad med en enveten livs- och självständighetsvilja tror jag också att polackerna är speciellt lämpade att fungera som broslagare mellan marxistiskt inspirerad och »kapitalistisk» samhällsvetenskap. Sedan hösten 1956 har det funnits en ganska stor öppenhet i Polen både för empiriska undersökningar av det egna samhället och för »västliga» samhällsvetenskapliga tankemodeller och betraktelsesätt. De senare har man tagit för vad de är, nämligen redskap med vars hjälp man kan precisera hur »verkligheten» beter sig under givna förutsättningar. Detta är ju fullt möjligt utan att ge upp den historiska materialismens grundsyn, som inom statsvetenskapen närmast innebär att betrakta politiska fenomen mot bakgrund av samhällsstrukturen i allmänhet och dess klassaspekt i synnerhet. Det är nog inget tvivel om att den polska samhällsvetenskapen dragit stor nytta av den ökade medvetenhet om sig själv som detta kontaktsökande västerut givit. Det är säkert heller inget tvivel om att »västlig» samhällsvetenskap ofta skulle må utomordentligt väl av betrakta sig själv från utsidan på motsvarande sätt. Därför måste man hoppas på god spridning av de polska statsvetarnas årsbok. Den är ganska unik genom att den så medvetet knyter an både till marxistiska och andra betraktelsesätt.¹

Uttrycket »polska statsvetare» är kanske litet oegentligt, eftersom statskunskap inte fanns som självständigt universitetsämne i Polen förrän 1964, då ett ämne kallat »basis of political sciences» infördes på prov i stället för den obligatoriska kurs i marxism-leninism som avskaffades 1956. 1965 utvidgades ämnet och 1966 blev det ett obligatoriskt inslag i den akademiska grundundervisningen.² Men *Polish Association of Political Sciences* har funnits ända sedan 1957 som en sammanslutning för olika samhällsvetare — sociologer, ekonomer, jurister, filosofer — med inriktning på politiska problem. Det är också dessa olika specialister som med ett »tvärvetenskapligt» grepp nu får ta hand om den nyorganiserade politiska vetenskapen i Polen.

Årsbokens första artikel, som skrivits av Jerzy J. Wiatr,³ handlar om politisk sociologi i Polen och tar just upp frågan om gränsdragning mellan olika politiska vetenskaper. Wiatr refererar till den nyligen avlidne Julian Hochfeld (vid sidan av Oskar Lange kanske det främsta namnet i modern polsk samhällsvetenskap),

¹ Man kan beställa boken genom att sända 27.15 kr till Ars Polona, Centrala Handlu Zagranicznego, Warszawa, Krakowskie Przedmiescie Nr 7.

² Jfr en uppsats av Marian Zychowski, *Problèmes de sciences politiques en Pologne Populaire*, som presenterades vid IPSA-kongressen i Bryssel 1967 och som också ingår i årsboken i ungefär samma skick.

³ Wiatr medverkade också i Allardt-Littunen, *Cleavages, Ideologies, and Party Systems*, Helsingfors 1964, recenserad i denna tidskrifts nr 2—3, 1965, sid. 268.

som menade att politisk sociologi var den politiska vetenskap som omfattade alla andra. Så här skrev Hochfeld: »The Marxist political science introduces the sociological point of view and, in fact, initiates the sociology of political relations: it localizes political phenomena, studies them functionally, and seeks the sources of these phenomena in social relations. As a result, the Marxist interpretation of social phenomena, the Marxist sociology, becomes, above all, the sociology of political relations. The role played by the Marxist doctrine in the development of sociology of political relations can be best illustrated by the fact that this doctrine introduced the sociological point of view into the study of politics, thus laying the foundations for an integrating political science — the sociology of political relations.»⁴ I en idérisk och temperamentsfull uppsats om *Legal Dogmatics, Sociology of Law and Political Science* påstår sig Stanislaw Ehrlich (»östs» besegrade kandidat till posten som ordförande för IPSA vid valet i Bryssel 1967) inte dela den uppfattningen, eftersom han menar att »political science» och »political sociology» är synonyma begrepp.⁵ Det är möjligt att det finns nyansskillnader mellan Hochfeld och Ehrlich i det här avseendet, men i själva verket leder deras uppfattningar båda till en och samma högst rimliga slutsats: att gränsen är mycket flytande mellan »politisk vetenskap» och »politisk sociologi» och att det kanske gör det samma vilken term man använder för den inklusiva vetenskap som Hochfeld säger att sociologin är (men som jag för egen del tycker att »political science» är den bästa benämningen på).

Det finns tolv artiklar, förutom en ganska omfattande recensionsavdelning, i denna årsbok. Kvaliteten på bidragen är rätt ojämn och alla är inte lika intressväckande och sofistikerade som Wiatr och Ehrlichs, men flera är det. Det mest djuplodande och originella bidraget förefaller mig vara Wlodzimierz Wesolowskis uppsats om *Marx's Theory of Class Domination*. Wesolowski tar upp och utvecklar, i anslutning till Hochfeld, Marx' tankar om ekonomisk, politisk, respektive ideologisk klassdominans. Med politisk dominans menas att staten fungerar som en garant för det ekonomiska systemet, men inte att meningsskiljaktigheter eller ens svåra konflikter mellan den härskande klassen och »dess» statsbyråkrati skulle vara omöjliga.⁶ Synpunkten framförs bl.a. i följande formulering: »As can be seen

⁴ Citerat av Wiatr i *Polish Round Table*, sid. 6 f.

⁵ Ibid., sid. 127.

⁶ Jfr en lång och intressant uppsats av den jugoslaviske statsvetaren Najdan Pasić, som knappast fick den uppmärksamhet den förtjänade enligt min uppfattning, då den presenterades vid IPSA-kongressen i Bryssel 1967. I denna uppsats, som heter *Elements and Outline of a Marxian Classification of Political Systems*, försöker Pasić komma med ett alternativ till den gamla vanliga klassificeringen i en-, två- och flerpartisystem och tar sin utgångspunkt i förhållandet mellan den dominerande klassen och den politiska maktens direkta utövare, dvs. statsapparaten. Med detta synsätt kan han bl.a. visa hur teknokrater och byråkrater både i öst och väst visat tendenser att frigöra sig från samhällskontroll, även om byråkratin aldrig och ingenstans lyckats överskrida sin roll som »a social stratum which assumes and exercises power, not in its own name, but in the name of wide social forces and interests, as the executor of the functions of maintenance and promotion of a certain socio-economic and class system» (sid. 53). Men enligt Pasić gick det långt i »de socialistiska länderna», där

from the above analysis, in Marxian conception of political domination, the point is not so much *who is governing*, but *what laws govern* the behavior of the members of society. Thus, the basic core of the category 'political domination' is not, contrary to general intuition and even some formulations by Marx, what people, and with the aid of what procedures, promulgate and execute laws, but *what is the contents of these laws from the point of view of economic relations.*⁷

Det skulle föra för långt att gå in på ytterligare referat av Wesolowskis kompakta artikel, men följande avslutande påpekande blir i varje fall väl underbyggt: »The contents of Marx's theory of class domination presented here deals with an important aspect of the totality of social and political relations. Of course, it does not show all phenomena in the field of political structure and process. This subject-matter has been greatly expanded in contemporary sociology and political sciences. Certain phenomena and processes of political life have obtained wider presentation in conceptions and studies of groups of interests, power elites or bureaucracy. It seems, however, that without reference to Marx's analysis of class domination, it is impossible to accurately and completely present or analyze the political life of capitalist society.»⁸

Wesolowski tillämpar sina resonemang konkret genom att citera och systematisera Marx' egna politiska analyser av 1800-talets europeiska samhällen. Däremot påpekar han bara resonemangens relevans för moderna samhällen. Också i övrigt kan man framhålla den teoretiska slagsidan som den största bristen (om det nu är en brist) i den bok jag här diskuterar. Den enda uppsats som direkt bygger på empiriskt material är Zygmunt Baumanns korta diskussion av den polska ungdomens apolitiska attityder till livet och samhället. Bauman vill delvis förklara dessa attityder med att politik upphör att vara något speciellt i politiserade samhällen. »Due to the peculiarities of the socialist socio-political system, all social behavior has its moderately political aspect; at the same time the roles institutionally belonging to the political sphere lose much of their peculiarity and exclusiveness.»⁹ Men inte heller här finns några tabeller eller andra handfasta fakta.

I boken i övrigt har jag främst fäst mig vid ett par skarpsinniga små uppsatser om politik och ekonomi i underutvecklade länder. I den ena av dessa analyserar den kände ekonomen Michal Kalecki förutsättningarna för småborgarnas relativt

arbetarnas ställning som löntagare under en dominerande statshierarki gjorde arbetarklassen »unable to use efficaciously its formally recognized democratic rights and institutions, to exercise a decisive influence on the process of political decision-making, or to keep under its actual control those who directly carry out functions of political power in its name. In this lies the main reason for the decline and fall of certain direct democratic relations and institutions born in the revolutions, and the reason for the appearance of discord between the normative and the real, between the formal democratic institutional structure of political systems and the extremely limited actual political influence of the working people and citizens in general» (sid. 41 f.). De västliga parlamentens allt mer kringskurna roll i den politiska beslutsprocessen vill Pasić också analysera i dessa termer.

⁷ *Polish Round Table*, sid. 43 (Wesolowskis egna kursiveringar).

⁸ *Ibid.*, sid. 53.

⁹ *Ibid.*, sid. 77.

ostörda herravälde i många sådana länder. I några andra artiklar finns det läsbara resonemang om fackföreningarnas ställning och möjligheterna att decentralisera i planerade ekonomier, m.m. Men ändå blir frånvaron av empiriskt material en svaghet, framför allt därför att boken vänder sig till en utländsk publik, som av naturliga skäl kan tänkas vara intresserad av den konkreta samhällsforskningens resultat i det moderna Polen. Sådan forskning har nämligen gjorts, vilket framgår bl.a. av litteraturöversikterna i Wiats artikel och i slutet av boken.¹⁹ Å andra sidan kan man kanske säga att polackerna har goda skäl för att hellre börja med att visa upp sin teoretiska mångsidighet och medvetenhet. Teori måste ju ändå ligga i botten för all ambitiös empirisk forskning inom samhällsvetenskapen.

Lars Rudebeck

P.S. Sedan detta skrevs i vintras, har som bekant många polska samhällsvetarkolleger, inklusive några av medarbetarna i den reviderade boken, blivit avskedade, avstängda eller varnade efter att ha solidariserat sig med oppositionella studenter. Man kan bara hoppas att deras vitalitet i längden skall visa sig vara starkare än trycket från den skakade statsapparaten.

L. R.

¹⁹ Jfr t.ex. sociologen Jan Szczepanskis faktarika artikel med titeln *Les classes sociales de la société polonaise contemporaine*, Cahiers Internationaux de Sociologie, vol. 29, 1965, sid. 197—216.

Universitetsbiblioteket

- 1 SEP 1969

LUND

Vertical line of text on the left side of the page.

Horizontal line of text at the top right of the page.

Small handwritten mark or signature in the lower-left quadrant.

Horizontal line of text at the bottom center of the page.

Berlingska Boktryckeriet, Lund 1968